

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Богдан Нестерович

**Педагогічні основи
позакласної музично-виховної
роботи в школі**

Навчальний посібник

(Видання 2-ге доповнене)

Вінниця – 2015

УДК 371.398 : 78 (075.8)

ББК 74.200.585.9 я 73

Н 56

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів (лист № 1/11-6691 від 20.07.2010).

Рецензенти: *Мельничук С. Г.*, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки початкової освіти і соціальної педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Гавриш Н. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Брилін Б. А., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Нестерович Б. І. Педагогічні основи позакласної музично-виховної роботи в школі: Навчальний посібник. – Видання 2-ге доп. – Вінниця: ФОП Данилюк В. Г., 2015. – 273 с.

Посібник містить теоретико-концептуальні та дидактико-методичні матеріали для вивчення спецкурсу “Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі” (спеціальність 7.020207 “Музична педагогіка та виховання”), програму спецкурсу (за вимогами КМСН). Матеріали посібника можуть бути використані також у вивченні нормативної дисципліни “Методика виховної роботи” (напрямок підготовки 6.010100 “Початкове навчання”, спеціалізація “Музика”).

Посібник адресований студентам педагогічних ВНЗ III–IV рівнів акредитації та викладачам педагогічних і мистецьких дисциплін.

ISBN 978-966-2190-44-1

© Б. І. Нестерович

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	---

РОЗДІЛ 1. МУЗИКА І ВИХОВАННЯ:

АСПЕКТ ДЕТЕРМІНАЦІЇ	13
1.1. Роль музичного мистецтва у вихованні особистості.....	13
1.2. Проблема ціннісного забезпечення музичного виховання у варіативності психолого-педагогічних підходів	19
1.3. Педагогічна творчість як запорука реалізації виховних можливостей музичного мистецтва	26
1.4. Художньо-виховний потенціал учителя загальноосвітньої школи	30
<i>Питання для осмислення і дискусії</i>	34
<i>Практичні завдання</i>	34

РОЗДІЛ 2. МУЗИЧНО-ВИХОВНА РОБОТА В ШКОЛІ:

АКСІОЛОГІЧНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	37
2.1. Музично-виховна робота з учнями у світлі аксіологічного підходу	37
2.2. Цілепокладання позакласної музично-виховної роботи	44
2.3. Методи музично-виховної роботи зі школярами	50
2.4. Формотворення у процесі позакласної музично-виховної роботи	57
2.5. Творчо-ігровий підхід до організації позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами.....	62

<i>Питання для осмислення і дискусії</i>	85
<i>Практичні завдання</i>	86

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГ ЯК СУБ'ЄКТ МУЗИЧНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	91
3.1. Інтеграція загальнопедагогічної та мистецької підготовки вчителя до музично-виховної роботи в школі.....	91
3.2. Проблема взаємозв'язку педагогічної та музичної підготовки вчителя в історії розвитку вітчизняної педагогічної освіти	95
3.3. Комплексність музично-педагогічної підготовки вчителя у контексті професіографічного підходу	103
<i>Питання для осмислення і дискусії</i>	110
<i>Практичні завдання</i>	110

РОЗДІЛ 4. ФАХОВА САМОПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ	114
4.1. Цілепокладальна активність і формування мотивів майбутньої музично-виховної діяльності	114
4.2. Роль антиципації та рефлексії у формуванні музично-професійного мислення майбутнього вчителя	119
4.3. Комплексна реалізація вчителем мистецьких та загальнопедагогічних умінь у виховній роботі з учнями	128
4.4. Виконавська самопідготовка майбутніх учителів до музично-виховної роботи в школі.....	136

4.5. Самопідготовка до педагогічної практики у контексті завдань музично-виховної роботи зі школярами	144
<i>Питання для осмислення і дискусії</i>	153
<i>Практичні завдання</i>	154
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	158
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	170
ДОДАТКИ	176
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	257

Передмова

Гуманітаризація освітнього процесу як пріоритетна суспільна проблема вимагає стрімкого підвищення статусу мистецтва в системі професійної підготовки студентської молоді. Сформована здатність до художнього пізнання світу великою мірою сприяє розумовому вихованню, адже збагачує інтелектуальні процеси.

Сучасні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів музики (музики і початкових класів) зумовлюють врахування її надзвичайного “поліфонізму”. Освітньо-виховний потенціал таких учителів повинен відповідати принципу універсалізму набагато більше, ніж учителя-предметника з будь-якого напрямку фундаментального чи гуманітарного знання, адже саме вчитель мистецьких дисциплін повинен стати для дитини першим провідником як у світ науки, так і в світ художніх образів.

Фахова підготовка вчителя музики (початкових класів і музики) зобов'язана щільно використовувати мистецькі фактори. Художнє пізнання світу, активно впливаючи на потребово-мотиваційну сферу особистості педагога, визначає повноцінний розвиток його загальної культури. Завдяки грамотному емоційно-художньому супроводу входження в професію, фахові координати молодих учителів набувають завершеності, цілісності, а також наповнюються особистісним смислом ставлення до професії.

Суспільство очікує від педагога не лише трансляції знань, але й плідної культурно-ціннісної взаємодії з вихованцями з метою успішного виховання молодих поколінь. Теоретичним підґрунтям побудови системи фахової підготовки вчителя до виховання дітей сьогодні слугують численні концепції виховного

процесу, створені провідними науковцями України та близького зарубіжжя, зокрема: концепція особистісної орієнтації виховного процесу (І. Бех); концепція виховання як саморозвивальної відкритої системи (О. Киричук); концепція виховання творчої особистості (В. Моляко); концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи (С. Гончаренко), концепція формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей (О. Сухомлинська); концепція реалізації виховного потенціалу початкової освіти (О. Савченко); концепція суб'єкт-суб'єктної виховної взаємодії (А. Бойко); концепція прилучення вихованців до цінностей (О. Вишневський); концепція виховання дитини як людини культури (Є. Бондаревська); концепція виховання як педагогічного елементу соціалізації дитини (М. Рожков); концепція формування способу життя, гідного людини (Н. Щуркова) та ін.

Творчий потенціал музичного мистецтва зобов'язує педагога до пошуку нетривіальних форм музично-виховної роботи з учнями. Проте готовність вчителя до творчо-інтерпретаційного використання музики в позакласній виховній роботі з учнями поки, на жаль, залишається невисокою. Переважає гносеологічно-просвітницький підхід до використання музичного мистецтва в освітньому процесі сучасної школи. Його ціннісно-виховний потенціал у більшості залишається нереалізованим, оскільки вчитель неготовий до художньої інтерпретації музичних образів та адекватного їх застосування у виховній роботі з дітьми.

Виховна роль музичного мистецтва високо оцінюється філософською (А. Азархін, Ю. Афанасьєв, Є. Крупник, О. Лосєв, Л. Мазель, В. Мазєпа, О. Мигунов, В. Ражніков, О. Семашко, А. Сохор, Г. Ципін, В. Цукерман та ін.), психологічною (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Виготський, Є. Крупник, В. Медушевський, О. Мелік-Пашаєв, Є. Назайкинський, В. Петрушин, В. Роменець, П. Якобсон та ін.) і педагогічною (В. Сухомлинський, Д. Кабалевський,

Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.) думками.

Аналіз останніх педагогічних досліджень засвідчує, що проблема професійної підготовки вчителя до оперування мистецькими засобами у виховному процесі все частіше піднімається у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (А. Болгарський, Б. Брилін, М. Демчишин, В. Дряпіка, М. Лещенко, Г. Локарева, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо, Б. Юсов та ін.). Науковці неодноразово порушують питання про неповну реалізацію естетико-виховного потенціалу мистецтва в загальноосвітній школі. Проте цей недолік чітко корелюється з недостатньою фаховою підготовкою вчителів до музично-виховної роботи з дітьми.

Серед причин, які стримують підготовку майбутніх учителів мистецьких дисциплін до позакласної музично-виховної роботи, виокремимо наступні:

- ✓ Гуманітаризація змісту вищої освіти вчителя музики (початкових класів і музики) відбувається менш потужно, ніж того потребує культурно-виховна ситуація в школі. Забезпечити ж культуротворчі цілі виховної роботи з дітьми зможе лише вчитель зі сформованим гуманітарним мисленням;
- ✓ Загальнопедагогічна підготовка вчителя музики, організаційно-методичне забезпечення педагогічної практики побіжно враховують специфіку орієнтування студентів на позакласну музично-виховну роботу з дітьми;
- ✓ Викладання дисциплін художнього спрямування в системі фахової підготовки вчителя недостатньо зорієнтоване на збагачення виховного потенціалу майбутнього вчителя взагалі і з виходом в площину позакласної виховної роботи зі школярами зокрема. Це обумовлено у більшості випадків переважною орієнтацією на інтелектуальну сферу студентів, ігноруванням емоційно-образних механізмів формування

особистісного ставлення майбутнього вчителя до художнього матеріалу;

- ✓ Викладання предметів музичного циклу традиційно хвибує на звуження освітніх завдань до вироблення у майбутніх учителів музики (початкових класів і музики) спеціальних умінь і навичок (співу, диригування, виконання музики на музичному інструменті та ін.) без потрібної адаптації змісту і форм музичної підготовки до майбутньої культуротворчої діяльності в школі.

На розв'язання зазначених протиріч спрямовані *спецкурс “Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі”* (див. додаток А.), а також *нормативний курс “Методика виховної роботи”*, які мають методологічно спрямований і практико-орієнтований характер та передбачають підготовку масштабно мислячого вчителя нової формації – вчителя-автора, вчителя-майстра, вчителя-творця, людини культури, здатної до самореалізації та саморозвитку. Такий учитель готовий до взаємодії з нововведеннями, до педагогічної творчості, до реалізації професійного і людського призначення в новій соціокультурній ситуації.

Введення даних курсів зумовлене необхідністю перебудови професійної підготовки майбутніх учителів з урахуванням сучасних реалій розвитку загальноосвітньої і вищої школи. Великої ваги тут набувають:

- потреба у реалізації нових підходів (зокрема культурологічного, компетентісного, творчого) до організації навчально-виховного процесу, а також використання різноманітних навчальних технологій у ВНЗ;
- необхідність відмови від тотальних стандартів у педагогічній освіті з подальшою перспективою створення гнучкого змісту навчання в контексті новітніх освітніх технологій, що передбачає відмову від стандартизації та уніфікації

поглядів на педагогічні проблеми, гнучкий вибір стратегії та плану проведення навчальних занять;

- розширення та стимулювання гнучкості навчально-виховного процесу та позанавчальній діяльності, що буде виявлятися в адекватній оцінці роботи учасників цього процесу – викладачів та студентів;
- адаптація до швидких змін в освіті, їх прогнозування, а також нагальна потреба в безперервній освіті.

Серед ключових понять виокремлюємо такі, як “виховна культура вчителя музики”, “позакласна музично-виховна робота”, “професійна готовність учителя музики до позакласної музично-виховної роботи”.

Виховну культуру вчителя музики ніяк не можна спрощувати до системи спеціальних, вузькопрофесійних знань, умінь і навичок. Це поняття є ширшим і включає весь духовний потенціал особистості вчителя, інтелектуальні, емоційні та практично-дійові компоненти його свідомості.

Позакласну музично-виховну роботу в школі тлумачимо як системне включення учнів у художньо-творчу діяльність зі сприймання, оцінювання, творчої інтерпретації музики на основі оптимальної реалізації її ціннісно-виховного потенціалу, варіативного пошуку організаційно-виховних форм подачі музичного матеріалу, постійного емоційного збагачення виховних ситуацій та забезпечення рефлексивної реакції вихованців на зміст музичних образів.

Професійну готовність учителя музики (початкових класів і музики) до позакласної музично-виховної роботи визначаємо як складову загальної готовності до організації виховного процесу, як інтегративне професійно-особистісне утворення, що включає усвідомлення педагогом виховного потенціалу музичного мистецтва та власного художньо-виховного потенціалу на основі розуміння цілей і завдань музично-виховної роботи з дітьми (ціле-

покладальний компонент), здатність до адекватної передачі учням ціннісно-виховного сенсу музичних образів (трансляторно-ціннісний компонент), сформованість умінь і навичок проектування змісту та форм позакласної художньо спрямованої виховної роботи на музичному матеріалі (креативно-проектувальний компонент).

Провідними напрямками вдосконалення підготовки майбутніх учителів музики (початкових класів і музики) в процесі опанування ними означених курсів є: переважання проблемності у викладанні і навчанні; високий ступінь мотивації; методологічна обґрунтованість; професійна спрямованість; багатофункціональність; комплексність у змісті, організації, методиці і контролі; емоційна насиченість; комплексність у конструюванні і висуванні завдань як засобу керівництва пізнавальною діяльністю студентів; висока питома вага самостійної пошукової навчальної та культурно-просвітницької діяльності. Оновлені концептуальні підходи до професійної освіти передбачають формування у майбутніх учителів музики уміння самостійно й цілеспрямовано творити власний виховний потенціал. Сучасний педагог повинен усвідомлювати, що найрезультативнішою формою впливу музики на дитину є світоглядна. Сприймаючи музику, вихованці стають учасниками естетичного діалогу з автором, у якому відбувається корекція ціннісних орієнтацій школярів. Тому вчителю конче потрібно опанувати в процесі фахової підготовки алгоритми музично-педагогічної діяльності, аби вміти грамотно організувати процес взаємодії дитини з музичним мистецтвом.

Художня підготовка вчителя музики (початкових класів і музики) повинна відбуватись у безпосередньому зв'язку із його загальнопедагогічною підготовкою. Ізольований підхід до різних аспектів фахової підготовки (як замкнених освітніх галузей) неминуче призводить до обмеженості як художнього, так і загальнопрофесійного мислення вчителя, обумовлює низьку його

компетентність у розумінні виховних можливостей музичного мистецтва.

Проблеми підготовки вчителя до музично-педагогічної діяльності невід’ємні від проблем педагогічної творчості. Таку діяльність апріорі кваліфікують як творчу, адже вона оперує художніми образами, які уособлюють результативність мистецького процесу. Підготовка ж майбутнього вчителя до творчого оперування музичними засобами в контексті компетентнісного підходу до освіти посилює практичне спрямування фахової підготовки педагога на реалізацію освітньо-виховних завдань.

Пропонований посібник допоможе студентам педагогічних ВНЗ III–IV рівнів акредитації та викладачам педагогічних і мистецьких дисциплін оптимізувати процес фахової підготовки (самопідготовки) майбутніх учителів музики до організації позакласної музично-виховної роботи в загальноосвітній школі.

РОЗДІЛ 1. МУЗИКА І ВИХОВАННЯ: АСПЕКТ ДЕТЕРМІНАЦІЇ

1.1. Роль музичного мистецтва у вихованні особистості

Музичне мистецтво (від грец. μουσική – мистецтво муз) є однією з форм суспільної свідомості, складовою духовної культури людства, специфічним родом практично-духовного освоєння світу, результатом якого стає відображення дійсності у художньо-звукових образах. *Музика є мистецтвом організації музичних звуків, передовсім у часовому, звуковисотному, тембральному та інших співвідношеннях.*

До основних елементів і виражальних засобів музики традиційно відносять мелодію, гармонію, лад, ритм, темп, тембр тощо. На думку Б. Асаф'єва, музика є мистецтвом інтонованого смислу. При цьому інтонація є найважливішим базовим елементом в музиці, що зв'язує всі параметри музичної тканини – темп, звуковисотність, динаміку, фразування, ритм, тембр і т. д.

Зміст музики складають художньо-інтонаційні образи, тобто відбиті в усвідомлених звучаннях результати відображення, перетворення та естетичної оцінки людиною об'єктивної реальності. Згідно сучасних уявлень, такі образи певним чином, як і будь-яка інша інформація, кодуються і зберігаються на нейродинамічному носії в мозку людини. Оскільки, як відомо, сприйняття конкретних образів і сигналів зовнішнього світу є більшою мірою функцією правої півкулі головного мозку, то, вважається, що саме права півкуля більшою мірою відповідальна за музичну діяльність. Матеріальним втіленням змісту музики, способом його існування є музична форма. Зміст і форму умовно вважають ідеальною та матеріальною сторонами музичного твору.

Музичне мистецтво як специфічне суспільне явище являє собою складну систему якостей, структура якої характеризується поєднанням пізнавальної, оцінної, творчої (духовної і матеріальної), знаково-комунікативної підсистем. Завдяки цьому воно може бути як джерелом естетичної насолоди, так і засобом спілкування людей, знаряддям їхньої освіти, фактором збагачення їхніх уявлень про світ та про самих себе.

Таким чином, музиці притаманні різні соціокультурні функції, зокрема:

- *гедоністична функція* – обумовлюється здатністю музики приносити слухачам насолоду;
- *експресивна функція* – стимулюється природною потребою людини в зовнішньому (наприклад, жестикуляційному, мімічному, звуковому) вираженні сильних емоцій та почуттів;
- *комунікативна функція* – базується на знаковому використанні звукових форм, що дає підстави вважати музику “особливою мовою”;
- *пізнавальна функція* – пов’язана із природним потягом людини до нової інформації, нового досвіду, формує стійкі мотиви пізнавальної діяльності;
- *духовно-катарсична функція* – ґрунтується на можливості викликати могутні емоційні потрясіння, які обумовлюють ефект духовного очищення.

Втім чи не найголовнішим призначенням музики можна вважати її здатність до потужного емоційно-психологічного впливу на людину за допомогою осмислених і особливим чином організованих звукових комплексів, що врешті коригує систему ціннісних орієнтацій та згодом гармонізує поведінкові програми. Саме це робить музику незамінним **засобом виховання** людини на основі високих художніх цінностей.

Отже, широке функціональне поле музичного мистецтва своєрідно детермінує його активну участь у вихованні молодих поколінь. Детермінізм (лат. *determinatio* – обмеження, визначення) – концепція, згідно якої фізичні, поведінкові і ментальні події не є випадковими, а, скоріше, обумовлені дією специфічних причинних чинників. У даному контексті йдеться про обумовленість людської діяльності системою внутрішніх і зовнішніх, матеріальних і ідеальних, об'єктивних і суб'єктивних чинників, а саме про детермінацію людської діяльності мистецькими чинниками. Врешті-решт людська діяльність і поведінка детермінована як об'єктивними, так і суб'єктивними умовами. Визнаючи величезне значення об'єктивних умов, слід зважати на те, що без участі суб'єктивних чинників діяльність як така не може ні виникнути, ні існувати. Тому суб'єктивні чинники за наявності об'єктивних умов мають вирішальне значення. Суб'єктивна сфера включає потреби і інтереси, цінності і установки, стимули і мотиви, соціальні орієнтації, тобто чинники, що активно спонукають суб'єкта до діяльності, постановки мети, до ухвалення рішень і реалізації мети. Мистецтво якраз і є дієвою детермінантою суб'єктивної сфери індивіда.

Детермінантні зв'язки музики і виховання набувають величезного значення на сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти. Сьогодні виховання, як ніколи, повинно мати яскраво виражений ціннісний характер. Тобто виховання має стати транслятором гуманістичних цінностей, які визначатимуть поведінкові програми молодих поколінь. Тому на музичне мистецтво як на форму суспільної свідомості, в якій людство карбує найкращі ціннісні орієнтації, лягає важливе аксіологічне (тобто ціннісно спрямоване) навантаження.

Художні образи, які народжує музика, є специфічними, адже сформовані за допомогою звукових комплексів. Це позбавляє музичні образи смислової конкретності слова, а також не відтво-

рює видимих картин світу, як живопис. На думку музикознавців (В. Медушевського, Є. Назайкінського, В. Остроменського, В. Петрушина, В. Ражнікова, А. Сохора, Г. Ципіна, Б. Яворського та ін.), музичний образ має здатність витончено і безпомилково виражати всі відтінки людських почуттів, точно передає психічний стан людини і тому має здатність сильного емоційного впливу на глибинний світ думок, оцінок, смаків людини

Музика красномовніше за всі інші мистецтва відповідає на питання: “як?”, “яке?”, “яким чином?”, але з великими обмеженнями відповідає на питання “що?”. Причина полягає в тому, що можна назвати основною естетичною суперечністю музики: між безмежним діапазоном емоційної виразності та неясністю наочно-понятійної семантики.

Кожний вид мистецтва передбачає власний тип співпереживання – візуальне в пластичних мистецтвах, сюжетно-понятійне в літературі. Інтенаційне співпереживання музики відрізняється особливою безпосередністю і сугестивністю. Завдяки неперевершеній силі сугестії музика постійно залучається до сфери праці і побуту, конкретний сенс чого обумовлений прикладною функцією.

Втім найбільше музика затребувана в сфері освіти й виховання, які покликані повноцінно використати цінні властивості музики – інтуїтивність осягнення невербального змісту, силу і безпосередність емоційної дії, стрункість архітекτονіки, що спирається на об’єктивні математичні співвідношення і благодійно впливає на суб’єкт виховання. Музика не повідомляє слухача про емоційні стани, а безпосередньо заражає ними, так само як дозволяє відчутти процес роздумів та переживань, просторово-тимчасові уявлення і види руху. Ця незамінна властивість музики завжди вражала людей. Музикознавці неодноразово підкреслювали, що саме музика найближче стоїть до внутрішнього світу людини, розкриває його таємниці, віддзеркалює биття самого життя (Б. Асаф’єв).

У той же час музика активно тяжіє до інших мистецтв, художні засоби яких здатні конкретизувати або уточнити семантику музики. Будучи “рідною сестрою в союзі муз” (О. Серов), музика займає серед них центральне положення, концентрує в собі найважливіші закономірності художнього віддзеркалення дійсності.

Майбутній учитель повинен адекватно розуміти і оцінювати виховний потенціал музичного мистецтва. Логізування, прямолінійні аналогії та однозначні сентенції неминуче спрощують художньо-естетичну реакцію, примітивізують художньо-виховний вплив учителя на вихованців. Майбутні вчителі в процесі фахової підготовки повинні усвідомити виховний сенс і, в той же час, неоднозначність музичних образів. Відмінність музики полягає не в тому, що вона говорить про “несказане”, а в тому, що робить це явно, відверто і безпосередньо. Тому саме на прикладі музики легше пояснити дитині, що твір мистецтва завжди повідомляє про щось таке, що не можна трансформувати остаточно у вербально-раціональний план, хоча це і є в нашому цілісному духовному досвіді (О. Мелік-Пашаєв).

Готуючи себе до педагогічної професії, варто вчасно зрозуміти, що виховний вплив музики залежить не лише від того, яка це музика, але й від того, яка дитина її сприймає. Одна й та сама музика по-різному впливає на учнів з різним життєвим досвідом, різним темпераментом, різним рівнем емоційного та загальнокультурного розвитку. І все ж таки, виходячи з об’єктивних властивостей музики, вихователь має виокремлювати форми впливу музики на дитину.

По-перше, потрібно враховувати суто *фізіологічний вплив музики* на учнів. Вона впливає на дихання, кровообіг, змінює стан голосового апарату, активізує рефлекторно-м’язову реакцію, розслаблює чи збуджує нервову систему. Такий вплив музики сьогодні успішно використовують з метою релаксації (розслаблення і відпочинку), а також у сучасній медицині. Можна прослідкувати

суто фізіологічний вплив музики на молодь, наприклад, у диско-теках. Тут фізіологізм сприйняття музики панує над її духовно-естетичним сприйняттям.

По-друге, музика завжди була і є могутнім *джерелом вищих почуттів*. Найбільш її поширеною функцією є емоційно-естетичний вплив на особистість. Музика входить у життя дитини змалечку, як справедливо зазначав Д. Кабалевський, у вигляді трьох найпопулярніших жанрів – пісні, танцю, маршу. Діти з раннього віку прагнуть підсилити свій емоційний стан і безпомилково звертаються за допомогою саме до музики. Л. Виготський не випадково підкреслював емоційну природу музики, яка здатна народжувати у дитини складний світ переживань і почуттів. Музика, за словами психолога, розширює та поглиблює почуття, творчо їх перебудовує – і саме це складає психологічну основу музичного мистецтва. Б. Ананьєв також відводив музичному мистецтву особливе місце, вважаючи його найбільш сильним за емоційним впливом на людину. Він стверджував, що психології мистецтва без музики не існує. Цю царину художньої діяльності відомий психолог вважав найбільш керованою, хоча механізм управління є дуже складним.

По-третє, вихованці досить часто прагнуть суто естетичного ефекту від музики, тобто шукають *насолоди від спілкування* з музичним мистецтвом. Таку форму впливу музики на особистість вважають гедоністичною. Джерело насолоди – це не обов'язково зміст музичних образів. Не завжди музика відтворює щось надзвичайно гарне чи прекрасне. Об'єктом відтворення можуть стати будь-які явища життя. Але насолоду вихованці (за умов грамотного педагогічного керівництва) повинні отримати від сприйняття музичної форми, від розуміння майстерності її створення композитором.

Найрезультативнішою формою впливу музики на дитину є *світоглядна*. Сприймаючи музику, вихованці переймаються не тільки емоцією та шукають насолоду. Учень привласнює позицію

автора, стає співрозмовником, учасником естетичного діалогу з автором. Відбувається корекція ціннісних орієнтацій школярів – музика впливає на емоційно-вольову сферу, тобто примушує по-іншому ставитись до звичних речей. Музика активно впливає на моральність дитини, виховує культуру почуттів. Від прекрасного до доброго – саме такий шлях поєднання завдань естетичного і морального виховання задекларований ще з часів Аристотеля (принцип калокагатії). У такому аспекті музика сильно і влучно впливає на погляди та оцінки, формує смаки та ідеали. І це надзвичайно високо піднімає статус музики, адже ставить її вище розважальної функції мистецтва. Існують теорії, які підкреслюють роль музики навіть в управлінні суспільними процесами. (К. Сельченко).

Розуміння різноаспектності виховного впливу музичного мистецтва та різноманітності його функцій допоможе майбутньому вчителю вибудувати стратегію навчально-виховної роботи з учнями. У виховному процесі потрібно гармонійно зреалізовувати всі функції музики. В розумних межах тут повинен враховуватись і фізіологічний, і гедоністичний вплив музики на вихованців. Проте пріоритетними функціями для вчителя мають стати художньо-естетична і світоглядна. Творчо зреалізовуючи ці функції у процесі виховання, вчитель отримує реальні можливості застосування особистісно зорієнтованих технологій у навчально-виховній роботі з дітьми.

1.2. Проблема ціннісного забезпечення музичного виховання у варіативності психолого-педагогічних підходів

Мистецтво завжди було і є акумулятором *ціннісного ставлення людини* до світу. Музичне мистецтво, завдяки емоційній природі, є одним з найсильніших провідників оцінного ставлен-

ня до навколишнього. Уміння музики хвилювати душу створює необхідний фон для трансляції цінностей. Педагогічна аксіологія вивчає теорію і методику ціннісного виховання дітей і молоді.

Трансляція цінностей – це передача старшими поколіннями молодшим найвищих людських чеснот. До них завжди відносили загальнолюдські цінності, які закарбовані у всіх релігіях світу, у всіх вічних книгах (Біблія, Коран, Талмуд): мир і миролюбство, свобода, добро, милосердя, чесність, порядність, вірність, любов (до батьків, батьківщини, дітей, природи), кохання та ін.

Споконвічно про цінності говорили як про елементи морального виховання, як про найважливіші складові внутрішньої культури людини. Вони, виражаючись в установках, властивостях і якостях, визначають ставлення людини до суспільства, природи, до інших людей, до самого себе. В освітньому процесі ціннісні орієнтації виступають як об'єкт діяльності вихователя і самих вихованців. Звідси висновок, що розвиненість аксіосфери вчителя, повне й органічне освоєння цінностей учнями є умовою оптимальності морального виховання як основи духовного розвитку особистості.

Аксіосферу слід розуміти як унікальне духовне утворення, яке включає ціннісні орієнтації, що забезпечують самозбереження людини в просторі і в часі.

Проблема ціннісного забезпечення музичного виховання в школі неодноразово піднімалась у працях вітчизняних дослідників. Найглибшого осмислення проблема духовного розвитку дітей засобами музики набула у спадщині В. Сухомлинського, який особливо наголошував на “людинознавчому” аспекті музичного мистецтва і вважав за необхідне використовувати музику не для виховання музиканта, а для виховання людини. Це свідчить про те, що видатний педагог був палким прибічником гуманітаризації музично-освітнього процесу вже тоді, коли про це ще ніхто не згадував, оскільки основним завданням уроків музики в загальноосвітній школі вважали навчати дітей співу та основ музичної грамоти.

В. Сухомлинський створив свою – авторську – виховну систему на основі залучення у виховний процес музичних образів. Аналізуючи власний досвід музичного виховання учнів, педагог підкреслював, що вбачав важливе виховне завдання в тому, щоб в юну душу вкласти мову почуттів, навчити володіти цією мовою, слухати й виражати нею самого себе. Від слухання музики природи вчитель поступово підводив дітей до слухання народної і класичної музики, а потім до музичної творчості – вихованці Павлиської школи чудово грали на сопілках. Головною ж метою музичних занять В. Сухомлинський вважав пробудження людяності.

Засновник “школи під голубим небом” багато уваги приділяв організаційним формам спілкування дітей зі світом музики. В. Сухомлинський ретельно підбирав місце і час для занурення своїх вихованців у чудовий коловорот музичних образів. Під його керівництвом діти слухали музичні твори в Кімнаті казки і в Куточку мрії. При цьому педагог вважав шкідливим перевантаження дітей художньо-естетичними враженнями, тому кожному “музичну зустріч” присвячував, як правило, одному чи кільком творам. При цьому В. Сухомлинський попереджав учителів про те, що найважче у пізнанні мови почуттів – це говорити про музику. На його думку, слово ніколи не може до кінця пояснити всю глибину музики, але без слова неможливо наблизити учнів до музичного образу. Видатний педагог блискуче володів виразністю літературного слова і легко знаходив саме ті слова, які карбували в емоційній пам’яті дітей яскравість художніх переживань. З погляду В. Сухомлинського, “пояснення” музики мусить нести щось поетичне, тобто щось таке, що наближувало б слово до музики.

Педагог вважав за необхідне наскрізно наситити шкільне життя духом музики. Він порівнював мистецтво з гімнастикою, вважаючи, що музика випрямляє душу людини так само, як гімнастика випрямляє тіло. В. Сухомлинський був глибоко переконаний у

тому, що, слухаючи музику, учні пізнають найперше себе, отримуючи шанс для самотворення.

Не можна забути й заповіти видатного композитора і педагога Д. Кабалевського, який послідовно закликав учителів пробуджувати добрі наміри своїх вихованців шляхом залучення до прекрасних музичних образів. Композитор неодноразово нагадував учителям про могутню виховну силу мистецтва. Д. Кабалевський вважав, що воно відіграє у вихованні особливу, нічим не замінну роль, адже містить у собі моральне начало. Зокрема моральний зміст музики найчастіше підпорядкований оспівуванню добра і засудженню зла. Це, на думку композитора, і складає душу музики, смисл її існування, силу її впливу на вихованців.

Д. Кабалевський наполягав на тому, що будь-які форми залучення дітей до музики повинні слугувати, насамперед, їх духовному розвитку. На думку педагога, навіть лаконічна розмова про музику повинна бути спрямована на формування світогляду дітей, має сприяти вихованню їхньої моральності. Жодний музичний твір, з погляду композитора, не може бути формально опрацьований педагогами, не повинен проходити повз школярів непоміченим, тобто не зачепивши їхньої свідомості і серця. З роками учні переконуються у тому, що їхні погляди на музику невіддільні від їхніх поглядів на життя взагалі.

Таким чином, видатний композитор і педагог відкидав “чистий гедонізм” як самоціль сприймання музичних образів – він гаряче обстоював соціально-виховну функцію музичного мистецтва. Його позиція була послідовно гуманітарною, оскільки пропонує ним авторська програма з музики наскрізно реалізує “людинознавчі” та “життєтворчі” аспекти музично-естетичного виховання школярів.

Аналіз педагогічної спадщини і сучасних концепцій виховання дітей і молоді переконує в абсолютній необхідності **аксіологічного підходу** до музично-виховної роботи в початковій школі.

Аксіологічний підхід в освіті спрямований на збереження, творчий розвиток гуманістичних цінностей педагогічної практики і науки, її положень, принципів, вимог, форм, методів, які забезпечують оволодіння суб'єктом культурою, соціальним досвідом людства, розвиток його духовності як моральної сутності особистості, формування потреби в самореалізації, особистісного саморозвитку тощо (В. Лозова).

Формування особистості вихованця як суб'єкта культури, по суті, ґрунтується на адекватному розумінні ним цінності об'єктів і явищ навколишнього світу. Категорія цінності є необхідною передумовою осягнення сутності життя (в природі і соціумі) насамперед в його духовних вимірах. Домінування ж утилітарно-споживацьких орієнтацій свідчить про певне неблагополуччя в сфері ціннісної свідомості дітей та молоді.

В той же час у школярів, як засвідчують результати естетико-педагогічних досліджень (С. Жупанин, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Рагозіна, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо), достатньо вираженою є схильність до прагматичних оцінок об'єктів і явищ навколишнього світу. Причём з кожним роком навчання в школі питома вага утилітарних дитячих оцінок зростає. Щире, емоційне, по-дитячому безпосереднє оцінне сприймання світу все більше поступається холодно-розсудковому, надто логізованому ставленню до довкілля. Така тенденція повинна насторожувати педагогів, оскільки віддзеркалює загальну дегуманізацію стосунків школярів з навколишнім світом.

Музика ж є надійним і незамінним засобом гармонізації ціннісного ставлення дітей до світу. Її духовно-ціннісний потенціал зобов'язує вчителя до пошуку нетривіальних форм музично-виховної роботи з учнями. Грамотне володіння цим виховним засобом допоможе вчителю урівноважити інтелектуальний та емоційно-творчий розвиток учнів. За допомогою першосигнальних образів музика цілком успішно конкурує зі словами. На жаль, сучасна

педагогіка є надто вербалізованою: друга сигнальна система для багатьох педагогів стала першою і єдиною. Важливе завдання музичного виховання полягає у допомозі дітям “почути інтонацію буття” (В. Медушевський), яка завжди інформативна та аксіологічно визначена.

Могутнім “ціннісно-пусковим” механізмом, який прискорює особистісне становлення дитини, може стати художньо-естетична творчість. Добровільна за характером, альтруїстична за суттю, така діяльність має соціальний ефект антивідчуження від світу, прагне до відтворення загальнокультурних норм ставлення до нього. Взаємодія естетичного і морального ідеалу в системі художніх образів, які пропонуються увазі школяра, здатна позитивно вплинути на “шкалу особистісних цінностей” учнів. Яскраві емоційні переживання, які виникають у дітей під час грамотної організації художнього сприймання ними мистецтва, значно употужнюють епізодичні та невиразні за силою емоції, народжені вербальним моралізаторством учителя чи батьків. Моральні знання, що нав’язуються дітям з боку дорослих, фіксуються у вигляді наукових понять. Проте форма подачі таких знань, як правило, зводить нанівець їх користь і конструктив, тому що у вихованців, за свідченнями психологів, не виникає бажання поводити себе відповідно до повідомлених моральних норм (І. Бех).

Моральні норми набувають ціннісного значення тільки за умов емоційного зараження їхнім змістом. “Загорнута” в художню форму, моральна норма є набагато привабливішою для дитини, ніж холодно-розсудкова сентенція. Саме мистецтво з яскравою метафоричністю його мови здатне забезпечити виразну за силою і тривалістю емоційну реакцію молодшого школяра на моральний зміст художніх образів. Мистецтво не лише закликає – воно демонструє художні моделі реальних дій і вчинків у всьому багатстві конкретної ситуації. Якщо ж дитина бачить всі етапи розгортання

вчинку, особливо його результат, у неї виникає достатньо сильне переживання, яке дає поштовх до дії (І. Бех).

Музичне мистецтво не народжує конкретних зримих образів дій і вчинків (на відміну від візуальних художніх рядів). Проте експресивність музичної мови абсолютно компенсує цей так званий “недолік”, оскільки саме музика точно, сильно і безпомилково апелює до емоційної сфери слухача, забезпечуючи, як мінімум, психофізичну реакцію на мелодично-гармонічну, ритмічну, тембральну та іншу організацію звукових комплексів. Сприймання музичних образів, як правило, викликає хвилювання, і воно часто є набагато сильнішим за те, що виникає під час сприймання літературних чи пластичних художніх рядів.

Шкільна система музично-виховної роботи повинна враховувати особливості психосоматичного і ціннісно-орієнтаційного впливу музики на дитину. Абсолютно недостатньо лише інформувати учнів про існування в світовій культурі тих чи інших музичних шедеврів. Замало потурбуватись лише про емоційний фон сприймання музики дітьми. Забезпечення цих, з одного боку, необхідних, а з іншого, доволі формалізованих умов усе ж таки не розв’язує проблему реалізації виховного потенціалу музики до кінця. Створення хвилюючих виховних ситуацій І. Бех справедливо називає лише першим кроком у виховній роботі педагога. Проте цим не можна обмежити виховні зусилля, адже те, що схвилювало дитину сьогодні, завтра може залишити її індіферентною. Важливо вміти постійно збагачувати виховну ситуацію новими емоційними відтінками. Крім того, конче необхідно включити учня в рефлексивну діяльність, тобто допомогти звернути думки на самого себе.

Рефлексію у контексті виховних завдань варто тлумачити як переосмислення індивідом відносин з наочно-соціальним світом (що актуалізуються в результаті спілкування з іншими людьми і активного засвоєння норм і різних способів діяльності), яке виражається, з одного боку, в побудові нових образів себе, що реалізо-

вуються у вигляді відповідних учинків, а з іншого – у виробленні адекватніших знань про світ з їх подальшим втіленням у вигляді конкретних дій.

Рефлексивна природа мистецтва може відіграти кардинально важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій дітей та молоді. Рефлексія мистецьких образів допомагає вихованцю переосмислити зв'язки з навколишнім, знайти власну життєву позицію, употужнити процес особистісного самотворення. Поза активним включенням школярів у процес художньої рефлексії музичне виховання набуває формально-догматичного характеру.

1.3. Педагогічна творчість як запорука реалізації виховних можливостей музичного мистецтва

Реалізувати виховний потенціал музики в освітній роботі з учнями під силу лише творчому вчителю. Творчість учителя таким чином стає надійною детермінантою реалізації виховних можливостей музичного мистецтва. Тому проблеми підготовки вчителя до музично-педагогічної діяльності невід'ємні від проблем педагогічної творчості.

Слід пам'ятати про парадигмальний рух сучасної науки, який визначає основні завдання подальшого розвитку вищої педагогічної освіти в Україні. До них сьогодні відносять не лише озброєння майбутніх фахівців науковими знаннями, але й формування у них здатності до творчого мислення та креативної професійної поведінки. Науковці попереджають про небезпечний освітньо-виховний парадокс: чим послідовнішим є утилітарне навчіння вузького спектра професійних знань і вмій, тим скоріше професійна освіта втрачає гуманістичний смисл, тобто орієнтацію на розвиток особистості професіонала (С. Гончаренко).

Тому сучасний етап розвитку системи педагогічної освіти високо підносить роль такого фактора її употужнення, як мистецька підготовка майбутніх учителів. Якщо не цілеспрямовувати зусилля на розширення культурного поля освіти, то воно, об'єктивно будучи обмеженим, таким і залишиться, або зменшиться ще більше (І. Зязюн). Мистецтво ж, основою якого є художньо-творче освоєння навколишнього світу, здатне виконати роль своєрідного каталізатора фахового становлення вчителя, а творчість, як зазначає, виконує очищувальну роботу, чим створює можливість для досягнення справжнього знання (В. Кремень).

Сьогодні загальноосвітній школі потрібний грамотний, високодуховний учитель, який забезпечить найперше входження дитини в світ культури. Дослідники підкреслюють, що найважливішим чинником якості шкільної освіти є якість підготовки вчителів, домінантою якої є гармонія особистісного й професійного розвитку, формування не вчителя-предметника, а людини культурної, гуманної, громадянськи свідомої. За висновками науковців, сьогодні спостерігається неузгодженість швидких темпів модернізації шкільної освіти з підготовкою і передпідготовкою вчителів, їхній слабкий інформаційний і методичний супровід (О. Савченко).

Невипадково в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях надзвичайно велика увага приділяється вивченню феномена педагогічної творчості. Дослідники активно вивчають її співвідношення з якостями особистості (Н. Вишнякова, В. Загвязинський, Н. Кічук, В. Крутецький, М. Поташник, С. Сисоєва та ін.), аналізують індивідуальний стиль діяльності педагога в контексті його творчості (Ю. Кулюткін, В. Моляко, В. Рибалка та ін.), досліджують механізми взаємозв'язку творчого мислення і педагогічної майстерності (Ю. Азаров, Н. Гузій, І. Зязюн, О. Рудницька, Н. Тарасевич та ін.), вивчають умови духовно-творчого становлення майбутніх фахівців (В. Вербець, О. Мороз, Г. Тарасенко, Г. Шевченко, А. Щербо та ін.)

Оновлені концептуальні підходи до професійної освіти передбачають формування у студентів уміння самостійно й цілеспрямовано творити власний фаховий потенціал. Забезпечення у вищому педагогічному закладі підґрунтя для розвитку в студентів творчого потенціалу і здатності до самотворення як під час опанування основ наук, так і в майбутній педагогічній роботі з дітьми є пріоритетним напрямком розвитку сучасної педагогічної освіти. Саме це обумовлює подальшу готовність до якісної реалізації майбутнім учителем виховних функцій.

Фахова підготовка вчителя з огляду на це повинна повсякчас дбати про зміцнення духовно-ціннісного підґрунтя його професійного становлення. Мистецтво повинно посісти у цьому процесі одне з провідних місць, оскільки нехтування його виховних можливостей традиційно обертається для суспільства великими втратами. Професійне навчання, яке виключає духовно-моральну складову і орієнтується лише на передачу максимального обсягу знань і опанування виробничих технологій, не забезпечує професійної успішності спеціаліста і неминуче веде до кризи соціально-культурної і особистісної ідентичності. Духовно-моральний розвиток майбутнього вчителя, успішне опанування ним найсучасніших виховних технологій є неможливим поза адекватним розумінням виховної сили музичного мистецтва.

Професійне виховання та самовиховання вчителя обов'язково повинно передбачати розвиток здатності до педагогічної творчості. Надійним засобом є музично-педагогічна діяльність, алгоритми якої майбутні педагоги опановують в процесі фахової підготовки. Таку діяльність апріорі кваліфікують як творчу, адже вона оперує художніми образами, які є субліматом мистецького процесу. Проте, як і будь-який інший вид педагогічної діяльності, музично-педагогічна творчість специфічно сполучає нормативні та евристичні елементи. В музично-педагогічній діяльності немало

типового, усталеного, деколи й репродуктивного. Проте в ній все таки більше варіативного, індивідуального, мінливого, а значить творчого.

Творчість починається тоді, коли результату неможливо досягти лише завдяки логіці – це провокує пошук інваріантів розв’язання поставлених завдань. У процесі творчості особистість отримує додаткові можливості для реалізації сутнісних сил. Найголовніше, що цей процес відбувається поза примусом. Тому вище вираження своєї індивідуальності людина знаходить у творчій діяльності (В. Роменець). Це стосується не тільки художньої творчості, де індивідуальність художнього бачення і зображення є основною вимогою. Навіть наукова творчість, яка має своєю метою відкриття об’єктивних законів дійсності, не може відбутись інакше, як шляхом використання “індивідуальної методики”, індивідуального таланту і його своєрідних хитрощів, які примушують природу розкривати свої таємниці.

Роль педагогічної творчості в освітньо-виховному процесі є надзвичайно важливою, оскільки це процес у межах суцільної репродукції значно втрачає потенціальну плідність. Тому ставлення до проблеми педагогічної творчості є визначальним фактором професійного зростання вчителя. Втім однозначно позитивного ставлення педагогічних працівників до цієї проблеми допоки немає. Соціальна незахищеність, низький рівень оплати праці цієї категорії працівників не сприяють укоріненню творчих мотивів педагогічної діяльності. Часто-густо вчитель не розуміє суті феномена педагогічної творчості, звужуючи його тлумачення до самоосвіти.

Що ж таке педагогічна творчість? *Творчість*, за усталеними оцінками, є процесом народження нового, оригінального продукту. *Педагогічна творчість* є оригінальним і висококваліфікованим підходом учителя до навчально-виховних завдань, що забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним

використанням передового педагогічного досвіду (С. Гончаренко). Педагогічна творчість не вичерпується проведенням навчальних занять – це й неформальна робота над організацією колективу учнів, це проектування індивідуального розвитку особистості кожного вихованця тощо.

Педагогічна творчість, на думку, має ту особливість, що її змістом є творіння (формування, виховання) людини неповторної та унікальної (М. Поташник). Проте критерієм педагогічної творчості може бути не лише результат, але й сам процес, тобто хід пошуку розв’язання проблеми. В педагогічній творчості найчастіше присутня саме новизна думок, позицій, ставлень, оцінок, почуттів, що виникають у ході навчального проектування (В. Загвязинський).

Творчість у процесі професійної підготовки вчителя до поза-класної виховної роботи ще, на жаль, не набула достатньо високого статусу, що часто зумовлює “ремісницький” підхід до оперування художніми образами в практичній роботі вчителя та нівелювання їхнього виховного впливу. В той же час можна однозначно стверджувати, що художньо-музична підготовка вчителя створює абсолютно необхідне підґрунтя для його майбутньої педагогічної творчості. Втім це відбувається не автоматично (внаслідок ознайомлення з музичним матеріалом), а лише завдяки кореляції загальнопедагогічних, методичних та мистецьких аспектів фахової освіти.

1.4. Художньо-виховний потенціал учителя загальноосвітньої школи

Педагогічна творчість безпосередньо пов’язана з виховним потенціалом учителя. Вона є запорукою ефективності виховної діяльності педагога. В такому контексті *виховний потенціал учителя* (від лат. *potentia* – сила) можна визначити як інтегративну

якість педагога, що відображає міру можливостей реалізації його духовно-творчих сил у виховній взаємодії з дітьми. Виховний потенціал вчителя – це культурно-енергетична характеристика “виховного поля” педагога, яка репрезентує і водночас детермінує культуротворчі можливості вчителя в межах реалізації педагогічних функцій. Потенціальна виховна взаємодія з учнями значною мірою обумовлена як суб’єктивним багатством особистості вихователя, так і цілком об’єктивними характеристиками його професійної культури.

Структура виховного потенціалу особистості майбутнього вчителя припускає наявність та взаємозв’язок мотиваційно-особистісного, інтелектуально-змістового та процесуально-діяльнісного компонентів, на основі яких можна здійснити оцінку рівня розвитку виховного потенціалу. Для цього варто окреслити головні елементи в його структурі, наявність яких може слугувати показником розвитку як окремих компонентів, так і інтегральної характеристики виховного потенціалу в цілому:

- здатність до професійної рефлексії (суб’єктивно-об’єктивна оцінка власних виховних ресурсів і можливостей);
- здатність до педагогічної антиципації (передбачення можливих виховних ситуацій);
- здатність до цілепокладання власних виховних дій;
- готовність до вибору на основі оцінки виховної ситуації оптимальних стратегій, що забезпечать найуспішніший шлях до досягнення передбачуваного виховного результату тощо.

Формування виховного потенціалу вчителя – це реалізація структурно-функціональної та природовідповідної систем морально-естетичних цінностей та професійно-кваліфікаційних знань, умінь, навичок.

Для розвитку виховного потенціалу необхідно наблизити майбутнього педагога до розуміння власних емоційних станів,

забезпечивши цілеспрямоване перетворення інтелектуальних проблем, що стоять перед ним, в емоційні. Цей принцип трансформації когнітивного змісту в емоційний є основним принципом розвитку виховного потенціалу педагога. Надійним емоційним механізмом виховної взаємодії є взаємовплив емоційних реакцій і станів дітей і афективних проявів учителя, його емоційної гнучкості як здатності “пожвавити” справжні емоції, що впливає, насамперед, на виховний процес, викликати позитивні емоції, контролювати негативні, тобто проявляти гнучкість, нестандартність, креативність поведінки. Великої ваги у цьому процесі набуває загальна експресивність професійно орієнтованих вербально-поведінкових програм майбутніх педагогів. Поза належною експресивністю слова і дії вчитель втрачає виховну силу і перетворюється на пасивного транслятора готових знань, які учні осмислюють доволі мляво.

Педагогічну експресію можна тлумачити як виразність, яскравий і доречний прояв почуттів учителя, що адекватно презентують його духовний світ. До останнього часу дослідники емоційної експресивності вчителя виходили лише з вузького уявлення про експресію як про передачу його емоційних станів і переживань. Їхні роботи присвячені вивченню окремих експресивних педагогічних прийомів (Н. Вишнякова, Г. Локарева, В. Орлов, В. Рибалка, О. Чебикін та ін.), які дозволяють передати різноманіття “педагогічно доцільних” емоцій і відчуттів вчителя, розставити потрібні акценти в інформації, за допомогою жестів підсилити дію усного слова.

Експресивна виразність, на думку дослідників, формується у процесі психомоторних вправ, комунікаційного моделювання, сюжетно-рольового коментування, моделювання спільної діяльності (О. Чебикін). Кожний з цих прийомів спрямований на створення однієї із специфічних ситуацій (несподіванки, яскравості, контрастності, драматизації, проблемної змагальності, конфліктності), які

необхідні для досягнення педагогічно доцільних емоційних станів (відчуття новизни, співпереживання, захоплення тощо).

Здатність до педагогічно експресивних форм фахової поведінки успішно формується в процесі мистецької діяльності. Справжньою школою експресивної виразності майбутнього педагога може стати вивчення музичних дисциплін, адже музичне мистецтво містить настільки потужний резерв емоційної експресії, що не використати його у процесі фахової підготовки вчителя було б не виправданим марнотратством.

У той же час можна посперечатись з усталеною думкою про те, що виховний потенціал учителя обумовлений, насамперед, його морально-етичною підготовкою. Не менш важливою тут є художньо-естетична складова професійної освіти вчителя, яка збагачує виховну палітру педагога засобами витонченого впливу на емоційно-вольову сферу вихованців. Наприклад, вивчення майбутніми вчителями початкових класів музичних дисциплін (основний музичний інструмент, постановка голосу, основи диригування, хоровий клас, ансамблева гра тощо) поліпшує педагогічну техніку і розкриває додаткові резерви особистісної виразності майбутнього вчителя. Під впливом образності музичного матеріалу могутньо розвивається проєктивне мислення вчителя, яке є основою конструювання змісту та формотворення у виховній роботі зі школярами.

Таким чином, *художньо-виховний потенціал учителя* є підсистемою його виховного потенціалу в широкому розумінні, своєрідним сублиматом його розвиненої професійної культури, в межах розвитку і функціонування якої міцніше “культурно-виховне поле” педагога, що обумовлює потужну реалізацію виховного змісту мистецьких образів та уможлиблює повноцінну взаємодію вихователя з вихованцями на культуротворчій основі. Сформованість художньо-виховного потенціалу вчителя можна

визначити за такими показниками, як широта культурних запитів та інтересів; мистецька обізнаність; сила бажання передати власні художні знання, смаки, уподобання вихованцям; уміння впливати мистецькими засобами на емоційно-вольову сферу учнів тощо.

З огляду на це система професійної освіти вчителя повинна щільно враховувати взаємообумовленість художньо-виховного потенціалу педагога та його професійної культури, постійно дбаючи про належне культурологічне наповнення змісту, методів та форм фахової підготовки майбутніх учителів.

Питання для осмислення і дискусії

- Яка з функцій музики є для вас особисто найбільш значущою? Чому?
- У чому полягає виховна функція музики?
- Які ціннісні орієнтації здатні формувати музичні образи? Наведіть конкретні приклади.
- Чому школярі не люблять класичну музику?
- Чи може школа змінити художні смаки учнів?
- Діти – телевізор – музичне виховання: сучасні проблеми.
- Чи обов'язково вчителю бути творцем і як це пов'язано з якістю музичного виховання?
- Оцініть якомога об'єктивніше власний художньо-виховний потенціал.

Практичні завдання

- Напишіть твір-есе на тему “Виховна сила музики”.
- На основі вивчення рекомендованої літератури порівняйте різні підходи до визначення поняття “педагогічна творчість”. Складіть порівняльну таблицю дефінітивних підходів (схожість і відмінності).
- Сформулюйте власне визначення поняття “педагогічна творчість” і намалюйте до нього логотип.
- Складіть список літератури (до 10 джерел), який висвітлює проблему виховного потенціалу музичного мистецтва. До кожного джерела подайте анотацію.

- Підготуйте повідомлення на одну із запропонованих тем (на вибір):
  - ☞ Чи вміє музикант говорити?
  - ☞ Роль музичних образів у вихованні дітей.
  - ☞ Педагогічна творчість і музичне мистецтво.
  - ☞ Виховний потенціал учителя музики .
  - ☞ Художньо-виховна місія вчителя початкових класів.
- Складіть опорну схему детермінованого підходу до взаємозв'язків музичного мистецтва, педагогічної творчості і художньо-виховного потенціалу сучасного вчителя.
- Здійсніть самодагностику власних музичних інтересів (*див. додаток Б. 1.*)

Рекомендована література:

1. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Л., 1973.
2. Афанасьев Ю. Л. Социально-культурный потенциал художественной деятельности. – Львів : Світ, 1990.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.
4. Демчишин М. С. Методика формування художньо-творчої особистості засобами музичного мистецтвами: Навч.-метод. посіб. для викл. і студ. вищ. мистецьких закл. та вчителів загальноосвіт. навч. закл. / Науково-методичний центр середньої освіти. – Суми : ВВП “Мрія-1”, 2004. – 106с.
5. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. – М.: Педагогика, 1987.
6. Кабалевский Д. Б. Прекрасное пробуждает доброе. – М.: Педагогика, 1973.
7. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя. – К.: Либідь, 1991.
8. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. – К., 1965.

9. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема: монографія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001
10. Назайкинский Е. О. О психологии музыкального восприятия. – М., 1972.
11. Остроменский В. Д. Восприятие музыки как педагогическая проблема. – К. : Муз. Україна, 1975.
12. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество. – М.: Знание, 1987.
13. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт. – К.: Освіта, 1988.
14. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя – К. : КДПІ, 1992.
15. Сохор А. Н. Воспитательная роль музыки. – М.: Музыка, 1975.
16. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3.
17. Хомич Л. Роль мистецтва у професійно-педагогічній підготовці вчителя // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 4. – С. 50–53.
18. Цыпин Г. М. Психология музыкальной деятельности : проблемы, суждения, мнения. – М. : Интерпракс, 1994.

РОЗДІЛ 2.

МУЗИЧНО-ВИХОВНА РОБОТА В ШКОЛІ: АКСІОЛОГІЧНО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Музично-виховна робота з учнями у світлі аксіологічного підходу

Виховний процес є цілісною динамічною системою, системоутворювальним чинником якої є мета розвитку особистості вихованця, яка досягається у взаємодії педагога і учня. Виховний процес – ядро педагогічної діяльності школи. У той же час організація виховного процесу не обмежується лише рамками освітньої установи, але й враховує вплив усіх чинників соціального середовища.

Рушійною силою виховного процесу є розв'язання протиріччя між різноманітними (часто різноспрямованими) впливами на учня і цілісним формуванням його особистості. Ця суперечність стає джерелом розвитку, якщо цілі виховання, що висувуються педагогами, знаходяться в межах розвитку можливостей учнів і відповідають їх оцінкам значущості сприйнятого. І навпаки, подібна суперечність не сприятиме оптимальному розвитку системи, якщо дитина не готова до сприйняття позитивних впливів, зокрема з боку педагога. У зв'язку з цим потрібно добре вивчити учнів, уміло проектувати близькі, середні і далекі перспективи розвитку, перетворюючи їх на конкретні виховні завдання.

Коли йдеться про вплив педагога на учня в межах реалізації професійних функцій, то таку педагогічну діяльність називають *виховною роботою*.

У виховній роботі виділяють три групи функцій (М. Рожков).

Перша група пов'язана з безпосереднім впливом педагога на учня:

- ↪ вивчення індивідуальних особливостей його розвитку, його оточення, його інтересів;
- ↪ програмування виховних дій;
- ↪ реалізація комплексу методів і форм індивідуальної роботи з учнем;
- ↪ аналіз ефективності виховних дій.

Друга група функцій пов'язана із створенням виховного середовища:

- ↪ об'єднання колективу;
- ↪ формування сприятливої емоційної атмосфери;
- ↪ включення учнів в різноманітні види соціальної діяльності;
- ↪ розвитку дитячого самоврядування.

Третя група функцій спрямована на корекцію впливу різних суб'єктів соціальних відносин дитини:

- ↪ соціальна допомога сім'ї;
- ↪ взаємодія з педагогічним колективом;
- ↪ корекція впливу засобів масової комунікації;
- ↪ нейтралізація негативних впливів соціуму;
- ↪ взаємодія з іншими освітніми установами.

У виховній роботі центральне місце посідає діяльність педагога, який реалізує весь комплекс організаторських функцій:

- ↪ цілепокладання;
- ↪ планування;
- ↪ координацію;
- ↪ аналіз ефективності і т.п.

Музично-виховна робота є різновидом загальної системи виховної роботи вчителя. Гуманітаризація освітнього процесу в сучасній загальноосвітній школі спонукає педагогів переосмислити суть, завдання, принципи музично-виховної роботи зі школярами. Дедалі стає очевиднішим, що “просвітницько-ознайомлювальний” підхід до музичного виховання дітей є

безплідним у виховному сенсі. Усі види і жанри музичного мистецтва повинні відігравати належну роль, насамперед, в особистісному становленні дитини. Тому відомі вітчизняні і зарубіжні педагоги, психологи – автори концепцій виховання дітей і молоді – наголошують на необхідності культурологічного підходу до освітньо-виховного процесу (І. Бех, Є. Бондаревська, С. Кульневич, В. Моляко, О. Савченко, Б. Юсов та ін.).

Культурологічний підхід до музично-естетичного виховання напряду пов'язаний з його належним ціннісним забезпеченням і може базуватися на різних цінностях: трансцендентних (наближення вихованця до абсолютної цінності – Істини, Бога); соціоцентричних (свобода, рівність, братерство, праця, згода, творчість, мир, гуманність); антропоцентричних (самореалізація, гедонізм, користь, щирість, автономність, індивідуальність). Вибір базових цінностей визначає й вибір освітньої парадигми (В. Кукушин).

Аналізуючи принципи організації сучасного виховного процесу, вчені підкреслюють значущість культуротворчої спрямованості виховання і розвитку дитини, вважаючи, що культуротворчий підхід в освіті має упередити формування примітивної (одновимірної) людини, “людини-флюса” (О. Савченко).

Концепція виховання творчої особистості (автор – В. Моляко) має чітко виражену аксіологічну домінанту, адже визначає цінності виховання в контексті демократичного підходу до освітнього процесу. Основою виховання декларовано саморух особистості до творчого самоствердження в культурі. Автор справедливо наполягає на незамінності системи творчо-розвивальної роботи з дітьми в естетично збагаченому освітньому середовищі.

Співзвучно цим ідеям, глобальну мету сучасної освіти і виховання учені вбачають у формуванні людини культури (Є. Бондаревська, С. Кульневич). Ідеальною моделлю вихованця сьогодні вважають особистість, ядром якої є суб'єктивні влас-

тивості, що визначають міру її свободи, гуманності, духовності, життєтворчості.

Становлення особистості вихованця передбачає засвоєння ним системи **гуманістичних цінностей**, що утворюють основу його гуманітарної культури. Перенесення суспільних уявлень у свідомість учня (інтеріоризація) забезпечить перетворення загальнолюдських цінностей на вищі психічні функції індивідуальності.

В інтелектуальній сфері необхідно формувати об'єм, глибину, дієвість знань про етичні цінності: моральні ідеали, принципи, норми поведінки (гуманність, солідарність, любов, уявлення про борг, справедливість, скромність, самокритичність, чесність, відповідальність).

У мотиваційній сфері доцільно формувати правомірність і обґрунтованість відношення до моральних норм; дбайливе ставлення до людини; поєднання особистих і суспільних інтересів; прагнення до ідеалу; правдивість; етичні установки; цілі життя; сенс життя; відношення до своїх обов'язків, потребу в контакті з собі подібними.

В емоційній сфері необхідно формувати характер етичних переживань, пов'язаних з нормами або відхиленнями від норм та ідеалів: жалість, співчуття, довіру, подяку, чуйність, самолюбність, емпатію, сором та ін.

У вольовій сфері потрібно формувати етично-вольові устремління в реалізації етичних учинків: мужність, сміливість, принциповість у відстоюванні етичних ідеалів.

У сфері саморегуляції необхідно формувати етичну правомірність вибору: сумлінність, самооцінку, самокритичність, уміння співвіднести свою поведінку з поведінкою інших, добросовісність, самоконтроль, рефлексію та ін.

У наочно-практичній сфері необхідно розвивати здатність здійснювати етичні вчинки, чесне й добросовісне відношення до

дійсності; уміння оцінити моральність учинків; уміння оцінити поведінку з погляду моральних норм.

У той же час педагоги з тривогою констатують, що культуротворча діяльність школи, особливо початкової, не відповідає особливостям і потребам сучасного суспільства, сім'ї і самої дитини. Школа й органи освіти допоки не тримають у своїх руках “ключі до мистецтва”. Зміст мистецько-виховної роботи в школі здебільшого ініціюється професійним мистецтвом (А. Авдієвський, Д. Кабалевський, Б. Неменський, Б. Юсов та ін.).

Сучасна школа дійсно відчуває великі труднощі на шляху переходу до нових – особистісно-орієнтованих виховних технологій (І. Бех). Особливу тривогу викликає неможливість створення єдиного виховного простору для формування духовної культури дітей. Дослідники (А. Богуш, Н. Гавриш та ін.) з гіркотою відзначають, що якщо раніше в потребах школярів превалювала орієнтація на творчі види діяльності, у тому числі і у пізнавальній сфері, сьогодні пріоритет пізнання, творчої діяльності й, тим більше, моральних потреб майже втрачено. Характеризуючи сучасний стан дитячої субкультури школярів, науковці відзначають збільшення всіх видів дозвілля, що пов'язано переважно з порушенням звичайних форм реалізації прав дітей. Паралельно з нагромадженням внутрішньої жорстокості в дитячому суспільстві, відбувається сатанізація духу дітей, навмисне перекручення дитячої природи. Сьогодні телеекрани заповнили фільми й передачі про різних нелюдів (телепузиків, покемонів), на прилавках магазинів – монстри й чудовиська, кіборги, тролі, демони; у книжках – неземний розум, космічні прибульці, інопланетяни. Демонізація та розвиток наочної агресії дитячої свідомості, на думку педагогів і психологів, продовжується й у сфері ігрової діяльності.

Тому музичне мистецтво в школі повинно слугувати, перш за все, засобом “олюднення” душ вихованців, надійним “духовним

компасом” у часи ціннісного шоку, який переживають сучасна культура і соціум.

Аналіз реального стану музично-виховної роботи в сучасній школі засвідчує, що така робота традиційно звужена до уроку музики один раз на тиждень, який проводиться, як правило, вузьким спеціалістом (учителем музики). Такий педагог, як показують спеціальні спостереження, більшою мірою опікується художньо-методичним забезпеченням свого уроку і менше часу та уваги приділяє позакласним формам музично-виховної роботи з молодшими школярами. Це спричинено його великою завантаженістю в основній школі, на базі якої функціонують хори, ансамблі, оркестри тощо.

Вчителі ж початкових класів до організації музично-виховної роботи в своїх класах, як правило, мають вельми дотичне відношення. Вони епізодично включають до планів виховної роботи ті її форми, які дійсно спроможні наблизити дитину до музичного мистецтва. Першість тут віддається бесідам як вербально-логічному впливу на дитячу свідомість. Просвітницьке спрямування “вербалізованої” виховної роботи є очевидним, проте часто така робота залишає учнів індіферентними до художнього матеріалу. Причиною цього може бути зайве логізування під час подачі музичного матеріалу, перенасичення розповіді цифрами і фактами, які не мають жодного відношення до образного змісту творів. Художньо-виразні засоби (музична мова), у більшості, не є предметом окремого аналізу і оцінки учнями, тому що вчителі початкових класів підсвідомо уникають таких аспектів діалогу з причини низької власної музично-естетичної готовності. Найсуттєвішим недоліком можна вважати те, що класоводи не вміють “перекинути місток” між музичними образами і внутрішнім світом переживань школярів. Ігнорування вже набутого дітьми емоційного досвіду, невміння його актуалізувати і прив’язати до музичного сприймання спричиняють “відсторонену” позицію вихованців у ході музично-естетичної бесіди на будь-яку (навіть найцікавішу) тему.

Таким чином, результативність музично-виховної роботи в школі великою мірою залежить від наявності аксіологічних доміант у роботі вчителя з мистецьким матеріалом. Справжня ефективність такої роботи досягається тоді, коли діти неформально “привласнюють” емоційно-естетичний зміст пропонованих музичних образів, які, в свою чергу, ненав’язливо вчать їх співпереживанню.

З огляду на *це музично-виховну роботу в школі* треба розуміти як системне включення дітей у художньо-творчу діяльність зі сприймання, оцінки, творчої інтерпретації музики на основі оптимальної реалізації її ціннісно-виховного потенціалу, варіативного пошуку організаційно-виховних форм подачі музичного матеріалу, постійного емоційного збагачення виховних ситуацій та забезпечення рефлексивної реакції вихованців на зміст музичних образів.

У контексті аксіологічного підходу до освітньо-виховного процесу сформулюємо *завдання позакласної музично-виховної роботи* зі школярами:

- реалізація світоглядного потенціалу музичного мистецтва як засобу утвердження етичних ідеалів особистості і суспільства;
- сприяння особистісній самореалізації кожного вихованця завдяки розкриттю її музично-творчого потенціалу;
- соціально-культурна адаптація учнів до життєвого середовища за допомогою музики;
- естетизація освітнього простору школи шляхом об’єднання дітей, батьків, педагогів у творчі колективи на основі розвитку інтересів і здібностей до музичного мистецтва.

Серед *принципів музично-виховної роботи* виокремлюють такі:

- принцип єдності аксіологічного, культурологічного та індивідуально-диференційованого підходів до виховання учнів засобами музичного мистецтва;

- принцип відбору музичного матеріалу з яскраво вираженою духовно-ціннісною домінантою;
- принцип педагогічного опрацювання музичних образів на основі активізації у школярів емпатійно-рефлексивних процесів;
- принцип гнучкості та варіативності залучення учнів до музично-творчої діяльності в розмаїтті видів її організації;
- принцип адекватного вибору організаційних форм, методів і засобів музичного виховання, що відповідають цілям і завданням соціокультурного розвитку вихованців.

Оновлення музично-виховної роботи в школі можливе лише за умов переходу на особистісно орієнтовану, аксіологічно забезпечену парадигму виховання в цілому. Цьому сприятиме залучення вихованців до індивідуальних та колективних форм художньо-творчої інтерпретації музичних образів на основі употужнення емпатійно-рефлексивних механізмів сприймання їх учнями.

2.2. Цілепокладання позакласної музично-виховної роботи

Позакласна робота з учнями є складовою комплексної навчально-виховної роботи в школі, однією з форм організації змістовного дозвілля учнів. Вона організовується і здійснюється в позаурочний час органами дитячого самоврядування за умов активної допомоги та тактовного керівництва з боку педагогічного колективу, особливо класного керівника, вихователів груп продовженого дня, організаторів позакласної виховної роботи та ін.

До *позакласної музично-виховної роботи* відносять культурологічно спрямовану роботу класовода з учнями, яка проводиться в позаурочний час, але не має спеціально вираженого предметного характеру (тобто не спрямована на вивчення будь-якого навчаль-

ного предмету, зокрема музики). Позакласна музично-виховна робота є ширшою за позаурочну роботу з музики, оскільки дозволяє задовольнити різнобічні інтереси учнів на тлі організації художньо-змістовного дозвілля дітей.

Надзвичайно велику роль в організації позакласної виховної роботи. відіграє цілепокладання. Це підтверджують результати численних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, які вивчають зміст і форми позакласної виховної роботи у загальноосвітній школі (О. Безпалько, О. Богданова, Т. Дем'янюк, С. Карпенчук, Б. Кобзар, Н. Кудикіна, В. Кукушин, Г. Пустовіт, М. Рожков, Т. Сущенко, Н. Щуркова та ін.).

Цілі виховання – це усвідомлений проект майбутнього результату педагогічної діяльності.

У педагогічній літературі зустрічаються різні визначення цілей виховання:

- ☞ ціль як елемент виховного процесу, його системоутворювальний чинник;
- ☞ ціль як етап управлінської діяльності (самоврядування) педагога і вихованця;
- ☞ ціль як критерій ефективності системи, процесу і управління вихованням у цілому;
- ☞ ціль як професійне прагнення педагога, в цілому освітньої установи.

Педагоги несуть відповідальність за правильність, своєчасність і актуальність цілей виховання. Неправильно поставлена ціль – причина багатьох невдач і помилок в педагогічній роботі. Ефективність діяльності оцінюється перш за все з погляду визначених цілей, тому дуже важливо їх правильно визначити.

У виховному процесі важлива не тільки сама ціль, але й те, як вона визначається. В цьому випадку йдеться про **цілепокладання, або цілепокладальну діяльність** педагога. Ціль стає рушійною

силою виховного процесу, якщо вона значуща для всіх учасників цього процесу.

Цілепокладання традиційно характеризують як трикомпонентне утворення, що включає:

- ↪ обґрунтування і висунення цілей;
- ↪ визначення шляхів їх досягнення;
- ↪ проектування очікуваного результату.

Цілепокладання може бути успішним, якщо воно здійснюється з урахуванням наступних вимог (М. Рожков):

- ↪ діагностичність, тобто висунення, обґрунтування і коригування цілей на основі постійного вивчення потреб і можливостей учасників педагогічного процесу, а також умов виховної роботи;
- ↪ реальність, тобто висунення і обґрунтування цілей з урахуванням можливостей конкретної ситуації на основі співвіднесення бажаної мети, проєктованих результатів з реальними умовами;
- ↪ спадкоємність, тобто реалізація зв'язків між цілями і завданнями всіх етапів виховного процесу, всіх його суб'єктів тощо;
- ↪ ідентифікація цілей, яка досягається через включеність у цілепокладання всіх учасників виховного процесу;
- ↪ спрямованість цілей на конкретний виховний результат.

Цілепокладання музично-виховної роботи слід розуміти як визначення та усвідомлення вчителем на основі виховних цінностей цілей і завдань музично-освітньої роботи з учнями певної вікової групи. Цілепокладання позакласної музично-виховної роботи є складнішим за цілепокладання позаурочної роботи з музики як навчальної дисципліни.

Цілепокладання позакласної музично-виховної роботи з учнями школи означає конструювання системи її цілей і завдань, з одного боку, в типовій для виховної діяльності формі, проте, з

іншого, на основі специфічного відбору її засобів, змісту і форм. Витонченість естетико-виховної сфери зумовлює цілковиту відмову від будь-яких форм прямого впливу, адміністрування, примусу і передбачає постійний варіативний пошук способів успішного перетворення позиції вихованців на суб'єкту задля уможливлення оптимального розвитку потенційних можливостей художньої діяльності кожної дитини.

Учитель повинен уміти відібрати такий ефективний засіб, щоб він виявився багатофункціональним у процесі його використання і являв собою образ явищ життя, дозволяв здійснювати маніпуляції з ним, мав яскраву, привабливу для сприйняття форму, забезпечував позитивні емоції, дозволяв легко виявити ціннісний зміст (Н. Щуркова). Музика якнайкраще підходить на роль такого оптимального засобу виховання дітей.

Учені попереджають, що результатом цілепокладання має стати не захід, а виховна дія, яка обов'язково повинна привести до потрібних виховних результатів (Т. Сущенко). В художньо-естетичному вихованні дітей неможливо плідно розв'язати будь-яке його завдання за допомогою окремих заходів. У цілепокладальній діяльності вчитель повинен передбачити системність такої роботи, спрогнозувати її віддалений соціально-виховний ефект.

Планування значною мірою зумовлює результати та ефективність музично-виховної роботи. Цілеспрямоване і чітке планування допомагає педагогам уникнути багатьох помилок і негативних явищ. Обґрунтований план дозволяє намітити загальні перспективи і конкретні шляхи розв'язання поставлених музично-виховних завдань.

Призначення плану – упорядкувати педагогічну діяльність, забезпечити реалізацію таких вимог до організації педагогічного процесу, як планомірність і систематичність, керованість і спадкоємність результатів. У найзагальнішому уявленні план – це

документ, що вказує змістовні орієнтири музичної діяльності школярів, визначає її порядок, об'єм, часові межі.

План музично-виховної роботи виконує наступні **функції**:

- ↪ визначальну (визначає конкретні напрями і види музично-естетичної діяльності);
- ↪ прогнозувальну (опосередковано відображає виховний задум, проектує результати через конкретні дії);
- ↪ координаційну (організаторську);
- ↪ контрольну (контроль за реалізацію поставлених цілей);
- ↪ репродуктивну (відновлення через будь-який проміжок часу зміст і об'єм виконаної музично-виховної роботи).

За умов грамотного планування план не є формальним документом. Він здатний захищати педагога від необгрунтованих вимог і претензій, доводить системний підхід до організації музично-педагогічного процесу. Тому перш за все необхідно ставитись до плану як до власного робочого документа, який допомагає діяти не хаотично, а відповідно до виховного задуму.

План є помічником у побудові музично-виховної роботи лише тоді, коли відповідає таким вимогам:

- ↪ **цілеспрямованість плану** (тобто планований зміст і форми роботи передбачають реалізацію конкретних цілей і завдань);
- ↪ **зорієнтованість плану** на реалізацію потреб та інтересів дітей, на їх особистісний розвиток, що передбачає врахування пропозицій школярів при плануванні, вивчення їх культурних запитів, художніх інтересів;
- ↪ **інтегративність** (об'єднання зусиль всіх учасників виховного процесу, результатування сумісної творчості педагогів і батьків учнів);
- ↪ **зв'язок планованої роботи** з культурним життям суспільства, художньою діяльністю дітей;

- ☞ **комплексність планів**, що передбачає варіативність змісту і форм роботи, різнофакторний вплив на розвиток художніх здібностей та мистецьких уподобань дітей;
- ☞ **спадкоємність змісту і форм** музично-виховної роботи з дітьми різних вікових груп, врахування попереднього досвіду та перспективи розгортання музично-виховної роботи з учнями;
- ☞ **конкретність, доцільність, реальність плану**, що враховує можливості кожного учнівського і педагогічного колективу, рівні їх культурного розвитку, існуючі традиції тощо.

Загальний **алгоритм планування** музично-виховної роботи можна презентувати таким чином:

- ☞ 1-й крок – визначення предмету планування (відповідь на запитання: що необхідно спланувати – всю діяльність, якийсь напрям, конкретну справу?)
- ☞ 2-й крок – визначення часового періоду (який період часу треба спланувати – рік, чверть, місяць?)
- ☞ 3-й крок – структуризація предмету планування (чи можна плановану роботу, розділити на можливі складові і виокремити напрями, види діяльності, змістові й тематичні блоки?)
- ☞ 4-й крок – аналіз наявного стану музично-виховної роботи в учнівському колективі (що реально відбувається в контексті формування музично-ціннісних орієнтацій учнів?)
- ☞ 5-й крок – узагальнення результатів аналізу (які перспективи розбудови музично-виховної роботи в даному учнівському колективі?)
- ☞ 6-й крок – цілепокладання (які цілі і завдання культурологічно спрямованої музично-виховної роботи варто висунути в плані?)

- ↪ 7-й крок – колективний мозковий штурм (кого можна включити в процес сумісного пошуку і реалізації виховних ідей?)
- ↪ 8-й крок – вибір засобів досягнення поставленої мети, способів відстеження та оцінки виховних результатів (як оцінювати ефективність музично-виховної роботи?)
- ↪ 9-й крок – розподіл виховних дій у часі (коли відбуватимуться плановані заходи і хто відповідає за їх реалізацію?)
- ↪ 10-й крок – оформлення (написання) плану.

Організоване в такий спосіб цілепокладання з подальшим плануванням музично-виховної роботи допоможе надати їй системного характеру та успішно реалізувати поставлені освітньо-виховні завдання.

2.3. Методи музично-виховної роботи зі школярами

Вибір методів музично-виховної роботи визначається її стратегічними напрямками в контексті сучасних освітніх парадигм.

Загальні методи музично-виховної роботи відповідно до загальноприйнятих класифікацій (О. Михайличенко) можна поділити на такі групи:

- ↪ методи формування музично-естетичної свідомості;
- ↪ методи організації музично-естетичної діяльності і формування досвіду музичної творчості;
- ↪ методи стимулювання практичної музичної діяльності;
- ↪ методи музичного самовиховання.

Методи формування музично-естетичної свідомості передбачають взаємодію педагога та учнів, під час якої відбувається засвоєння змісту музичного матеріалу на основі свідомого оцінного ставлення до нього. Таким чином формується музична свідомість,

яка визначає рівень музичного розвитку школяра та музично-естетичні ціннісні орієнтації його особистості.

До методів формування музично-естетичної свідомості традиційно відносять вербально-сугестивні (розповідь, бесіду, диспут, приклад, переконання тощо). Сюди відносяться спеціально створені музично-естетичні ситуації, пов'язані з використанням зразків музичної творчості, які впливають на емоційно-образну сферу мислення школярів. Тут доречні демонстрації та ілюстрації певних музичних творів (зразків), супроводжувані яскравими виражальними та зображальними елементами, які викликають адекватну емоційну реакцію дітей. Шляхом навіювання, роз'яснення, порівняння, переконання відбувається формування особистісного ставлення вихованців до музичного мистецтва

Методи організації музично-естетичної діяльності і формування досвіду музичної творчості спрямовані на створення практично-діяльнісних ситуацій у процесі музично-виховної роботи. Центральним завданням у реалізації даних методів є формування у вихованців сталого прагнення і навичок музично-творчої діяльності.

До методів організації музично-естетичної діяльності і формування досвіду музичної творчості можна віднести непрямі вимоги (порада, прохання, підказка, натяк); вправління; створення музично-творчих ситуацій тощо. Саме так відбувається прищепленням вихованцям навичок практично музично-творчої діяльності. Шляхом багаторазового повторення певних музично-творчих дій (завдань) закріплюються й удосконалюються навички музично-виконавської діяльності.

Методи стимулювання практичної музичної діяльності – це спеціально організований вплив на свідомість, мотивацію, почуття і волю вихованців з метою підвищення її музично-творчої активності. Важливим способом стимулювання в музичному вихованні є змагання. Значної ефективності цей метод набуває

на початковому етапі формування музично-естетичних якостей особистості (участь школяра в різноманітних музичних конкурсах, іграх, святах, показових виступах, концертах та інших заходах, в яких він демонструє свої досягнення у порівнянні з іншими). Великої ваги набуває система заохочення музичної діяльності школяра (похвала, подяка, преміювання, нагородження тощо).

Методи музичного самовиховання обумовлюють цілеспрямовану самостійну роботи школяра над удосконаленням своїх особистісних якостей.

У процесі музичного виховання самовиховання відіграє немало важливу роль. Великої ваги набуває самопізнання, самооцінка, самозвіт як дієві механізми музично-естетичної рефлексії і подальшого особистісного самотворення школярів.

Сьогодні посилилась необхідність пошуку специфічних методів музично-виховної роботи з дітьми, що забезпечують емоційну, яскраву, доступну подачу музичного матеріалу учням з метою адекватного оволодіння ними образною мовою мистецтва та осягнення його ціннісного смислу.

Польські педагоги (Ч. Купісевич, В. Оконь, С. Осовський) запропонували оригінальні методи мистецької дидактики і назвали їх **“експонуючі методи”**. По суті, це **оцінні методи**. Дослідники вважають, що пізнання дійсності є не лише інтелектуальним процесом. Одночасно це й емоційне переживання та оцінка навколишнього світу. Причём така оцінка часто не є ідентичною інтелектуальному пізнанню. Тому, відповідно до такої класифікації, сфера емоційного пізнання отримує самодостатність і особливий виховний статус. Ці методи високо підносять роль естетичних цінностей у формуванні особистості і тісно пов’язані з емоційним життям людини.

Експонуючі (оцінні) методи забезпечують своєрідну трансляцію художніх цінностей та активно впливають на такі особистісні утворення, як вищі почуття, переконання, світогляд, характер, тип

поведінки; відіграють значну роль у привласненні особистістю духовних цінностей.

У музично-педагогічній освіті ці методи набувають особливого сенсу, оскільки допомагають учням усвідомити шляхи привласнення цінностей мистецтва, а також сприяють освоєнню художніх цінностей. Оцінні методи, взаємодіючи з методами проблемно-пошукового характеру, дозволяють організувати духовно-пізнавальну діяльність учнів у процесі виконання творчих завдань. Дані методи допомагають створювати ситуації поглибленого духовного спілкування з музикою у ході групових та індивідуальних занять з дітьми у позакласній роботі.

Експонуючі методи традиційно поділяють на імпресивні та експресивні.

Імпресивні методи налаштовують вихованців на сприйняття і переживання художніх цінностей.

Експресивні методи надають дітям свободу самовираження в усіх видах музично-художньої діяльності.

До імпресивних (лат. *impressio* – враження, переживання) відносимо методи зосередженого сприйняття, збирання, педагогічно доцільної трансформації художньої інформації про музичний твір та його автора; художню інтерпретацію музики на рівні осмислення головної ідеї твору, її співставлення з власними принципами життя. Імпресивні методи залучають дітей до оцінно-творчої діяльності, допомагають увійти в стан художнього співпереживання, посилюють самоаналіз, активізують рефлексивні механізми осмислення музичного образу.

До експресивних методів (лат. *expressio* – вираження) відносимо ті, що ґрунтуються на створенні ситуацій, у яких учні самостійно інтерпретують і відтворюють музично-естетичні цінності. Дані методи обумовлюють своєрідне злиття переживання і вираження.

В контексті імпресивних методів набувають великої ваги *вербально-емоційні методи стимулювання музично-образного мислення* дітей. (розповідь, бесіда, диспут про музику). Сприймання учнями високохудожніх зразків музичного мистецтва потребує грамотного педагогічного керівництва, вчасно створених художньо-психологічних установок на сприймання тих чи інших музичних образів, а також системного включення школярів у музично-оцінну діяльність.

Найважче у цьому процесі – підвести учнів до самостійного “розкодування” ціннісного змісту музичного твору. В контексті цього можна використати методiku системного навчання цінностей (О. Вишневський), яка передбачає застосування декількох прийомів: первинного засвоєння інформації; педагогічно керованої дискусії (з ускладненням рівня осмислення і перенесення сутності ціннісних формул на конкретні життєві ситуації); включення у рольову гру для розв’язання конкретної художньо-естетичної проблеми. Музично-художні цінності, таким чином, будуть подані школярам не абстрактно, а в контексті зрозумілих їм життєвих ситуацій і людських стосунків.

Наприклад, художньо-естетичне осмислення підлітками сюїти Е. Гріга “Пер Гюнт” відбувається набагато жвавіше, коли вони трактують основну ідею твору в контексті усталених загальнолюдських цінностей (вірності кохання, пошани до батьків, любові до батьківщини). Музичні образи відомого твору лише тоді стають близькими і зрозумілими, коли школярі здатні почуття героїв (Пера Гюнта, Сольвейг, Озе та ін.) ідентифікувати як власні переживання. З цією метою учням слід запропонувати дискусію навколо таких ціннісно-сміслових центрів: якого щастя шукав Пер Гюнт? Що є дорожчим за любов? Чи є ціна у вірності? У чому я вбачаю щастя життя?

До побудови *музичної бесіди* висувають такі методичні вимоги:

- ↙ бесіду будувати не як монолог педагога, а як **діалог з учнями**;
- ↙ не перевантажувати бесіду формальною інформацією, а робити акцент на **створенні емоційно-психологічних установок** на сприймання і оцінку музичного образу (не так важливо повідомити дітям роки життя чи кількість написаних композитором творів – важливіше акцентувати їхню увагу на характері, настрої музики, особливостях внутрішніх переживань автора і слухачів);
- ↙ на початковому етапі навчання слід **широко користуватись індукцією** і пропонувати дітям шлях від часткового до загального, тобто вчити самостійно робити висновок на основі поданих педагогом музичних характеристик твору (наприклад, після розбору художньо-виразних засобів створити узагальнену характеристику образу); Слід пам'ятати, що розбір художніх засобів не є самоціллю бесіди. Головне – наблизити учнів до цілісного емоційно-художнього переживання музичного образу;
- ↙ під час ілюстрування педагогом музичного твору створювати **проблемні ситуації** – навмисне вдаватися до деформації темпу, ритму, динаміки чи фактури твору для глибшого усвідомлення дітьми їх художньої ролі (це потрібно робити з обов'язковим обговоренням наслідків такої деформації в контексті “руйнування” цілісного музичного образу);
- ↙ у процесі бесіди передбачати моменти **самостійної естетичної оцінки**, тобто надавати дітям можливість для виплеску емоцій та уяви (наприклад, запропонувати змалювати словами образи-асоціації, які викликає музика або ж дібрати знайомі поетичні рядки до неї);
- ↙ в ході діалогу спонукати учнів до **рефлексивних оцінок** типу: чим близька мені ця музика? Чому вона мені подобається (чи не подобається)?

⇒ у підсумку бесіди слід запропонувати *творчі завдання*, які націлюють на інтерпретацію музичного образу (наприклад, для молодших школярів цікавою стане пропозиція створити казку, намалювати малюнки чи показати в рухах і звуках героїв музичного твору, як-от:

- Куди поспішають гноми? (“Хід гномів” Е. Гріга)
- Чому захворіла лялька? (“Хвороба ляльки” П. Чайковського)
- Чому джміль сердиться? (“Політ джмеля” М. Римського-Корсакова)
- Як радіє пташечка? (“Пісня жайворонка” П. Чайковського)
- Як дощик плаче? (“Дощик” В. Косенка) та ін.

Слід окремо зауважити про шкідливість “інформаційної надлишковості” музичних бесід. Шкільна практика часто страждає від перебільшеної уваги до інформування за рахунок художнього оцінювання. Варто пам’ятати про закономірність: чим меншою є загальна інформація, що обмежує сприймання, тим більший простір залишається для творчої фантазії дітей.

Розповідь, бесіда, диспут про музику повинні будуватися з розрахунком на активну позицію школярів. Завдяки грамотному вербально-оцінному стимулюванню, вчитель повинен допомогти дітям усвідомити образно-смыслову сутність художньо-виразних засобів музики (метра й ритму, мелодійного рисунка, фактури, ладу, тембру, темпу та ін.), які, по суті, є своєрідною “мовою” музики. Це допоможе учням самостійно заглибитись в інтонаційну структуру музичного твору.

Особливого значення у цьому процесі надається слову як найпершому засобу пояснення. Саме слово несе в собі самостійний художній образ, тому добір слів і фраз має бути не випадковим, а художньо зваженим. Слід пам’ятати, що художня інформація не “читається розумом”, а уловлюється власним станом душі і глибиною емоційної культури (В. Орлов). Педагог повинен допомогти учням віднайти ціннісний смисл не в самому творі, а в собі,

у власній душі, послідовно відповідаючи собі ж на запитання: що саме відбувалося з моїми почуттями, коли я слухав музику? Як я розумію смисл музичного твору? Що в ньому викликало ці почуття?

До експресивних методів варто віднести способи розвитку творчої уяви у зв'язку із сприйняттям, переживанням та інтерпретацією творів музичного мистецтва. Особливого значення набуває *метод інтерпретації музики на поліхудожній основі*. Він передбачає стимулювання творчої уяви школярів у контексті синтезу мистецтв. Музичний образ таким чином отримує додаткові резерви для інтерпретації на мові суміжних мистецтв (найчастіше літератури й графіки). Наприклад, можна запропонувати учням прийом “художніх метаморфоз”: за умов збереження художньої ідеї музичного твору здійснити заміну художньої мови музики на художньо-виразну мову поезії чи комп'ютерної графіки (наприклад, у прикладній програмі Paint).

Жодний метод музично-виховної роботи не претендує на абсолютизацію і може повністю зреалізувати свій виховний потенціал лише в системі взаємодії з іншими методами виховання учнів.

2.4. Формотворення у процесі позакласної музично-виховної роботи

Важливим етапом цілепокладання у вихованні є *формотворення*. *Форму виховної роботи* традиційно тлумачать як вираження змісту виховної роботи через певну структуру відносин педагогів і вихованців. Форма організаційно забезпечує реалізацію цілей, змісту, принципів і методів виховання дітей. У педагогічній науці допоки не існує єдиної думки про форми виховної роботи. Це обумовлено багатofункціональністю формотворення (інформативна, організаторська, регулювальна функції).

Знаменно, що в педагогічній теорії і практиці створено величезний фонд форм виховної роботи. Методисти традиційно прагнуть зібрати як можна більше назв таких форм (налічують декілька тисяч назв). Утім спроба зібрати великий список форм не має ніякого сенсу, адже перерахувати всі форми виховної роботи неможливо, тому і немає необхідності у цьому. Кожна форма не повторює іншу, а лише може бути схожа на неї. Набагато важливіше підготуватись до самостійного формотворення як необхідного компонента цілепокладання і наступної виховної взаємодії з вихованцями.

Для педагога-гуманіста очевидно, що будувати роботу з дітьми за чужими сценаріями недоцільно. Проте це не заперечує можливість використання вже створених і апробованих форм на практиці виховної роботи. Вони потрібні як для педагогів, так і для самих учнів, які, можуть вибрати ідеї і способи організації власної діяльності. У такому пошуку може бути створена нова форма, що відображає інтереси і потреби як педагогів, так і дітей. Найкращим є той варіант, коли форма виховної роботи народжується в процесі колективного осмислення і пошуку всіх учасників виховної справи (педагогів, школярів, батьків та ін.).

Суперечливими є позиції дослідників й щодо використання такої форми, як виховний захід. “Педагогіка заходів” неодноразово піддавалась критиці з боку гуманістичної педагогіки. Неодноразово зазначалась невідповідність поняття “захід” фактичному смислу виховної роботи. Даний термін, скоріше за все, невдало запозичений із сфери адміністративної діяльності і може націлювати вчителя на формалізм та фрагментарність виховної роботи. Слід зауважити, що в художньо-естетичному вихованні школярів неможливо плідно розв’язати будь-яке його завдання за допомогою окремих заходів. Тому в сучасній педагогіці більш вживане поняття “виховна справа”, яке більш точно віддзеркалює

специфіку виховного процесу (зокрема його системність, комплексність і безперервність).

Виховна справа – це форма організації і здійснення конкретної виховної діяльності. Головними особливостями виховної справи є її необхідність, корисність, здійсненність. Великий виховний потенціал притаманний колективним творчим справам (КТС), які є не стільки формою, скільки способом її яскравої і нестандартної організації (І. Іванов).

У той же час щодо класифікації форм позакласної виховної роботи існує декілька науково-методичних позицій. Так, за цільовою спрямованістю, за позиціями учасників виховного процесу, за об'єктивними виховними можливостями деякі дослідники (Л. Байбородова, М. Рожков, О. Титова) пропонують поділити величезну кількість виховних форм на три основні типи: **заходи, справи, ігри**. До позакласних форм колективної творчої діяльності відносять колективні творчі справи (КТС), чергування традиційних відручень (ЧТД), сюжетно-рольові ігри та ін.

За часом проведення всі форми поділяють на:

- ☞ **короткочасні** (тривалістю від одного до декількох днів);
- ☞ **тривалі** (тривалістю від декількох днів до декількох тижнів);
- ☞ **традиційні** (регулярно повторювані).

Все різноманіття виховної роботи з учнями у деяких випадках поділяють на групи залежно від основної вирішуваної ними виховної мети (В. Селіванов):

- ☞ **форми управління і самоврядування шкільного життя** (збори, лінійки, мітинги, години класних керівників, засідання представницьких органів учнівського самоврядування та ін.);
- ☞ **пізнавальні форми** (екскурсії, походи, фестивалі, усні журнали, інформаційні години, тематичні вечори, студії, секції, виставки та ін.);
- ☞ **розважальні форми** (ранки і вечори).

Втім музично-виховну роботу не можна однозначно віднести до жодної з пропонованих груп. Така класифікація форм виховної роботи є завузькою для цього.

Існує ще один підхід до поділу організаційних форм виховання. Так виокремлюють **масові, групові (гурткові), індивідуальні форми** виховної роботи з учнями (О. Михайличенко). У такій класифікації музично-виховна робота може бути представлена найбільш адекватно.

До масових форм виховної роботи відносять конференції, тематичні вечори, предметні тижні, зустрічі з видатними людьми, огляди, конкурси, олімпіади, свята, фестивалі, виставки. Щодо **музично-виховної роботи**, то вона може бути представлена колективно-масовими музичними справами – оглядом шкільних талантів; пісенними вернісажами; конкурсами дитячої пісні; фестивалями народного (класичного) танцю; парадами юних музикантів; музично-лицарським турніром; аукціоном музично-творчих ідей; турніром допитливих музикознавців; музичним КВК; святом сімейної творчості; музичними вечорницями; тематичними дискотеками тощо.

До групових форм виховної роботи належать бесіди, диспути, ігри, вікторини, творчі години, трудові справи, екскурсії, походи, робота в гуртках (фан-клубах), години класного керівника та ін. До популярних групових форм **музично-виховної роботи** можна віднести **музично-естетичні бесіди** (*Музика – цариця мистецтв; Коли народилась музика; Сім чарівних нот; Видатні композитори нашого краю; Героїчні пісні нашого народу; Музика в нашій родині та ін.*); **диспути** (*Моя улюблена пісня; Що таке музичний смак? Класика і сучасність: зустріч у мистецтві; Живий спів і фонограма: війна чи мирне співіснування?*); **художні екскурсії** (*Де живе музика (філармонія); Як народжується музика (майстерня скрипкового майстра); У царство нот (бібліотека, нотний магазин); Де живуть музичні інструменти (музичний магазин);*

Професія – диригент (музичний театр); В гості до композитора (зустріч з митцем); музичні вікторини, брейн-ринги (Чи знаємо українські народні пісні? Знавці музичних мультяшок; 20 хвилин з мистецтвом; Вгадай мелодію (на матеріалах сучасних пісень); Що ми знаємо про музику кіно? Музичні цікавинки; Тварини-співаки; Рослини в музиці; Улюблені пісні наших батьків); художньо-трудо́ві справи (Похід бережливих; Живи, нотна книго; Майстерня музичних інструментів; Музична лікарня) та ін.

Індивідуальні форми виховної роботи передбачають налагодження довірливих, доброзичливих стосунків між педагогами і вихованцями, що має на меті створення оптимального мікроклімату для розвитку дитячих здібностей і талантів. Сюди відносять індивідуальні бесіди; організацію позакласного читання, індивідуальних концертних виступів, колекціонування; включення в художньо-творчу діяльність за нахилами (музикування, малювання, вишивання тощо). До індивідуальної музично-виховної роботи з учнями варто віднести індивідуальні прослуховування, патронаж над музично-обдарованими учнями, складання індивідуально-творчих програм для солістів (співаків, оркестрантів, танцюристів) та ін.

З кожним роком виникають нові форми музично-виховної роботи (серед них: *Чарівний музичний стілець; Презентація таланту; Наодинці з мистецтвом; Музично-дискусійна гойдалка; Музичні смішинки; Захист музичного проекту-мрії; Концерт дружби; Театр однієї пісні; Музичний ринг; Поляна музичних зустрічей; Естрадний калейдоскоп; Танцювальний марафон; Конкурс жартівливого дубляжу* та ін.)

Задля аналізу музично-виховної роботи можна скористатися умовною характеристикою (своєрідним “паспортом”) форми виховної роботи, як-от:

- ↪ назва форми;
- ↪ тривалість проведення;

- ↪ попередня підготовка або експромтне проведення;
- ↪ кількість учасників;
- ↪ організатори справи;
- ↪ характер участі педагога;
- ↪ результат спільної мистецько-художньої діяльності .

Традиційні і новаторські форми позакласної музично-виховної роботи зі школярами варто вибірково (відповідно до плану, вікових особливостей та індивідуальних нахилів дітей) реалізувати протягом року в межах класних годин, гурткових занять та в іншій позаурочний час. Всі форми діяльності мають пропонуватись дітям і батькам тактовно, без примусу та відразливої інструктивності. Головне завдання вчителя – зацікавити, захопити учнів різноманітною музично-творчою діяльністю. Найважливіша педагогічна умова – природність і технологічна культура виховного впливу, що забезпечується належною креативністю педагогічного формотворення.

2.5. Творчо-ігровий підхід до організації позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами

Цілепокладання та організація позакласної музично-виховної роботи повинні грамотно враховувати вікові особливості школярів. Так, учні школи першого ступеня – молодші школярі – утворюють особливу вікову групу, працювати з якою потрібно на рівні творчо-ігрових форм діяльності. Це обумовлено особливостями світосприймання і самоствердження дітей цього віку.

У молодшому шкільному віці учні більше орієнтовані на чуттєво-захоплене пізнання навколишнього, яку синкретично сприймається ними як органічне ціле, як гармонійне злиття живих і неживих об'єктів у розмаїтті яскравих чуттєво-естетичних

характеристик. Діти цього віку, перебуваючи у полоні образного, часто казково-фантастичного сприймання світу, легко персоніфікують результати сприйняття навколишнього, наділяючи все сприйняте людськими якостями, почуттями. Цілісність пізнання молодшими школярами світу та його відображення в мистецтві, як правило, забезпечена гармонією інтелектуальних, емоційно-естетичних та практично-творчих аспектів сприйняття та оцінки навколишнього.

До вікових особливостей молодших школярів традиційно відносять високу емоційність, вразливість, схильність до наслідування, загальну рухливість, імпульсивність та безпосередність поведінки, пластичність реагування на естетичні впливи, бажання постійно розширювати коло спілкування. Тому для усвідомлення естетичних явищ і мистецьких образів молодші школярі переважно користуються чуттєвим досвідом та емоційними узагальненнями.

Формування особистості молодшого школяра значною мірою визначається реалізацією у музично-виховній роботі діяльнісного підходу, адже саме в процесі діяльності та спілкування учні цього віку активно набувають досвід ставлення до світу, до людей, до самих себе.

Головне завдання вчителя – навчитись включати молодших школярів у бажані для них види мистецької діяльності, у яких вони отримують змогу реалізувати свої художньо-творчі здібності.

Серед інших видів діяльності, ігрова діяльність продовжує посідати значиме місце в житті молодшого школяра. Педагог повинен пам'ятати, що саме в грі діти є найбільш активними і сміливими. Саме тут вони не бояться помилитися і бути осміяними. У грі відбувається складний процес мобілізації усіх розумових здібностей дитини, стимулюється розвиток її уваги, уяви, пам'яті. У грі діти забувають про втому, вони добровільно приймають правила гри і дотримуються їх, незважаючи на труднощі. Рівень

поведінки дітей у грі завжди є вищим рівня їх реальної повсякденної поведінки. Тому гра стає справжньою школою життя, вчить дитину керувати власною поведінкою.

Ігрова діяльність – важливий засіб соціалізації молодшого школяра, оскільки в грі діти сприймають себе як представники певного суспільства, як носії відповідної культури.

Гра є абсолютно незамінною школою спілкування. Деякі види ігор, особливо творчі, налаштовують дітей на складні форми комунікативної взаємодії, адже сприяють розвитку найвищих форм спілкування – емпатії та рефлексії. Завдяки наявності таких характеристик, як емпатія та рефлексія, гра є універсальним засобом творення найвищих чеснот особистості – співчуття, співпереживання, самовдосконалення (Н. Кудикіна).

Важливо пам'ятати й про безпосередній зв'язок гри з мистецтвом і художнім вихованням. Адже мистецтво по суті має ігрову природу (Й. Гейзінга). Під час організації ігрових форм музично-виховної роботи вчитель пропонує до уваги дітей мистецькі явища не у вигляді конкретних понять, а як моделі людського емоційно-творчого ставлення до навколишнього. Одиницею такого відтворення реальності стає динамічний рухливий образ, який надовго зберігається дитячою пам'яттю і згодом визначає моделі суспільної поведінки.

В організації позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами слід враховувати типологію дитячих ігор, яка є вельми різноманітною. Залежно від того, наскільки гнучкими, динамічними, творчими чи чітко регламентованими є рольові дії, правила і зміст, колективні ігри можна поділити на дві групи (Н. Кудикіна):

- ↳ ігри за встановленими правилами (дидактичні, спортивні);
- ↳ творчі ігри (сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри-подорожі, ігри-фантазування та ін.).

У виховній палітрі вчителя музики (початкових класів і музики) завжди повинно знайти місце для низки музичних ігор. Лише тоді вчитель зможе необхідно збагатити прийоми навчально-виховної роботи з дітьми даної вікової категорії на засадах природовідповідності, з урахуванням наступності змісту, методів, форм музично-естетичного виховання дошкільників і молодших школярів.

Сучасний учитель музики (початкових класів і музики) повинен вільно орієнтуватися в розмаїтті музично-ігрових форм навчально-виховної роботи з учнями, адже в дошкільному дитинстві вихованці опанували велику кількість музично-рухливих ігор, полюбили їх і прагнуть час від часу згадувати і повторювати. Шестирічний першокласник по суті не відокремлює себе від гри, тим більше що музична гра допомагає йому урізноманітнити доволі однотипні (часто статичні) форми навчальної діяльності.

Вчителю важливо розуміти, що кожна музична гра містить неабиякий дидактичний і розвивально-виховний потенціал. Непомітно для себе, мимовільно, граючись, дитина оперує вкладеними в гру знаннями, набуває певних умінь та навичок. Музичні ігри допомагають дітям краще засвоїти нотну грамоту, формують і розвивають музичні здібності – пам'ять, слух, ритмічне та ладове відчуття. В процесі музичних ігор діти набувають потрібні навички – вокально-хорові, творчо-імпровізаційні, ритмічно-супровідні та ін.

Крім дидактичних завдань, музична гра виконує неабиякі виховні функції: збагачує духовне життя школярів, учить їх спілкуватись, розвиває дитячу ініціативу, сприяє формуванню колективізму. Введення в шкільне життя музичних ігор викликає в учнів радісний настрій, створює оптимістичний ритм їх навчання та виховання, благотворно впливає на емоційну сферу дітей. Музична гра підвищує інтерес учнів до навчання, бо дає кожній дитині можливість випробувати свої сили, пережити хвилювання

успіху, піднести самооцінку. На думку дослідників, використання гри в навчально-виховному процесі дійсно можна назвати “методом дитячої радості” у формуванні позитивного ставлення учнів до школи (О. Богданова, В. Петрова).

Організація музичної гри передбачає дотримання певних **методичних алгоритмів**. Насамперед, учителеві слід чітко визначити, яку музичну гру він проводитиме, чи відповідає вона темі та змісту уроку (або виховної справи). Для того, щоб провести музичну гру на належному рівні, необхідно скласти її план, в якому визначити:

- ↳ дидактичну спрямованість;
- ↳ розвивальні та виховні цілі;
- ↳ ігровий реквізит (унаочнення, роздаткові картки, музичні інструменти та ін.);
- ↳ орієнтовний розподіл ролей (завдань);
- ↳ хід гри.

Музичні ігри слід якнайчастіше включати в позакласну виховну роботу (свята, конкурси, вікторини тощо).

В роботу з молодшими школярами музичні ігри потрібно вводити системно, поступово ускладнюючи їхній зміст. Це сприятиме не лише засвоєнню дітьми музичних понять, але й активізуватиме розвиток окремих психічних процесів, уможливить формування морально-естетичних якостей особистості.

Наведемо приклади музичних ігор для учнів I-II класів:

“Хто це?”

Дидактична спрямованість – закріплення поняття про тембр музичних звуків.

Розвивальні та виховні цілі – формування тембрового слуху; поглиблення довільної уваги, зосередженості; виховання емоційної і слухацької культури.

Хід гри: дітям пропонується впізнавати товаришів за тембром голосу; інший варіант – впізнавати інструмент за його звучанням (у звукозапису).

“Музичне коло”

Дидактична спрямованість – закріплення музичних уявлень про висоту та силу звуку, темп музики; формування вмінь ритмічно і виразно рухатися; забезпечення рухової розрядки на уроці.

Розвивальні та виховні цілі – розвиток пізнавальної, вольової та емоційної сфер; формування музичних здібностей; виховання позитивного ставлення до художніх видів діяльності; зміцнення дружніх стосунків в учнівському колективі.

Хід гри: вчитель пропонує дітям змагання на кращого знавця музики. За командою педагога учні утворюють коло. Дітям пояснюються правила гри: під час марширування по колу уважно слухати музику, розрізняти високі і низькі звуки, зміни темпу, динамічні відтінки й втілювати їх в певних рухах під час ходьби, бігу, оплесків тощо. Враховуючи невеликий обсяг пам’яті та нестійку увагу шестирічних дітей, гру доцільно проводити поетапно.

I етап – визначення високих і низьких звуків: діти марширують по колу під музику, яку виконує вчитель. Якщо музика звучить в середньому регістрі, учні тримають руки на поясі. При переході музики в високий регістр руки дітей здіймаються догори. Під час звучання мелодії на низьких нотах учні присідають і рухаються навприсядки.

II етап – визначення динамічних відтінків під час ходьби по колу учні певним чином реагують на зміни сили звучання супроводу. Якщо музика виконується голосно, діти марширують під власні оплески. При тихому звучанні музики учні опускають руки і легенько йдуть навшпиньки.

III етап – визначення змін темпу: під музику в помірному темпі учні марширують, карбуючи крок. Якщо музика звучить швидко,

діти переходять на біг. Під час уповільнення темпу учні йдуть приставним кроком уперед.

На уроці можна використовувати не всі етапи гри, а лише ті, що відповідають змісту виучуваного музичного матеріалу.

“Три кити”

Дидактична спрямованість – формування навичок слухання музики, вмінь розрізняти різнохарактерні твори, зокрема пісню, танець, марш.

Розвивальні та виховні цілі – активізація довільної уваги, зміцнення музичної пам’яті, нагромадження музичних вражень з метою виховання інтересу до музичного мистецтва, формування емоційної культури.

Хід гри: учитель розпочинає гру з цікавої, емоційно насиченої вступної бесіди про безмежно великий світ музики, про природу музичного мистецтва, про три основні типи музики – пісню, танець і марш. Далі вчитель пропонує учням здійснити подорож “музичним океаном” і зустрітись там з трьома китами. Дітям роздають різнокольорові, яскраво оформлені картки з відповідним зображенням. Умови гри такі: уважно слухати музику, яку виконує вчитель, розрізняти пісню, танець, марш і піднімати відповідні картки. Гру бажано проводити у формі змагання між рядами, партами або окремими учнями.

Можливий ще один, трохи складніший варіант цієї гри, який доцільно застосовувати наприкінці кожної навчальної чверті для контролю за рівнем засвоєння програмового музичного матеріалу для слухання. Дітям пропонуються музичні твори, що вивчались протягом чверті або півріччя, із завданням не тільки віднести їх до певного жанру музики – пісні, танцю, маршу, але й визначити автора і назву твору. Щоб полегшити виконання учнями другої половини завдання, на зворотньому боці карток дати перелік прослуханих творів певного жанру, наприклад:

Пісні: В. А. Моцарт – Б. Флис. Колискова; А. Філіпенко. Берізонька, А. Штогаренко. Струмок, Б. Фільц. Морозець та ін.

Танці: К. М'ясков. Український хоровод; М. Глінка. Полька; М. Різоль. Гопак; українські народні танці Аркан, Козачок, Метелиця та ін.

Марші: П. Чайковський. Марш дерев'яних солдатиків; Д. Кабалевський. Кавалерійська; А. Адамцевич. Запорізький марш та ін.

“Луна”

Дидактична спрямованість – формування навичок відтворення висоти музичних звуків та їх ритмічної організації.

Розвивальні та виховні цілі – вдосконалення музичної пам'яті; розвиток мелодичного та ритмічного слуху, вокально-хорових навичок; виховання спостережливості, чуйності, вольових якостей, впевненості у власних силах.

Хід гри: окремий учень або група дітей намагаються точно відтворити мелодію, яку проспівав учитель. Таким чином діти виконують роль “луни”. Гру під контролем вчителя можуть проводити також найбільш підготовлені діти.

“Чарівна сопілка”

Дидактична спрямованість – ознайомлення з характером звучання та правилами користування, прийомами гри на хроматичній сопілці.

Розвивальні та виховні цілі – розвиток звуковисотного слуху, навичок ритмічної імпровізації, виховання інтересу до музикування, формування естетичного сприймання навколишнього.

Хід гри: дітям роздаються сопілки. Щоб зацікавити учнів грою, вчитель говорить, що отримані ними сопілки – чарівні і можуть “зобразити” багато предметів і явищ навколишнього світу. Адже з давніх-давен сопілкарі майстерно відтворювали звуки природи

(вчитель може проілюструвати виражальні можливості інструменту власною грою). Для заохочення дітей доцільне введення в гру казкових атрибутів, наприклад, “чарівної музичної скриньки”, в яку вчитель вкладає заздалегідь продумані і підготовлені картки із завданнями для індивідуального музикування. Учні по черзі беруть зі шкатулки картки і, не оголошуючи завдань, виконують їх перед класом у формі загадок (відтворення певних звуків природи, наприклад, шум дощу, дзюрчання струмочка, виття вітру, спів зозулі, соловейка, півника та ін.). Клас відгадує, що зображалося сопілкарем.

“Розв’язи ребус”

Дидактична спрямованість – закріплення знань з музичної грамоти, а саме: розташування нот на нотоносці.

Розвивальні і виховні цілі – зосередження дитячої уваги на нотному матеріалі, забезпечення усвідомленого його сприйняття, активізація осмисленого запам’ятовування нот, виховання допитливості та позитивного ставлення до вивчення музичної грамоти.

Ігровий реквізит – плакати, роздаткові картки з музичними ребусами (слова, в яких замість складів -до-, -ре-, -мі- і т. д. – запис відповідної ноти на нотоносці). Наприклад: лялька, сірник, здоров’я, доміно, ремісник та ін.

Хід гри: вчитель пропонує дітям розшифрувати заздалегідь підготовлені та яскраво оформлені ребуси. Розв’язувати їх учні можуть індивідуально, колективно, а також по рядах у формі змагання. Доцільно орієнтувати учнів на самостійне складання ребусів із запропонованими нотами.

“Оркестр”

Дидактична спрямованість – формування ритмічного слуху, навичок музикування та ансамблевої гри.

Розвивальні та виховні цілі – активізація довільної уваги, поглиблення її обсягу та розподілу, розвиток моторно-рухового апарату, виховання ініціативності, дисциплінованості, колективізму.

Ігровий реквізит – декілька табличок з графічним зображенням ритмічних малюнків, музичні інструменти: бубон, трикутник, брязкальця, палички, тамбурин тощо.

Хід гри: під керівництвом педагога учні одночасно виконують декілька ритмічних малюнків. Утворюється так званий “оркестр”. Ритмічні вправи, зображені на табличках, повинні бути різноманітними, але однакової довжини. Вчитель роздає групам учнів музичні інструменти. Кожна група окремо під керівництвом вчителя відпрацьовує певний ритм. Коли учні зможуть впевнено виконувати ритмічні малюнки, можливе їх поєднання в “оркестр”. Під час одночасного ритмічного виконання вчитель повинен стежити за правильністю, чіткістю, злагодженістю звучання “оркестру”. Щоб полегшити виконання подібних завдань, учням доцільно пропонувати промовляння вголос тривалостей, які містить в собі ритмічний малюнок:

Брязкальця	П	Z	І	І	П	Z	П	П	П	Z	П	П	П	І	П
Палички	І	П	П	П	Z	І	І	І	Z	І	Z	І	І	П	Z
Бубни	Z	І	Z	І	І	П	Z	Z	І	Z	Z	П	Z	І	І
Тамбурин	І	П	І	Z	П	І	П	І	П	І	І	Z	І	Z	П
Трикутник	П	І	П	П	І	П	І	П	І	П	П	П	Z	П	Z
Оплески	І	П	Z	І	П	І	П	І	Z	І	І	Z	П	І	І

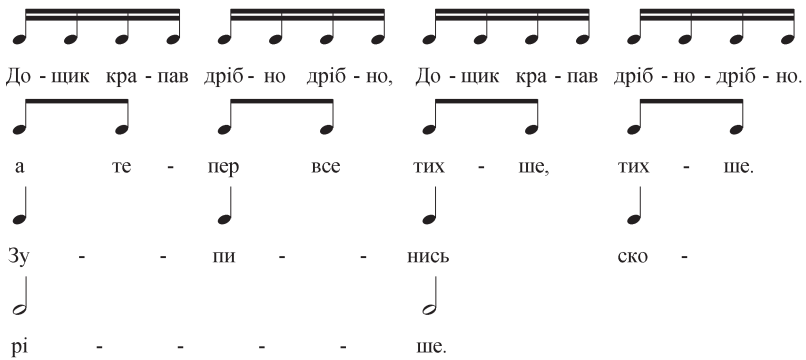
“Дощик”

Дидактичні спрямованість – поглиблення усвідомлення учнями поняття про співвідношення музичних тривалостей.

Розвивальні та виховні цілі – концентрація уваги, свідомості; розвиток асоціативно-образного мислення; формування поняття про зв’язок між музичним та природним ритмом; виховання точ-

ності, організованості, спостережливості. Ігровий реквізит – плакат з графічним зображенням ритму та допоміжним текстом.

Хід гри: учні оплесками відтворюють ритмічну вправу, яка об'єднує в собі різні тривалості: шістнадцяті, восьмі, чверті та половинні. Вчитель порівнює ритм запропонованої вправи з ритмом дощу, який спочатку йшов швидко, а потім поступово уповільнював свій ритм. Для полегшення виконання учнями цієї ритмічної вправи доцільно застосовувати допоміжний текст, наприклад: дітям пропонується “зобразити дощик”, тобто проплескати вправу, промовляючи вголос текст, як-от:

До - щик кра - пав дріб - но дріб - но, До - щик кра - пав дріб - но - дріб - но.
а те - пер все тих - ше, тих - ше.
Зу - - пи - - нись ско -
рі - - - - ше.

“Живий рояль”

Дидактична спрямованість – закріплення поняття про звуковисотне співвідношення нот, формування навичок сольфеджування, колективного музикування.

Розвивальні та виховні цілі – розвиток мелодичного і гармонічного слуху, ладового відчуття; виховання емоційної культури, колективізму, відповідальності.

Хід гри: групі учнів доручається роль “живого роялю”. Вчитель – у ролі виконавця. Перед тим, як розпочати, потрібно “настроїти” її учасників на певний лад і тональність. Можна про-

співати з учнями мажорну чи мінорну гаму від обраного звуку, тонічний тризвук тощо. Після цього учасникам гри “роздаються” певні звуки, тобто діти повинні запам’ятати висоту “своїх” ступенів ладу і за командою вчителя правильно і своєчасно їх відтворювати. Під керівництвом педагога учні можуть співати звуки як послідовно, так і одночасно. Таким чином “живий рояль” може виконувати невеличкі мелодії, інтервали і навіть акорди.

“Сонце – Хмара”

Дидактична спрямованість – закріплення поняття про мажорний та мінорний лади та їх виражальні можливості, формування навичок ладової сольмізації.

Розвивальні та виховні цілі – загострення ладового відчуття, розвиток емоційно-образного мислення, виховання інтересу до музичного образу.

Хід гри: під керівництвом учителя школярі вчать розрізняти і відтворювати мажор та мінор. Для полегшення засвоєння дітьми своєрідності забарвлення цих ладів доцільно використовувати традиційні порівняння: мажор – “світло”, “сонце”; мінор – “тінь”, “хмара”. Суть гри полягає в тому, що учні від запропонованого вчителем звуку повинні заспівати невеличку мелодію: спочатку на ступенях мажору, потім – мінору. При цьому доцільно застосування допоміжних текстів, що мають відповідний емоційний настрій, наприклад:

Мажор (“Сонце”)

Мінор (“Хмара”)

Під час розучування цих мелодій учитель повинен акцентувати увагу дітей на звучанні III і VI ступенів (в мажорі – радісно, світло, високо; в мінорі – сумно, темно, низько). Після того, як діти навчаються правильно співати запропоновані мелодії від якогось звуку (наприклад, “до”), потрібно попросити їх “зобразити” сонце і хмару від інших звуків.

“Ми – композитори”

Дидактична спрямованість – формування поняття про музичний образ, уміння оперувати музично-слуховими уявленнями, закріплення навичок музичної імпровізації.

Розвивальні та виховні цілі – збагачення уяви; розвиток творчого потенціалу, індивідуальних емоційних особливостей; виховання естетичного ставлення до мистецтва та навколишнього світу.

Ігровий реквізит – плакати, роздаткові картки зі словесними текстами для імпровізацій.

Хід гри: вчитель пропонує учням різноманітні творчі завдання, як-от: придумати мелодію в заданому характері, темпі; підібрати мелодію до запропонованого тексту; створити музичну характеристику до певного образу.

“Ми – оркестр народних інструментів”

Дидактична спрямованість – формування поняття про оркестрове музикування, уміння музикувати на народних інструментах, закріплення навичок музичного виконання.

Розвивальні та виховні цілі – розвиток творчого потенціалу, колективних емоцій; виховання естетичного ставлення до спільного музикування.

Ігровий реквізит – дитячі музичні інструменти (металофони, ксилофони, сопілки, баян, бубни, трикутники тощо).

Хід гри: вчитель пропонує учням різноманітні музично-виконавські завдання, як-от: виконати народну мелодію в заданому

характері, темпі; домогтись ансамблевого звучання різних груп народних інструментів.

Варіанти музичного матеріалу для оркестрового виконання див. у додатку Л.

Наприклад:

Вийди, вийди, сонечко

Швидко *mf*

Сопілка

Баян *tr*

Трикутник

Бубон

6

на ба - би - не зіл - ляч - ко, на на - ше под - вір" яч - ко.

Detailed description: The image shows a musical score for the piece 'Вийди, вийди, сонечко'. It is marked 'Швидко' (Allegro) and 'mf' (mezzo-forte). The score is in 2/4 time and features four parts: Soprano (Сопілка), Trumpet (Баян), Triangle (Трикутник), and Drum (Бубон). The lyrics are: 'Вий-ди, вий-ди, со-неч-ко, на ді-до-ве по-леч-ко, на ба-би-не зіл-ляч-ко, на на-ше под-вір" яч-ко.' The score includes a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature of 2/4. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

Великий виховний потенціал мають *ігри-драматизації*, створені на музичному матеріалі. Це театралізовані ігри, в яких зміст відтворює події за сюжетом певного музичного твору (або групи творів однієї тематики). Діти, включені в хід гри, активно співпереживають дійовим особам, яскраво втілюючи свої почуття у виконання музично-драматичних ролей. Ідентифікація школярів з героями музичних казок-вистав позитивно впливає на розвиток їх

рефлексії та емпатії, що сприяє формуванню у дітей особистісних утворень.

До підготовки і проведення ігор-драматизацій на музичному матеріалі можна висунути певні організаційно-педагогічні вимоги:

- ↪ сюжетна лінія музичної гри-драматизації повинна підкорюватись єдиній ціннісно-виховній програмі;
- ↪ в ході гри-драматизації слід варіативно включати дітей у різні види творчих імпровізацій на теми музичних образів (вокальні, ритмічні, інструментальні, танцювально-пластичні);
- ↪ розподіл ролей має гнучко враховувати бажання дітей, рівень їх музичного розвитку (бажано запрошувати до участі в такій грі старших учнів, батьків тощо);
- ↪ бажано використовувати елементи костюмів, створених власноруч з підручних матеріалів;
- ↪ слід домагатись щирості, природності виконання дітьми обраних ролей за рахунок демократизації стосунків учасників гри.

Наводимо приклад організації гри-драматизації для першокласників у позакласній музично-виховній роботі:

ЛІСОВИК ТА ЙОГО ДРУЗІ

Гра-драматизація

за творами збірки Я. Степового “Проліски”

(збережено орфографію оригіналу)

Мета: формування екологічного світогляду дітей на високохудожньому мистецькому матеріалі.

Дійові особи: *Лісовик, Повітруля, Мавка, Зайчик, Пчїлка, Качка, Каченята, Жук, Жукова мати* (Лісовик, Повітруля, Мавка – персонажі західноукраїнських народних казок і легенд. Ролі виконують студенти-практиканти, батьки чи старші школярі. Решта ролей виконується дітьми).

(Виходять Лісовик, Повітруля, Мавка і звертаються до дітей):

Лісовик. Завітайте у наш гай.
Повітруля. Завітайте в наше поле.
Мавка. Вчора поле було голе,
А тепер кругом розмай!
Повітруля. Як радіє комашинка!
Мавка. Звеселилася тваринка!
Лісовик. Все живе життя бажає –
Усі разом. Радо весну зустрічає!
Лісовик. Годі спати – час співати!
Вже щебечуть солов'ї,
Дивна пташка закувала –
Чи впізнали ви її?

Діти відповідають (Зозуля).

Зозуля

Allegro

Я. Степовий

Ку-ку! Ку-ку! - В га-ї гу-чить, скрізь хвилю-ван-ня,
всю-ди ру-шан-ня, всім нам вес-на ра-дість при-но-сить.

Всі разом співають:

Куку! Куку! – в гаї гучить,
Скрізь хвилювання, всюди рушання,
Всім нам весна радість приносить.
Куку! Куку! – чути в гаю.
Нум веселиться, співати, граться,
Дня весняного хвалить красу!

Повітруля. Та не всі лише співають.
Ледь світає – за роботу!
Все в природі у турботі –
Весну в праці звеличають.

*(Вибігає Пчїлка з кошиком, кружляє навколо квітів,
ніби збирає мед)*

Мавка. Ось невтомна мандрівниця
Серед поля щось шукає.
В кожную квітку заглядає –
Оце справжня трудівниця!

Повітруля. Ображать її не можна,
Не тривож старанний пошук!
За те меду повний кошик
Принесе у вулик кожна.
Бджїлку слід оберїгати
І руками не чїпати,
Бджїлка мед невтомно носить
І за це поваги просить

Пчїлка

Allegretto

Я. Степовий

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). It consists of two systems. The first system has a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line starts with the lyrics 'Зум-зум - зум! По - над кві-та-ми шум. Це тут пчі-лонь - ки лі - та-ють,'. The piano accompaniment features a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes. The second system continues the vocal line with 'мед для ву-ли - ківзби-ра-ють. Зум - зум - зум! По - над кві-та-ми шум.' and continues the piano accompaniment.

Пчїлка співає:

Зум-зум-зум!
Понад квітами шум.
Це тут пчїлоньки літають,
Мед для вуликів збирають.
Зум-зум-зум!
Понад квітами шум.

Діти співають:

Зум-зум-зум!
Понад квітами шум.
Пчїлки, пчїлки, не скупіться,
З нами медом розділіться.
Зум-зум-зум!
Понад квітами шум.

Лісовик. Хто це лісом ледве скаче?
Хто це голосно так плаче?
Хто ридає і квилить?
Від жалю душа болить

(Вбігає, плачучи, Зайчик з перев'язаною головою)

Зайчик. Ой болить голівонька!
Ой болить! Ой болить!
Бідненькому зайчику
Вже не жить! Вже не жить!

Повітруля. Що ж, повіримо хлоп'яткам

Мавка. І повіримо дівчаткам.

Лісовик. Пам'ятайте: кожен з нас
Сподівається на вас.

Повітруля. І у полі, і в діброві
Ждуть від вас лише любові.

Лісовик. Ліс лише того чекає,
Хто тварин не ображає.

(Всі учасники гри утворюють коло, танцюють хороводом під музику веселого українського народного танцю)

Зайчик

Allegretto *tr* Я. Степовий

Зай - чи - ку, зай - чи - ку, по - під лі - сом до - ро - га,

чо - го вте - бе, зай - чи - ку, роз - би - та - я го - ло - ва?

Діти співають:

Зайчику, зайчику,
 Попід лісом дорога,
 Чого в тебе, зайчику,
 Розбитая голова?

Зайчик співає:

Молодії хлопчики на охоту ходили,
 Сивенькому зайчику головоньку розбили.

Лісовик.

Злії люди в лісі ходять
 І біду з собою водять.
 Не прощу безвинних сліз –
 Злих людей не любить ліс!

Мавка.

Пожалієм зайчика,
 Приголубим милого,
 Заспокоїм, втішимо –
 Біль його розділимо.

(Виконується пісня-гра “Засмучений зайчик”. Зайчик присідає.

*Усі стають навколо нього, беруться за руки й,
 ідучи по колу, співають):*

Засмучений зайчик (пісня-гра)

Moderato
mp

Музична партитура для пісні-гри «Засмучений зайчик». Вона складається з двох систем. Кожна система має три лінії: верхню (голос), середню (ліва рука фортепіано) та нижню (права рука фортепіано). Темп позначено як Moderato, динаміка — mp. Ключова сигнатура — один дієз (F#), ритм — 4/4. Лірична лінія починається з нот G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. Друга лінія фортепіано складається з акордів G4-B4, A4-C5, B4-G4, F#4-A4. Друга система починається з нот B4, A4, G4, F#4, E4, D4, C4. Лірична лінія продовжується з нот D4, E4, F#4, G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. Друга лінія фортепіано складається з акордів D4-F#4, E4-G4, D4-F#4, E4-G4, D4-F#4, E4-G4, D4-F#4, E4-G4.

Чо - го, зай - чи - ку, си - диш, за - сму тив-шись, і мов - чиш?

Зай - чик скік, зай - чик скік! Зай - чик скік, скік, скік, скік.

Чого, зайчику, сидиш,
Засмутившись, і мовчиш?
Зайчик скік, зайчик скік!
Зайчик скік, скік, скік, скік!

(На слова "Зайчик скік!" Зайчик схоплюється на ноги, стрибає на одній нозі до когось із дітей і хапає його за руку. Той, кого він схопив за руку, йде в коло стає Зайчиком – гра починається знову).

Повітруля.

Годі плакати! Подивіться:
Он яка кумедна птиця!
І кумедні пташенята –
Лапки, крильця, дзьобенята...

(Поволі виходить Качка з каченятами, вони ходять по колу, кумедно похитуючись з боку на бік)

Мавка. Як поважно веде мати
В озеро дітей купати.
Пташенята, поспішіть,
Бо за вами жук летить!

(Вбігає Жук, погрозово змахуючи крильцями. Пізніше з'являється Жукова мати. Діти всі разом співають пісню "Качка йде". Качка, каченята, Жук, Жукова мати ілюструють пісню рухами)

Качка йде

Moderato
mp

Музика Я. Степового

Кач-ка йде, каче-нят ве-де, на на-па-соч-ку, на по-ря-соч-ку,
нахо-лод ну во-ди-цю, на зе-ле ну тра-ви-цю. Ках, ках, ках! Ой ле-тів жук, жук

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). It consists of a vocal line and a piano accompaniment. The piano part is divided into two systems, each with a right-hand and left-hand staff. The vocal line is on a single staff. The lyrics are written below the vocal staff. The tempo is marked 'Moderato' and the dynamic is 'mp'.

та у во-ду фук, фук! При-бі-га-є жу-ко-ва ма-ти жу-ка ря-ту-
 ва-ти: "По-дай, по-дай, жуч-ку, та пра-ву-ю руч-ку!"

Качка йде, каченят веде,
 На напасочку, на порясочку,
 На холодну водицю,
 На зелену травицю.
 Ках, ках, ках!
 Ой летів жук, жук
 Та у воду фук, фук!
 Прибігає жукова мати
 Жука рятувати:
 "Подай, подай, жучку,
 та правую ручку!"

Лісовик. Ой веселі у нас гості –
 Любо слухать, як співають!

Чи так само наші гості
Всіх тваринок поважають?

Діти відповідають. Поважаємо.

Величезний виховний потенціал містить у собі така синтетична форма позакласної роботи, як гри-подорож. Вона надає можливість цілісно організувати музично-творчу діяльність дітей на тривалому відрізку часу. Поєднуючи у собі різні форми роботи (екскурсії, вікторини, конкурси, бесіди, свята та ін.), гри-подорож значно підсилює інтерес школярів до різних видів художньо-естетичного та предметно-практичного освоєння світу. Маршрут такої гри, як правило, включає декілька “станцій-зупинок”, у межах яких діти реально чи уявно подорожують у часі і просторі та набувають досвід емоційно-образного пізнання дійсності та мистецтва (*зразок гри-подорожі дивіться у додатку К*).

Гру-подорож проводять не частіше одного разу на чверть, оскільки така робота є довготривалою і кропіткою. Підготовка та проведення гри-подорожі має відповідати таким умовам:

- ☞ збалансоване включення різних форм музично-виховної роботи з молодшими школярами (бесід, вікторин, екскурсій, конкурсів, трудових справ, творчих годин, свят тощо);
- ☞ гнучке регулювання тривалості гри-подорожі в залежності від довжини маршруту і вікових можливостей дітей (від одного-двох тижнів у I класі до чверті у III-IV класі);
- ☞ обов'язкове виготовлення необхідних атрибутів для створення романтизованої атмосфери подорожі (розгорнутої карти гри-подорожі, маршрутних листків для екіпажів, емблем, бортових журналів, телеграм тощо);
- ☞ уникнення формалізму, примусу, негативних оцінок дитячої діяльності;

- ↪ активізація колективної творчої діяльності учнів і залучення всіх учасників гри-подорожі до її підготовки, проведення, підведення підсумків.

З метою оптимізації планування ігрових форм музично-виховної роботи з молодшими школярами пропонуємо орієнтовний перелік творчих ігор:

Сюжетно-рольові: Музична школа; Музичний магазин; Ми працюємо на радіо; Ми – учасники телепередачі ”Крок до зірок”; Симфонічний оркестр; Ми в театрі; День народження у композитора тощо.

Ігри-драматизації: Ми і наші ляльки; Ми – дерев’яні солдатики (за п’єсами П. Чайковського); Мій новий ведмедик (за творами В. Косенка); Три дива (за творами М. Римського-Корсакова); Пан Коцький і лісові звірі; Коза-Дерева (за творами М. Лисенка, К. Стеценка); Музичний зоосад (за творами К. Сен-Санса) тощо.

Ігри-подорожі: У Музикоград; У музичну Мультиляндію; У країну музичних іграшок; До музичного зоопарку; У світ музичних професій; У місто музичних майстрів; У країну музичних знань; В гості до нотних знаків; У світ музичних захоплень; До бабусиної скрині; В пісенну давнину; Музичною стежкою по рідному краю; До країни симфонічних інструментів; По сторінках ”Дитячого альбому” Петра Чайковського тощо.

Отже, доречне застосування музично-ігрових форм виховання молодших школярів прискорює розвиток у них музичних здібностей – пам’яті, відчуття ладу і ритму. Крім того, музичні ігри як колективна форма діяльності учнів позитивно впливають на формування характеру, вольових якостей, загальної морально-естетичної культури дитини. Демократична атмосфера, теплий мікроклімат, емоційний комфорт, які створює музична гра на уроці і в позаурочний час, пом’якшує перехід дитини з дошкільного дитинства у шкільне життя, уможливорює її успішну соціалізацію,

сприяє підвищенню самооцінки, сприяє корекції статусу кожної дитини в учнівському колективі.

Питання для осмислення і дискусії

- У чому полягає аксіологічний підхід до музично-виховної роботи?
- Які принципи музично-виховної роботи ви вважаєте провідними? Обґрунтуйте свій вибір.
- Яку роль відіграє цілепокладання у музично-виховній роботі з дітьми?
- Які методи музично-виховної роботи з учнями є найбільш вживаними в сучасній школі?
- У чому переваги використання імпресивних та експресивних методів музичної дидактики? Які варіанти їх практичного застосування в школі ви можете запропонувати?
- Яку роль відіграє формотворення у музично-виховній роботі з дітьми?
- Які з методичних вимог до музичної бесіди в школі ви вважаєте найбільш значущими?

Практичні завдання

- Визначте основні цінності сучасного виховання та сформулюйте відповідно до цього завдання музично-виховної роботи з учнівською молоддю.
- Сформулюйте власне визначення поняття “музично-виховна робота в школі” і намалюйте до нього логотип.
- Знайдіть у педагогічній літературі (або розробіть самостійно) критерії та показники оцінки рівня музичної вихованості учня загальноосвітньої школи (передбачити вивчення свідомості, почуттів, поведінки, ставлень). Підберіть відповідні діагностичні методики для здійснення такої оцінки.

- Підготуйте міні-виступ на одну з обраних проблем музично-виховної роботи з дітьми:
  - ↳ Позакласна робота в школі – резерв чи тягар?
  - ↳ Моє бачення цілей музично-виховної роботи з дітьми;
  - ↳ Секрети успіху планування музично-виховної роботи в школі.
- Виконайте проєктивно-творче завдання “Фонтан формотворчості” (див. додаток Б.4.).
- На основі врахування вікових особливостей учнів (вікова група – на вибір) складіть план музично-виховної роботи з ними на місяць (чверть, півріччя, рік).
- На основі аналізу додатку Д, складіть план роботи шкільного музичного гуртка на півріччя (з передбаченням участі всіх можливих учасників виховного процесу) за схемою:

Назва музичного гуртка					
№	Тема заняття гуртка	Форма проведення	Місце проведення	Термін проведення	Співучасть митців, батьків, шефів

- Розробіть музично-естетичну бесіду (музично-дидактичну гру, музичне свято, музичну вікторину) для використання в позакласній роботі зі школярами (вікова група – на вибір).
- Розробіть зміст однієї з нових форм позакласної виховної роботи, запропонованих нижче: презентація, вернісаж, захист фантастичних проєктів, робота столу знахідок, брейн-ринг, музичний КВК, концерт у концерті, конкурс магнітофонів, день творця, рекреаційна кімната, бюро музичних послуг, музей однієї пісні, вогник знайомств, літературно-музична вітальня, конкурс веселих запитань, ярмарок музичних талантів; шкільна філармонія, музичні перерви, музично-дидактичний театр, музична агітбригада, шкільний музичний

телетайп, музичний ринг; прес-конференція, бюро музичних фонограм, переключка музичних смаків, музично-ляльковий театр тощо).

- Змодельюйте художньо-виховну ситуацію в контексті завдань музично-виховної роботи зі школярами певного віку (в межах заданих тематичних концентрів):

- ↻ людина і природа;
- ↻ людина і суспільство;
- ↻ людина і родина;
- ↻ людина і мистецтво.

- Прокоментуйте ситуацію:

Після прослуховування п'єси П. І. Чайковського “Хвороба ляльки” (Дитячий альбом) третьокласникам запропонували виконати ряд оцінно-творчих завдань. Зокрема, діти написали твори-мініатюри на тему “Чому хворіють наші ляльки”.

Відсутність емпатійної реакції фіксувалась більше, ніж у половини учнів. Діти довго вагались перед тим, як “одухотворити” музичний образ-персонаж і перейнятися його болем. Рефлексивна реакція на запропоновану в музиці ситуацію у більшості була досить млявою:

“Ляльки ніколи не хворіють. Хіба що в казках чи мультиках вони бувають бідними і хворими. А в справжньому житті ляльки просто сидять у кутку. Вони не живі” (Андрій Г., 9 років).

Лише третина учнів спроектувала ситуацію на себе і на власну поведінку щодо іграшок:

“Ляльки хворіють тоді, коли ми їх ламаємо. В мене була лялька Катя. Я ненавмисне відірвала їй ногу і потім не спала всю ніч. Мені здавалось, що лялька стогне. Тато полагодив мою ляльку. Я буду її любити і берегти” (Олена, 9 років).

Спробуйте назвати причини емоційно-естетичної індіферентності більшості учнів, які щойно слухали яскраву, проникливо-виразну музику. Що, на ваш погляд, може значно наблизити дитину до розуміння музичного образу?

- Здійсніть самодіагностику власних виховних позицій (див. додаток Б.2.).

Рекомендована література

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1987. – № 1. – С. 8–14.
2. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації. – К. : ІЗМН, 1996.
3. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
4. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 48–55.
5. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті : сучасний напрям розвитку духовності нації // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2 (51). – С. 17–30.
6. Кукушин В. С. Теория и методика воспитания : учебное пособие. – Ростов-на-Дону : МарТ., 2002.
7. Куписевич Ч. Основы общей дидактики. – М. : Высш. шк., 1986.
8. Маркова А. К. Психология обучения подростка. – М.: Знание, 1975.
9. Масол Л. М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво і освіта. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
10. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія. – Суми: Наука, 2004.
11. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості // Рад. школа. – 1991. – № 5. – С. 47–51.
12. Нестерович Б. І. Музична гра як засіб активізації навчально-виховного процесу // Початкова школа. – 1987. – № 2. – С. 34–37.
13. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М. : Высш. шк., 1990.
14. Рожков М. И., Байбородова Л. В. Организация воспитательного процесса в школе. – М. : ВЛАДОС, 2001.

РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГ ЯК СУБ'ЄКТ МУЗИЧНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Інтеграція загальнопедагогічної та мистецької підготовки вчителя до музично-виховної роботи в школі

Професійна підготовка вчителя повинна мати *інтегративний* характер, оскільки у практиці педагогу належить якісно виконувати різноманітні фахові ролі. Дослідження багатьох учених (В. Бондаря, І. Козловської, Н. Кузьміної, О. Мороза, О. Савченко, В. Сластьоніна, О. Щербакова та ін.) переконливо доводять, що в навчально-виховному процесі комплексно виявляють себе взаємопов'язані функції вчителя:

- ↪ діагностична;
- ↪ орієнтаційно-прогностична;
- ↪ конструктивно-проектувальна;
- ↪ організаторська;
- ↪ інформаційно-пояснювальна;
- ↪ комунікативно-стимуляційна;
- ↪ аналітико-оцінна;
- ↪ дослідницько-творча та ін.

Виховна ж діяльність учителя споконвічно інтегрує у собі особистісний духовно-ціннісний потенціал і технологічну вправність у його трансляції вихованцям.

Нині працівники освіти зіткнулись з типовою проблемою: студент добре оволодів теоретичними знаннями у процесі фахової підготовки, проте зазнає відчутних труднощів у практичній освітньо-професійній діяльності. Часто теоретизація професійної підготовки вчителя стає перепорою на шляху його практичного

“вростання” в навчально-виховний процес школи. Тому з’явилась нагальна потреба нового підходу до професійної освіти вчителя, який передбачає не формально-теоретичне засвоєння студентами окремих знань і часткових умінь, а оволодіння ними в комплексі теорії і майбутньої освітньої практики.

Якісно новий – компетентнісний підхід – посилює практичне, навіть прагматичне спрямування професійної підготовки педагога, употужнює його предметно-професійний аспект, зумовлює підпорядкованість знань умінням. У сучасних наукових дослідженнях прослідковується виразний акцент на практико-орієнтованому спрямуванні професійної підготовки педагогів (Н. Бібік, І. Зимня, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський та ін.). Дослідники активно працюють над виокремленням провідних компетенцій фахівця в галузі освіти, розуміючи їх як внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення (І. Зимня), або ж комплекс знань і алгоритмів фахових дій, системи цінностей (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун), які згодом виявляються в професійно-педагогічній діяльності і обумовлюють її успішність.

У контексті моделювання професійно орієнтованих компетенцій фахівця традиційно виокремлюють навчально-пізнавальну, інформаційну, комунікативну, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення (О. Ільченко); технологічну, комунікативну, управлінську (В. Бондар); креативну як наявність сформованих творчих здібностей фахівця (Н. Вишнякова, Д. Чернилевський). Втім якщо визначати головні компетенції педагога (об’єднану модель компетенцій), то серед них чи не найважливішими повинні стати виховна і креативна, взаємозумовленість яких є очевидною. Соціальна затребуваність практичної готовності вчителя до виховання дітей є надзвичайно високою, тому саме ця компетенція може стати певним об’єднуючим модулем у системі інтеграції компетенцій фахівця в галузі освіти.

Для вчителя абсолютно необхідні метапрофесійні якості як комплекс психологічних якостей (здібностей), що забезпечують ефективно виконання інтегративних (узагальнених) дій, які мають форму конкретних видів діяльності (Е. Зеєр). Надзвичайної ваги у такому синтезі набуває мистецька підготовка вчителя як основа нарощення його художньо-виховного потенціалу. Готовність до музично-педагогічної діяльності є чинником загальної професійної готовності вчителя до освітньо-виховної роботи в школі.

Як засвідчують численні дослідження і практичний досвід, найскладнішою сферою діяльності, наприклад, для вчителя початкових класів є естетична, оскільки вона потребує спеціальних (художніх) знань, умінь і навичок. Утім, як ніхто інший, учитель початкових класів, викладаючи різні предмети та організовуючи виховну роботу, має неабиякі можливості виховати у дітей почуття прекрасного. Зокрема, музика у такій діяльності може стати наскрізним допоміжним засобом розвитку і виховання молодших школярів.

У педагогічному досвіді ці явища трапляються доволі часто. Наприклад, в школах м. Херсона вчителі початкових класів включають музику в уроки математики. Наприклад, під час опрацювання у 3-му класі теми “Частина від цілого числа” увага дітей звертається на таблицю, де зображено нотний стан, скрипковий ключ, розміри тривалості нот – цілої, половини, чверті, восьмої. Поряд – малюнки яблука, поділеного на відповідні частини. Діти не тільки лічать їх, а й проспівують ноти, потім малюють ціле яблуко, половину його, чверть тощо (Н. Бутенко).

Мистецька підготовка як вчителя початкових класів, так і вчителя музики повинна відбуватись у безпосередньому зв’язку із загальнопедагогічною підготовкою. Дослідники образно зауважують, що музично-педагогічна діяльність передбачає “два фахи в одному” (Г. Падалка). Річ у тім, що мистецька освіта вчителя не може бути успішною, якщо вона ізольована від інших блоків

фахової підготовки. Дослідники справедливо зауважують, що вивчення мистецтва (особливо з метою поглиблення професійної підготовки фахівців) обов'язково потребує використання комплексу суміжних філософських, естетичних, культурологічних, педагогічних та інших гуманітарних знань, необхідних для формування комплексних фахових уявлень про функціонування мистецтва у загальній культурі суспільства (О. Рудницька). Зневажання цього, ізольований підхід до різних аспектів фахової підготовки (як замкнених освітніх галузей) неминуче призводить до обмеженості як художнього, так і загальнопрофесійного мислення вчителя, обумовлює низьку його компетентність у розумінні виховних можливостей музичного мистецтва.

Своєрідним модулем, який об'єднає ці дві площини фахового становлення вчителя, повинна стати педагогічна творчість. Саме вона здатна ємко увібрати естетичний потенціал загальнопедагогічної та психолого-педагогічний сенс мистецької підготовки майбутнього вчителя.

Аналіз досліджень засвідчує значну активізацію інтересу вітчизняних дослідників, з одного боку, до проблем підготовки вчителя як вихователя найвищих духовних цінностей, з іншого боку – до проблем різноаспектної музично-педагогічної підготовки вчителів (і музики, і початкових класів) у системі їх професійної освіти. Допоки мало досліджень, у яких ці стратегічно важливі напрями підготовки вчителя вивчались на межі перетину.

Втім аналіз досліджень дає змогу виокремити певні тенденції в просуванні наукової думки у визначеному напрямі. Спільними науковими зусиллями встановлено, що готовність до виховної діяльності не є одновимірним утворенням – це результат злиття багатьох професійних властивостей та особистісних якостей педагога, який уможливорює успішну реалізацію ним виховних функцій. Така готовність є інтегральним багатовимірним утворенням, яке функціонує на основі єдності мотиваційного та операційного

його компонентів. Велика роль відводиться аксіологічному забезпеченню готовності вчителя до виховної роботи з дітьми. Зростає необхідність оптимального формування творчого потенціалу (креативності) вчителя, розвитку його емоційної виразності (експресивності), особистісної та художньої інтуїції (антиципації).

З огляду на те, що позакласна музично-виховна робота передбачає включення дітей у художньо-творчу діяльність з належним її аксіологічним, емоційно-рефлексивним та креативно-інтерпретаційним забезпеченням, готовність вчителя до такої роботи повинна чітко визначати його здатність до передачі вихованцям ціннісно-виховного фонду музичних образів на основі активізації дитячої емпатії, рефлексії і прагнення до особистісного самотворення.

Отже, *професійна готовність учителя до позакласної музично-виховної роботи* є складовою загальної готовності до організації виховного процесу; інтегративним професійно-особистісним утворенням, що включає усвідомлення педагогом виховного потенціалу музичного мистецтва та власного художньо-виховного потенціалу на основі розуміння цілей і завдань музично-виховної роботи з дітьми, здатність до адекватної передачі учням ціннісно-виховного сенсу музичних образів, сформованість умінь і навичок проектування змісту та форм позакласної художньо спрямованої виховної роботи на музичному матеріалі.

3.2. Проблема взаємозв'язку педагогічної та музичної підготовки вчителя в історії розвитку вітчизняної педагогічної освіти

В системі загальнопедагогічної підготовки вчителя (зокрема вчителя школи першого ступеня) музично-естетична підготовка завжди посідала вагоме місце. Як засвідчують спеціальні дослідження (К. Авраменко, Ю. Бекетова, В. Кузьмічова, О. Лавриненко,

В. Майборода, С. Мельничук, В. Ставицький, Т. Танько, Л. Хомич, О. Шумська), ще в 20-ті роки ХХ-го століття у вітчизняній освітній практиці намітилась чітка лінія естетизації фахової підготовки педагогів. Навчальні плани більшості гуманітарних факультетів інститутів народної освіти (ІНО) України включали ряд дисциплін художнього циклу. Зокрема, навчальні плани робітфаків обов'язково включали ті чи інші дисципліни музично-педагогічного спрямування. Так, музична освіта майбутніх учителів (за навчальними планами різних закладів педагогічної освіти України) включала вивчення музики та співів, музично-вокального мистецтва, тонічного мистецтва, учіння про естетичне виховання, мистецтва в дитячому житті; передбачала хоровий та церковний спів, гру в оркестрі тощо.

Згідно з розпорядженням Наркомосу України “Про форми перевірки успіхів студентів” (1927) випускники ІНО готували реферати з педагогічної тематики, що мали характер методичного дослідження або педагогічного проекту, підготовленого на матеріалах педагогічної практики. Для фахівців музичного профілю таким проектом мав бути дитячий музичний колектив (хор, оркестр, ансамбль) під керівництвом майбутнього педагога.

Подальший розвиток системи мистецької підготовки вчителів переконливо доводив плідність обраного шляху. Так, у 1930 р. на семінарі-конференції викладачів музичних дисциплін ІНО були узагальнені досягнення і недоліки в галузі музично-естетичної підготовки майбутніх учителів, розроблені вимоги до змісту та обсягу програмного матеріалу з музики і співів на факультетах соціального виховання ІНО. Музичне мистецтво, підкреслювалось у вироблених вимогах, повинно бути обов'язковою дисципліною навчальних планів робітфаків, заочних відділів, курсів підготовки і перекваліфікації вчителів.

Утім художньо-естетичній підготовці вчителя приділялась не менша увага й під час вивчення курсу педагогіки. Програма з

педагогіки 20-х років тлумачила художнє виховання як важливий засіб емоційного життя дитини. В програмі визначалася роль і завдання вчителя у розвитку художнього сприйняття і творчості дітей, а також обсяг знань з естетичного виховання, необхідних вчителєві-вихователєві нової школи.

Зміст, завдання і методика естетичного виховання учнів у програмі з педагогіки 30-х років були структуровано відображені у декількох розділах: художнє виховання у школі і його значення; гурткова робота в школі як виховний метод; організація і методика позакласної роботи з дітьми. Знаменно, що художнє виховання напряду пов'язувалось зі специфікою позакласної виховної роботи як оптимального часу і місця для найповнішого розвитку художніх здібностей дітей.

Так, спочатку студенти одержували знання про зміст, форми і методи художнього виховання дітей різного віку, про методикау художнього сприйняття і стимулювання дитячої художньої творчості. За логікою другого розділу, вивчались роль і місце гурткової роботи з естетичного виховання, типи, комплектація, планування роботи художніх гуртків, особливості підготовки вчителя до проведення занять.

У програмі з педагогіки 1935 року музично-естетична підготовка вчителя передбачалась також при вивченні теми "Масова робота з дітьми", де акцентувалась увага на ролі ігор, пісень, музики, розваг, витівництва, карнавалів, шкільних вечорів. Отже, чільне місце відводилось реалізації взаємозв'язку загальнопедагогічної та художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя.

Подальший розвиток системи музично-педагогічної підготовки педагогічних кадрів відбувся у 50-ті роки ХХ століття. Виходячи з того, що за навчальними планами педагогічних інститутів 1955–1956 років уже передбачалась підготовка студентів до керівництва естетичним вихованням школярів, Міністерство освіти запропонувало вузам, що мали досвід проведення цієї ро-

боти, надати свої рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення якості музично-педагогічної підготовки студентів.

Найбільш змістовні рекомендації були подані Ніжинським педагогічним інститутом. Основна їх ідея полягала у введенні до навчальних планів інституту спеціального предмета “Художнє виховання”, який повинен був забезпечити підготовку студентів з таких факультативних естетичних курсів: співи (сольні і хорові), музика (баян, домра, фортепіано), художнє читання, драматичне мистецтво, хореографічне мистецтво, живопис, художнє рукоділля, художня гімнастика, шахи і деяких інших. У деяких педагогічних вузах пропонувалось створити кафедри художнього виховання, що мали забезпечити теоретичну і практичну підготовку студентів усіх факультетів за одним із названих факультативних курсів. Кафедра художнього виховання прогнозувалась як загальноінститутська і повинна була позитивно вплинути на всебічний естетичний розвиток майбутніх учителів, забезпечити керівництво у засвоєнні кожного з названих курсів і збагатити зміст виховної роботи в школі та вузі.

Цікавий досвід поєднання загальнопедагогічної і музичної підготовки вчителя початкових класів накопичено історією становлення і розвитку педагогічних училищ в Україні. Перші післявоєнні програми для шкільних відділень були спрямовані на створення єдиної системи викладання музики на базі педагогічних училищ. Згідно з програмами, вивчення музичних дисциплін майбутніми вчителями початкових класів складалось із теоретичного (музична грамота і сольфеджіо, музична література), методичного (методика музичного викладання, методика співів і методика музичного виховання в дитячому садку) та практичного (хоровий спів, гра на музичному інструменті) аспектів. Для зазначеного етапу також характерно започаткування нових видів музичної діяльності (робота над художніми образами), вивчення музичної грамоти й сольфеджіо, окреслення обов’язкових музично-теоретичних

знань і навичок учнів педагогічних училищ, чітке визначення мети викладання кожної дисципліни.

Крім того, досвід діяльності педагогічних училищ України зазначеного періоду презентує чималий перелік педагогічно цінних форм і методів музично спрямованої групової роботи майбутніх учителів початкових класів щодо розвитку музичного слуху (спів по нотах, запис мелодії (диктанти), диригування, робота з ансамблем дитячих музичних інструментів тощо). Знаменно, що у цей період була започаткована комплексна програма взаємозв'язку музичних дисциплін, у якій були зазначені функції музичних дисциплін; окреслені зв'язки між спеціальними дисциплінами і курсом теорії та методики музичного виховання; презентовані зв'язки між групами предметів (наприклад, хор – сольфеджіо – елементи теорії музики тощо). Системно збагачувався і зміст позакласних музичних занять – хорових гуртків, гуртків сольного співу, малих вокальних ансамблів (дуетів, тріо, подвоєних дуетів і тріо), скрипкових унісонів й ансамблів, тематичних концертів та лекцій.

Підготовка вчителів початкових класів з вищою педагогічною освітою звернулась до цієї проблеми дещо пізніше. Відповідно до Постанови Ради Міністрів СРСР “Про заходи підвищення якості підготовки вчителя для загальноосвітніх шкіл” (1956 р.) та Наказу Міністерства вищих навчальних закладів СРСР “Про затвердження переліку факультетів та спеціальностей широкого профілю педагогічних інститутів країни” (1956 р.), розпочалась підготовка вчителів початкових класів з вищою освітою на спеціальних факультетах (ФПВПК). Саме з цього моменту бере відлік державно унормований розвиток загальнопедагогічної та методичної підготовки вчителів початкових класів, етапами якого можна вважати такі періоди: 1956–1964 рр. (становлення системи підготовки вчителя початкових класів у вищій педагогічній школі, розроблення основ фахової підготовки та уніфікація її змісту й форм); 1965–1984 рр. (розвиток та удосконалення навчальних планів і програм ВНЗ з метою врівноваження всіх складових

підготовки майбутніх учителів I–IV класів, досягнення єдності теорії та практики у викладанні фахових дисциплін); 1985–1991 рр. (пошуки оптимальної моделі фахової підготовки педагогічних кадрів для початкової школи, зміцнення зв'язку між викладанням фахових дисциплін у ВНЗ та шкільними навчально-освітніми програмами); з 1991 р. – етап розвитку професійної підготовки вчителя початкових класів в умовах ступеневої системи вищої педагогічної освіти незалежної України (К. Авраменко).

Конструктивним кроком на шляху поглиблення фахової підготовки вчителя до виховання молодших школярів стало відкриття в 1972–1974 рр. відділень широкого профілю з таким поєднанням: учитель початкової школи і старший піонервожатий; викладач образотворчого мистецтва і креслення; учитель музики і музичний керівник дитячого садка. Це надавало додаткові можливості забезпечення потреб школи і дошкільних закладів у спеціалістах художньо-естетичного профілю, оскільки вищі педагогічні навчальні заклади не випускали їх у потрібній кількості.

З 1998 року професійна підготовка музично-педагогічних кадрів здійснюється за спеціальностями і спеціалізаціями, перелік яких (відповідно до Наказу Міністерства освіти України від 15 квітня 1998 року) формувався з урахуванням освітніх рівнів і видів педагогічної діяльності. Будучи віддзеркаленням реалій сучасної педагогічної освіти, цей перелік включав наступні напрями підготовки (*див. табл. 3.1.*):

Таблиця 3.1.

Перелік спеціальностей і спеціалізацій

Напрямок підготовки	Спеціальність, спеціалізація	Кваліфікація
0101. Педагогічна освіта	7010101 Дошкільне виховання Спеціалізація: музика	Вихователь дітей дошкільного віку. Музичний керівник дитячого колективу.

0101. Педагогічна освіта	7010102 Початкове навчання Спеціалізація: музика	Вчитель початкових класів. Вчитель музики в початкових класах.
0101. Педагогічна освіта	7010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Музика	Вчитель музики, етики і естетики.
0101. Педагогічна освіта	7010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Музика і хореографія	Вчитель музики, хореографії етики і естетики.
0101. Педагогічна освіта	7010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Музика	Вчитель музики, етики і естетики.
	7010105 Соціальна педагогіка (спеціалізація)	Соціальний педагог (спеціалізація)
0101. Педагогічна освіта	7010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Музика	Вчитель музики, етики і естетики
0401 Психологія	7040101 Психологія Спеціалізація: практична психологія	Практичний психолог в закладах освіти
0101. Педагогічна освіта	7010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Музика. Спеціалізація: українознавство	Вчитель музики, етики і естетики і українознавства.
0101. Педагогічна освіта	7010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Музика. Спеціалізація: художня культура	Вчитель музики, етики і естетики і художньої культури.

0101. Педагогічна освіта	7010103 Педагогіка і методика середньої освіти. Музика. Спеціалізація: методика виховної роботи.	Методист виховної роботи.
------------------------------------	--	---------------------------

Знаменно, що до недавнього часу на факультетах підготовки вчителів початкових класів (як і в педагогічних училищах та коледжах) кожний студент (незалежно від спеціалізації) оволодівав елементарними навичками гри на музичному (акомпануючому) інструменті, що дозволяло йому компетентно організовувати музично-виховну роботу (особливо в позаурочний час). У 90-х роках минулого століття музична підготовка вчителя початкових класів піддалась невинуватій редукації. Індивідуальні заняття з основного музичного інструменту у більшості закладів педагогічної освіти були поступово згорнуті (залишені лише для студентів відповідної спеціалізації). В той же час учитель початкових класів зі сформованими художньо-педагогічними навичками завжди був і є умілим організатором музично-виховної роботи зі своїми вихованцями, який адекватно, без страху і упередження, вплітає мистецтво як в урочну, так і в позакласну виховну роботу з учнями.

Таким чином, як засвідчує історичний екскурс, музична підготовка ніколи не була прерогативою фахової освіти лише вчителів художніх дисциплін (зокрема музики). Музичні засоби традиційно використовувались і використовуються у професійній підготовці педагогічних працівників у галузі дошкільної і початкової освіти. Це надає музиці роль універсального фактора підготовки педагогів до виховної роботи з дітьми.

3.3. Комплексність музично-педагогічної підготовки вчителя у контексті професіографічного підходу

Інтегративний характер фахової підготовки як вчителя музики, так і вчителя початкових класів обумовлений педагогічною професіограмою.

Професіограма – це своєрідний фаховий “паспорт” спеціаліста у певній галузі; це опис вимог, соціально-психологічних і фізичних особистісних якостей, які висуває певна професія. Питаннями вивчення вимог до тієї чи іншої професії займається професіографія.

Професіографія (технологія вивчення вимог, які ставить професія до особистісних якостей, психологічних здібностей, психолого-фізичних можливостей людини) використовується з метою опрацювання інформаційних, діагностичних, корекційних, формувальних методичних посібників і практичних рекомендацій щодо забезпечення взаємовідповідності людини і професії. Професіографія забезпечує постановку практичного завдання та організацію його розв’язання з метою оптимізації і підвищення ефективності професійної праці.

Професіографічний підхід до вивчення проблем фахової освіти вчителя (Ф. Гоноболін, Н. Кузьміна, О. Мороз, Н. Ничкало, Д. Ніколенко, Р. Скульський, В. Сластьонін, М. Шкіль, О. Щербаков та ін.) значно розсуває межі уявлень про можливості інтеграції загальнопедагогічної та художньої його підготовки. Вимоги, що висуваються до професійної діяльності, до психофізіологічних і особистісних характеристик учителя складають основу його рольових характеристик.

Якщо професіографія вивчає особливості взаємодії фахівця в процесі професійної діяльності з предметами, засобами і продуктами праці, з навколишніми людьми, супроводжуваними цю діяльність, то **акмеографія**, базуючись на продуктивних основах про-

фесіографії, охоплює, окрім рольових характеристик, і суб'єктні сторони праці. Особливістю акмеограми є її орієнтованість на виявлення і продуктивний розвиток творчого потенціалу людини. Ці вимірювання здійснюються у феноменологічній цілісності, коли фахівця вивчають одночасно і як індивіда, і як суб'єкта праці, і як особистість, і як індивідуальність. В акмеологічних дослідженнях в даний час перевіряється гіпотеза про те, що існує зв'язок між внутрішнім потенціалом особистості і рівнем її самореалізації. Дослідники виокремлюють базисні складові особистісного потенціалу: інтелектуальний, психічний, характерологічний, творчий потенціал, а також потенціал спрямованості особистості (А. Деркач, В. Зазикін)

Численні професіограми вказують на необхідність єдності моральних та естетичних якостей учителя; карбують естетико-професійні особливості педагогічної діяльності (образність, емоційність, яскравість викладення навчального матеріалу; використання художньої літератури для створення в учнів образів на основі уявлень; активізація естетичних переживань дітей із застосуванням візуальних мистецтв тощо).

Накопичено цінний досвід складання естетограм як складових загальнопедагогічних професіограм (С. Анічкін, О. Кременцова, Б. Ліхачов, Г. Петрова, О. Сисоєва, А. Щербо та ін.). Зокрема, дослідники виокремлюють естетичний кругозір (С. Анічкін), уміння доцільно використовувати твори різних видів мистецтва (О. Кременцова), уміння організовувати позаурочні заходи емоційно-естетичного спрямування (Г. Петрова), здатність до зараження естетичними почуттями (О. Сисоєва), естетичну виразність учителя (А. Щербо) тощо.

Неоціненний інформативно-проектувальний внесок у вивчення інтегративних зв'язків у системі фахової підготовки вчителя початкових класів по праву належить стандартизації вищої освіти. Галузевий стандарт вищої освіти, зокрема освітньо-

професійна програма (ОПП) підготовки бакалавра за напрямом підготовки 6.010100 – Початкове навчання (розробники: В. Бондар, І. Шапошнікова, А. Каніщенко та ін.) унормовує вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та професійної підготовки вчителя початкових класів.

Знаменно, що в системі змістових модулів, які визначають необхідні фахові уміння вчителя початкових класів (професійна та практична підготовка), чільна увага приділена музичному вихованню як засобу всебічного гармонійного розвитку школярів (шифр змістового модуля – ПФ.С.41.ПР.О.162.ПП.419) та позакласній музичній роботі (ПФ.С.41.ПР.О.162.ПП.422). Унормовано необхідність формування у вчителя початкових класів таких навичок:

– Спираючись на опанування основних елементів музичної мови як засобу вираження і осмислення художньо-образної інформації, практичне засвоєння основних музичних понять в процесі сприймання та виконання музичних творів, навчити учнів усвідомлено сприймати фольклор як невід’ємну складову частину національної музичної культури, знати творчість найвідоміших вітчизняних та зарубіжних композиторів, викликати інтерес до різноманітних форм виконавської діяльності (хоровий, ансамблевий та сольний спів, рухи під музику, пластичне інтонування, гра на елементарних музичних інструментах);

– На основі інтегрованих знань з теорії та історії музики в процесі відтворення музичних творів згідно з програмними вимогами, використовуючи музичний інструмент, вміти реалізувати виконавський задум, інтерпретувати його в умовах слухання дітьми “живого звучання” та доповнити грамотним словесним коментарієм з метою формування в учнів уміння відтворювати на елементарних музичних інструментах прості ритмічні звороти, імпровізувати ритмічний супровід до пісень, елементи мелодій, виконувати пластичні рухи під музику, використовуючи основні засоби музичної виразності .

У той же час ОПШ карбує необхідність зв'язку художньо-педагогічних і загальнопедагогічних умінь вчителя початкових класів, передбачаючи його уміння організовувати виховні справи (ВС) та колективні творчі справи (КТС) з метою максимального впливу на розум, емоції, духовність і естетизм дітей. Такий вплив без опори на мистецькі засоби є нездійсненим.

З огляду на вищесказане, підкреслимо величезну роль художньо-естетичної підготовки як вчителя музики, так і вчителя початкових класів, яку не варто звужувати до формування вузькоспеціальних навичок (співати, диригувати, грати на музичному інструменті) тощо. Педагог в школі повинен бути своєрідним “транслятором” художньої культури (як національної, так і світової). Тому родовою функцією вчителя є просвітництво, поза яким неможливо сформувати у дітей цілісні уявлення про світ музичних образів і суттєво вплинути на художні смаки школярів.

Просвітницька місія як вчителя музики, так і вчителя початкових класів тісно пов'язана і навіть збігається з їх виховними функціями. Завдяки розширенню фонду художніх знань у вихованців формується мотиваційна готовність до сприймання і творчого оперування художніми образами. Цей процес, у свою чергу, гармонізує внутрішній світ учнів, адже узгоджує різні способи пізнання та оцінки навколишнього.

Однією з найважливіших виховних функцій педагога завжди було і буде формування ціннісних орієнтацій. Знаменно, що орієнтація є доволі складним видом діяльності, який допомагає дитині адаптуватися до зовнішніх умов, починаючи з біологічного пристосування і закінчуючи соціальною орієнтацією. Мистецтво ж, по суті, сублимує духовні цінності людства і яскраво репрезентує їх специфічними художніми засобами. Тому марно сподіватися потужно вплинути на ціннісне кредо дитини поза її контактом з мистецтвом.

Художнє виховання за своєю суттю покликане транслювати правильні ціннісні орієнтації, які допоможуть молодій людині визначити програму життєдіяльності. Ціннісні орієнтації є репрезентом духовних прагнень особистості, є своєрідним “компасом”, за яким вихованець здійснює морально-естетичний вибір. Художні ж уподобання, безперечно, впливатимуть на ціннісний вибір і на формування ідеалів.

З метою підготовки майбутнього вчителя початкових класів до ефективного впливу на ціннісну свідомість вихованців потрібно системно формувати різноманітні уміння – художньо-аксіологічні, загальнопедагогічні й виконавські. Тобто художня підготовка такого вчителя повинна обов’язково корелюватися із загальнопедагогічною. Виконавських умінь, на жаль, замало для оптимального впливу на емоційно-вольову сферу школярів.

Комплекс педагогічних умінь, який повинен опанувати майбутній учитель початкових класів, має своєю основою художньо-ціннісне підґрунтя, яке збагачує як когнітивно-знаннєву, так і операційно-технологічну вправність педагога.

Художньо-аксіологічні уміння вчителя покликані забезпечити грамотний художньо-педагогічний аналіз музичних творів, адекватне “розкодування” художнього образу і оптимальне формулювання виховної програми його використання в освітньому процесі. Педагог має попередньо глибоко осягнути ціннісно-філософську суть музичного образу для того, щоб якнайточніше визначити його виховний потенціал.

Виховний потенціал музичного твору ніяк не можна спростити до суто ілюстративних функцій (наприклад, до пори року, до вірша, до картини тощо). Художньо-аксіологічні уміння допоможуть учителю видобути “ціннісне кредо” автора твору і уміло спроектувати його використання з метою морального, естетичного, екологічного, навіть патріотичного виховання дітей.

До художньо-аксіологічних умінь учителя можна віднести:

- ↳ уміння грамотно здійснювати художньо-педагогічний аналіз музичних творів;
- ↳ уміння адекватного ціннісного “розкодування” художнього образу через осягнення його ціннісно-філософської суті;
- ↳ уміння оптимального формулювання виховної програми на цій основі.

Загальнопедагогічні уміння вчителя забезпечують необхідну виразність подачі художнього матеріалу і трансляції власного ставлення до музичного образу. Саме ці уміння дозволяють педагогу ретельно створити ситуацію художньо-естетичного спілкування, найважливішою ознакою якої є емоційне зараження. Великої ваги тут набувають сугестивні і перцептивні уміння вчителя музики, без яких ефект емоційного зараження не відбувається і не контролюється. Навіювати захоплене сприймання музичного образу – необхідна умова створення повноцінної художньо-естетичної ситуації. В той же час педагог повинен постійно дбати про зворотній контакт з дітьми і своєчасно “прочитувати” емоційну реакцію вихованців на музику.

Абсолютно важливою у цьому процесі є також вербальна і пантомімічна виразність учителя, без якої розповідь про художній твір перетворюється на логізований аналіз, позбавлений виховного потенціалу. Саме загальнопедагогічні уміння дозволяють учителю передати дітям “живе відчуття” художнього матеріалу, тобто сформувати в учнів навички інтуїтивного “звукоспоглядання” – здатність думати і відчувати звуками.

Таким чином, загальнопедагогічні уміння є тим “пусковим механізмом”, який актуалізує художньо-виховний потенціал учителя початкових класів. Адже справжньою трагедією педагога є невміння розповідати дітям про музику, навіювати певне емоційне ставлення до твору, організовувати різні види художньо-естетичної діяльності учнів з метою поглибленого розуміння ними музики.

Загальнопедагогічні уміння вчителя складають такі:

- ☞ уміння виразно подати художній матеріал і транслювати власне ставлення до музичного образу (вербальна і пантомімічна виразність);
- ☞ сугестивні і перцептивні уміння вчителя для забезпечення ефекту емоційного зараження (уміння навіювати настрій та відчувати внутрішній стан вихованця під час контакту з мистецтвом);

Виконавські уміння забезпечують адекватне демонстрування вчителем музичного матеріалу. Зокрема, виконавські уміння (для вчителя початкових класів – в елементарних вимірах) є незамінною ланкою в системі готовності педагога до виховної роботи. Використання аудіозапису і на уроці, і в позакласній роботі набуло останнім часом домінуючого значення. Проте актуальним залишається застереження видатного музиканта і педагога Д. Кабалевського про те, що аудіозапис має стати лише доповненням до живого виконання музики і ні в якому разі не замінити його повністю. Доречно виконати якщо не твір у цілому, то хоча б його фрагмент (або ж лише мелодію). Це значно активізує увагу вихованців до музичного образу.

Слід зазначити, що виконавські уміння вчителя безпосередньо забезпечуються художньо-аксіологічними і загальнопедагогічними уміннями, адже формулювання “ціннісно-виховної програми”, підбір і активізація засобів особистісної виразності владно організують виконавське мислення педагога. Уважна робота над художнім образом (емоційно-психологічна і педагогічна) має передувати виконанню музичного твору. Тренаж виконавських умінь учителя, таким чином, потрібно тісно пов’язувати із загальнопедагогічною підготовкою до виховної роботи з дітьми.

Отже, мистецька підготовка як вчителя музики, так і вчителя початкових класів має обов’язково співвідноситись із загальнопедагогічною. Гнучке художнє мислення, яскраве слово, влучний

жест, уміння організувати слухацьку аудиторію, виконавська майстерність – все разом допомагає педагогу адекватно вплинути на емоційно-вольову сферу вихованців з метою корекції свідомості у бік гуманістичних орієнтирів.

Питання для осмислення і дискусії

- Як ви розумієте вислів “Музично-педагогічна діяльність передбачає “два фахи в одному” (Г. Падалка)?
- У чому полягає зв’язок мистецької та загальнопедагогічної підготовки вчителя до музично-виховної роботи з дітьми?
- У чому переваги компетентнісного підходу до фахової підготовки вчителя музики (вчителя початкових класів і музики)?
- Навіщо потрібна професіографія?
- Професіограма та акмеограма вчителя музики: тотожність чи відмінність?
- Чи можна використати виховний потенціал музичного мистецтва на інших шкільних предметах (крім музики)? Як? Наведіть приклад.
- Що краще: аудіозапис чи живе виконання музики в школі? Обґрунтуйте свою позицію.

Практичні завдання

- Напишіть твір-есе на тему “Мистецтво як смолоскип в руках вихователя”.
- Складіть схему професійної готовності учителя до позакласної музично-виховної роботи як інтегративного фахового утворення.
- З огляду на позитивні приклади організації музичної підготовки педагогів в історії розвитку вітчизняної педагогічної освіти, виконайте власний проект реформування такої підготовки у наш час (*теми на вибір: Музику – кожному вчителю; Музика як окраса портфолію педагога; Музика в педагогічному університеті: наскрізний рух*).

- Спробуйте скласти власний варіант професіограми вчителя музики (вчителя початкових класів і музики) із визначенням місця і ролі готовності педагога до позакласної музично-виховної роботи
- Складіть список літератури (до 5 джерел), який висвітлює проблему професійної готовності вчителя до музичного виховання дітей. До кожного джерела подайте анотацію.
- Підготуйте повідомлення на одну із запропонованих тем (на вибір):
  - ☞ Навіщо вчителю музики вербальна виразність?
  - ☞ Сугестивні уміння вчителя музики.
  - ☞ Як “прочитати” емоційну реакцію вихованців на музику?
  - ☞ Виконавська майстерність вчителя музики: необхідність чи ідеалізація?
  - ☞ Фахова підготовка вчителя музики як плід освітньої інтеграції.
- Прокоментуйте ситуацію:

Молодий учитель музики, який перший рік працює в школі, з подивом спостерігає за роботою колеги. Керівник дитячих музичних колективів (хору, оркестру) прекрасно володіє голосом, майстерно акомпанує на багатьох музичних інструментах. У той же час на репетиціях панує безлад, метушня. Керівник не вміє чітко поставити завдання і організувати учнів на його виконання. Натомість у безсиллі часто зривається на крик, ображає дітей грубою лайкою. Як наслідок, учні часто пропускають репетиції, але вчителі силоміць примушують відвідувати заняття шкільного хору і оркестру.

Молодий учитель хоче кардинально змінити ситуацію, спираючись не лише на мистецьку, але й на загальнопедагогічну фахову підготовку. Він звертається до колеги з пропозиціями...

Які пропозиції внесли б Ви на місці молодого вчителя? Яких умінь бракує його колезі? Яким чином це впливає на результат позакласної музично-виховної роботи з учнями?

- Скориставшись картою самооцінки (див.додаток Б.3.), здійсність самодіагностику власної готовності до музично-виховної роботи в школі

Рекомендована література:

1. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. – К. : Компас, 1997.
2. Бондар В. І. Психолого-педагогічні чинники формування особистості майбутнього вчителя у педагогічному ВНЗ // Педагогічна і психологічна науки в Україні : збірник наукових праць до 15-річчя АПН України : у 5 томах. – К. : Педагогічна думка, 2007. – Т. 1.
3. Бутенко Н. І. Формування естетичного досвіду майбутнього вчителя на заняттях педагогічного циклу // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2002. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 146–148.
4. Вишнякова Н. Ф. Креативная акмеология : психология высшего образования. – Минск, 1996.
5. Деркач А., Зазыкин В. Акмеология : учебное пособие, – СПб. : Питер, 2003.
6. Зимняя И. Ключевые компетентности // Высшее образование. – 2003. – № 5. – С. 32–36.
7. Козловська І. М. Методологічні засади інтеграції знань у професійній школі // Наукові записки НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – Ч. 1. – С. 74-81.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004.
9. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста, – М. : Высш. шк., 1990.

10. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М. : Высшая школа, 1990.
11. Майборода В. К., Майборода С. В. Національні школи України : історія, розвиток, уроки // Рідна шк. – 1993. – № 7. – С. 65–67.
12. Мельничук С. Г. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів : історико-педагогічний аспект. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006.
13. Мороз А. Г. Профессиональная адаптация молодого учителя. – К. : Правда Ярославичей, 1998.
14. Нестерович Б. І. Взаємозв'язок загальнопедагогічної і художньої підготовки вчителя музики до виховної роботи в школі // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2002. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 74–76.
15. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності. – К. : Вища шк., 2004.
16. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе : содержание, структура, функционирование. – М., 1982.
17. Танько Т. П. Музична підготовка майбутніх педагогічних кадрів у педвузах України (40–50-ті рр. ХХ ст.) // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2000. – № 6. – С. 139–142.
18. Троцько Г. В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі. – Харків : ХДПУ, 1995.

РОЗДІЛ 4.

ФАХОВА САМОПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО- ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ

4.1. Цілепокладальна активність і формування мотивів майбутньої музично-виховної діяльності

Фахова самопідготовка майбутніх учителів до позакласної музично-виховної роботи передбачає поетапне формування їхнього ставлення до виховного потенціалу музичного мистецтва та усвідомлення власної педагогічної позиції щодо його реалізації в позакласній виховній роботі з молодшими школярами. Зокрема у ході самопідготовки студенту належить посилити увагу до:

- ↪ формування власного музично-професійного мислення;
- ↪ розвитку мотивів музично-виховної роботи зі школярами;
- ↪ формування навичок цілепокладання музично-виховної роботи з дітьми;
- ↪ оволодіння методами музично-виховної роботи з учнями початкових класів;
- ↪ формотворення в контексті організації позакласної музично-виховної роботи в школі;
- ↪ формування навичок музично-виконавської діяльності;
- ↪ формування навичок синтезування різних видів художньої діяльності дітей у процесі освоєння музичного образу;
- ↪ аналізу і проектування художньо-виховних ситуацій у позакласній роботі з учнями різного віку тощо.

Результативність музично-виховної роботи з учнями великою мірою залежить від якості фахової самопідготовки вчителя. В свою чергу така самопідготовка буде успішною лише за наявності у вчителя сталого інтересу до музично-професійної діяльності.

Інтерес є емоційно-пізнавальним ставленням до предмету або діяльності, інтегральним показником мотивації, результатом мотиваційних змін у структурі особистості. Такий підхід уможлиблює управління розвитком інтересу шляхом перебудови мотиваційної сфери, завдяки становленню окремих її компонентів – сенсів, мотивів, цілей, емоцій (А.Маркова). Отже, наявність інтересу до музично-виховної роботи є показником сформованості мотивів цієї діяльності і дозволяє правильно будувати її цілепокладання.

Нагадаємо, що *цілепокладання* слід розуміти як визначення і усвідомлення цілей власної музично-виховної діяльності, яка має свою специфіку, обумовлену природою музичного мистецтва і підлягає врахуванню вікової специфіки вихованців.

Специфіка цілепокладання у музичному вихованні:

- воно є неперервним процесом, як і саме виховання. Це обумовлено традиційним неспівпадінням мети і реально досягнутого результату (переосмислення і новий пошук перспектив та нереалізованих можливостей художнього розвитку вихованців);
- воно обумовлює характер взаємодії педагога і вихованців (придушення, співробітництво чи співтворчість).

Вимоги до успішного цілепокладання музично-виховної роботи:

- діагностичність (мета художньої взаємодії висувається не спонтанно, а на основі постійного вивчення потреб і можливостей учасників педагогічного процесу (учнів, учителів, батьків, соціальної сфери);
- реальність (висування мети із врахуванням можливостей художнього розвитку школяра і конкретної мистецької ситуації);
- наступність (зв'язок між всіма цілями і завданнями музичного виховання на кожному етапі педагогічної взаємодії);
- спрямованість на результат (вивчення результатів досягнення мети музичного виховання).

Таким чином, цілепокладання у музичному вихованні – це багаторівневий мислительний процес, що включає найскладніші операції (аналіз, синтез, прогнозування).

Етапи цілепокладання:

- діагностика вихідної художньо-виховної ситуації;
- моделювання цілей і завдань музично-виховної роботи;
- організація колективного цілепокладання педагогами, учнями, батьками;
- складання плану художньо-педагогічної взаємодії.

Без грамотного цілепокладання музично-виховна робота перетворюється на епізодичний емоційно-психологічний вплив на вихованців, який не розрахований на тривалий результат. Учитель ефективно організовує взаємодію дітей з мистецтвом відповідно до попередньо осмисленої стратегічної мети. За відсутності такої мети робота педагога мимоволі спрямовується на ліквідацію небажаних проявів у дитячій поведінці на основі придушення дитячої ініціативи.

Найважливішим чинником формування у майбутнього вчителя мотивів музично-виховної роботи з дітьми є організація навчально-виховної роботи у ВНЗ. Практика показує, що домінуючим напрямом в учбовому процесі закладів педагогічної освіти й досі залишається наочно-пізнавальний підхід до музичних занять, який у більшості випадків ґрунтується на “інформаційному” (монологічному) методі роботи викладача зі студентами. Це перешкоджає розвитку музично-творчих здібностей майбутнього вчителя, утворює мінімальні можливості для художнього спілкування.

Набагато ефективнішою є організація навчальних занять як спільної творчої діяльності викладача і студентів, у ході якої враховуються і реалізуються музичні інтереси кожної особи і формуються мотиви музично-педагогічної діяльності.

У реальній педагогічній практиці зовні задана мета не має такої значущості для студента, яку вона має для викладача. Ніякі докази

на користь того, що класична музика є прекрасною, що вона надає насолоду, духовно зміцнює особистість не наблизять студента до бажаної, з погляду викладача, музичної діяльності, не сформують необхідну мотивацію, поки ця діяльність не набуде такого ж необхідного ціннісного статусу і для студента також. Неодноразово доведено, що формальне ознайомлення з системою соціальних цінностей і норм є малоефективним. Цілі, нав'язані ззовні, (так зване зовнішнє цілепокладання) не може забезпечити глибокого впливу на особистість, а її діяльність (у тому числі професійна) мотивуватиметься зовнішньо-формальними мотивами.

Тому в основу формування мотивів музично-педагогічної діяльності повинні лягати наступні потреби:

- ↪ потреба в пізнанні;
- ↪ потреба в спілкуванні;
- ↪ потреба в творчості,
- ↪ потреба в самовираженні;
- ↪ потреба в переживанні цінності діяльності;
- ↪ потреба в трансляції ціннісного смислу художньої діяльності.

Успішне формування мотивів музично-педагогічної діяльності можливе лише в ситуації вільного вибору змісту і форм позакласної виховної роботи. З цією метою варто системно включатися в процес індивідуального та групового цілепокладання музично-виховної роботи в школі. Даний прийом фахової самопідготовки допоможе формуванню навичок грамотно висувати мету і завдання музично-виховної роботи, прогнозувати зміст і форми передбачуваної музично-виховної діяльності, проектувати очікуваний виховний результат.

Слід пам'ятати, що мета стає рушійною силою виховного процесу лише тоді, коли вона є значущою для всіх його учасників – педагогів, дітей, батьків. Серед своєрідних “індикаторів” оцінки результативності художнього виховання дітей засобами

музичного мистецтва одне з провідних місць посідає інтеграцію виховних зусиль всіх суб'єктів виховної взаємодії.

- Для грамотного цілепокладання слід освоїти його алгоритм:
- ↪ обґрунтування і висування цілей та завдань музично-виховної роботи відповідно до вікових потреб школярів;
  - ↪ визначення типу виховної взаємодії вихователя і вихованців;
  - ↪ планування музично-виховної роботи на основі спільної діяльності всіх учасників виховного процесу.

В процесі самопідготовки до виховної роботи з учнями слід самостійно виконувати завдання цілепокладального типу. Наприклад: на основі передбачення вікових особливостей першокласників обґрунтувати цілі і завдання позакласного художнього виховання дітей даної вікової групи; визначити тип взаємодії вихователя з ними; скласти план музично-виховної роботи з першокласниками на місяць (чверть, півріччя, рік);

Не менш важливо навчитись обґрунтовувати цілі і завдання художньо-гурткової роботи зі школярами; визначати типи взаємодії керівника з гуртківцями на різних етапах діяльності гуртка; складати план роботи музичного гуртка на півріччя (рік) з передбаченням участі всіх можливих учасників виховного процесу. Таке прогнозування з подальшим плануванням музично-виховної роботи підвищує креативність художньо-педагогічної взаємодії всіх її учасників. Пропонуємо схему складання плану роботи музичного гуртка в системі позакласної музично-виховної роботи в школі.

Схема складання плану роботи музичного гуртка

Назва музичного гуртка					
№	Тема заняття гуртка	Форма проведення	Місце проведення	Термін проведення	Співучасть митців, батьків, шефів

Слід зауважити, що передбачати і проектувати результат музично-виховної роботи з дітьми досить нелегко, оскільки реально така робота в школі здійснюється епізодично і зразків такого планування в практиці надзвичайно мало (*див. у додатку Д зразок плану роботи гуртка “Чарівна сопілочка” для учнів III–IV класів*).

Отже, майбутній учитель як суб’єкт музично-професійного мислення повинен усвідомлювати правомірність системи своїх прогнозованих дій у професійно значущій ситуації. Кожний студент має створити свій контекст фахової самопідготовки, у якому осмислення цілей музично-виховної роботи стане гранично індивідуалізованим. Тільки такий підхід дозволить кожному студенту “привласнити” музичний матеріал на особистісному рівні та сміливо і впевнено реалізувати його виховний потенціал у майбутній роботі з учнями.

4.2. Роль рефлексії та антиципації у формуванні музично-професійного мислення майбутнього вчителя

Для ефективної організації музично-виховної роботи з учнями вчитель повинен спиратися на добре розвинене музично-професійне мислення. Як наголошувалось вище, поза мислительними процесами неможливо здійснити цілепокладання виховної дії. Так само неможливо ефективно реалізувати поставлені цілі у художньо-виховній взаємодії з вихованцями.

Музично-професійне мислення педагога є своєрідним результатом перетворення змісту його духовного розвитку на форми розвитку його професійної культури, тому і стає надійною основою виховного потенціалу вчителя. Музично-професійне мислення можна трактувати як процес, обумовлений, з одного боку, минулою художньою активністю вчителя (рефлексія), з іншого,

прогнозованими умовами його художньо-виховної діяльності (антиципація).

Рефлексія та антиципація є інтегральними психологічними механізмами регуляції мислительної діяльності вчителя, що забезпечують цілісність розумового процесу в просторово-часовому контексті минулих, сьогоденних і майбутніх педагогічних дій.

Сьогодення набуває для вчителя сенсу лише в контексті минулого і майбутнього. Тому єдність процесів антиципації і рефлексії є механізмом регуляції розуміння, мислення і взагалі свідомої діяльності педагога (А. Вербицький). Антиципація прокладає шлях в майбутнє, а рефлексія звіряє правильність руху пройденого шляху, будучи еквівалентом зворотного зв'язку для творчих процесів.

Особливого значення у цьому процесі набуває **педагогічна рефлексія** – діяльність самопізнання. Педагогічна рефлексія віддзеркалює багатство художньо-духовного світу вчителя, яке неодмінно виявляється у виховній роботі з учнями. Рефлексія забезпечує народження в педагогічній свідомості вчителя комплексу чуттєвих та розумових образів, які потенційно існують у внутрішньому досвіді, але зумовлюють актуальний рівень виховної діяльності.

Розвинена педагогічна рефлексія зумовлює усвідомлення вчителем власної соціально-педагогічної позиції щодо розв'язання глобальних проблем людства. Якщо проблеми екології людської духовності тлумачити в контексті таких проблем, то майбутній учитель повинен усвідомлювати “виховну вагу” мистецтва та власну роль у формуванні “культурно-духовного шару” суспільства. Педагогічна рефлексія у такому сенсі розгортається в суміжних системах “я та духовне життя суспільства (країни)”, “я та мої вихованці”. Сприйняття, переживання, оцінювання музичного мистецтва та самоаналіз власної художньої культури, з одного боку, забезпечує рефлексію власної музично-виховної діяльності, з іншого боку.

Усвідомлення власного стану душі і є тим джерелом, звідки починається професійне становлення майбутнього вчителя на відміну від традиційних пошуків змісту і моральних принципів у самому творі мистецтва. Майбутній учитель йде до розуміння мистецтва від першого емоційно-естетичного захоплення через рефлексію смислу того, що відбувається “тепер і зараз” або колись відбувалось під час сприйняття у його власній душі. В іншому випадку йому доводиться вкладати своє розуміння, свою душу у “прокрустове ліжко” формальних оцінок (В. Орлов).

Не менш важливою для професійного самотворення педагога-вихователя є **антиципація** (від лат. *anticipatio* – передбачення) – здатність у тій або іншій формі передбачати розвиток подій, явищ, результатів педагогічних дій. Це очікування (або “випереджувальне віддзеркалення”) зазвичай виражається у прогнозуванні виховної дії та її результатів. Антиципація особливо значуща в творчій діяльності, до якої повною мірою можна віднести виховання. Розв’язання будь-якого художньо-виховного завдання здійснюється завдяки механізму прогнозування вчителем виховного впливу конкретного мистецького образу на ціннісну свідомість дітей у бажаному для вихователя напрямку.

Вірогідними шляхами корекції музично-професійного мислення майбутнього вчителя можуть стати такі:

- ↳ розширення аксіологічних підходів до оцінки виховного потенціалу музичного мистецтва за рахунок відмови від одностороннього “дидактизму” професійної позиції;
- ↳ перетворення досвіду власного сприйняття і оцінювання музики в механізми мотивування ставлення до неї;
- ↳ збагачення художньо-естетичної свідомості в процесі самостійної професійно вмотивованої музичної діяльності.

Найпершим завданням самопідготовки майбутніх учителів до музично-виховної роботи є розвиток власного музично-про-

фесійного мислення. Цей етап самопідготовки вимагає грамотного психолого-педагогічного супроводу.

Зокрема, слід пам'ятати, що в процесі особистісно зорієнтованої професійної освіти студент є суб'єктом не лише пізнавальної діяльності, але й власного розвитку, зокрема мисленнєвого. В центрі навчання перебувають мотиви, цілі, неповторний психологічний склад особи, що навчається, як суб'єкта і особистості.

Музично-професійне мислення за всіма ознаками є не лише рефлексивним, а й творчо-рефлексивним процесом. Це обумовлено специфікою його мистецької спрямованості. Коли ж йдеться про музично-професійне мислення в контексті професії вчителя, творча домінанта тут виступає ще більш яскраво, оскільки адекватне використання музики як педагогічного засобу можливе лише на творчій основі.

Музично-педагогічна діяльність містить як продуктивні, так і репродуктивні аспекти. Хоча з філософського погляду, будь-яка діяльність людини є творчим актом, адже і суб'єкт і об'єкт виходять з акту діяльності іншими, ніж вони "увійшли в нього". Але в межах наукового аналізу розділення розумової діяльності на творчу та репродуктивну є цілком виправданим і здійснюється на основі як об'єктивних, так і суб'єктивних (психологічних) критеріїв.

Важливим психологічним критерієм творчого мислення є наявність яскраво вираженого емоційного переживання, передування моменту знаходження рішення. Наявність такого переживання і його передування в часі творчому акту (*інсайту, тобто осяяння*) презентовані в класичних експериментальних дослідженнях (О. Тихомиров). Роль емоційного переживання, зокрема відчуття краси, яке безпосередньо направляє пошук розв'язку, відзначали і знамениті представники фундаментальної науки (Н. Бор, В. Глушков, Д. Менделєєв, А. Пуанкаре та ін.)

У процесі фахової самопідготовки майбутньому вчителю (насамперед, як вихователю) конче необхідно удосконалити способи

музичного аналізу та інтерпретації музичних образів, послідовно вчитись “розкодовувати” почуття і думки, закладені у музичному творі композитором та відтворені виконавцем.

Радимо декілька прийомів фахової самопідготовки з метою накопичення майбутнім учителем мистецьких вражень, знань, способів творчо-оцінної діяльності:

➤ **Пригадування музичних вражень власного дитинства.**

Даний прийом спрямований на активізацію і корекцію рефлексивної діяльності майбутнього вчителя. Корекції підлягає саморефлексія вчителя у таких її видах, як рефлексія художньої свідомості (глибина і адекватність художньої оцінки музичних творів) та рефлексія педагогічної діяльності (глибина і точність усвідомлення змісту і форм музично-виховної діяльності, позицій суб’єктів цієї діяльності).

Корисно виконати літературно-творчі роботи (есе) на теми: “Музика мого дитинства”, “Колискові наших мам”, “Бабусина пісня”, “Мої перші уроки музики”, “Найкраща пісня дитячих років” і т.п. Складання коротких нарисів про свої дитячі враження від зустрічей з музикою, яка захопила чи, навпаки, залишила неприємний осад.

Знаменно, що пам’ять дитинства міцно закарбовує найдорожчі моменти спілкування з близькими людьми у поєднанні з музичними образами, які згодом стають знаком-образом родинної любові. Літературно-творчі екскурси у дитячі роки спонукають знаходити в пам’яті цікаві моменти яскравих зустрічей з музикою (класичною, народною, естрадною). Це допоможе з’ясувати і осмислити витоки власних музичних смаків та уподобань. Наводимо приклад такої рефлексивної оцінки:

Коли я вперше почула музику

Тоді була зима. В кімнаті пахло ялинкою. Я очікувала святкових див. І ось воно – диво! З телевізора залунала така чарівна

музика (транслявали балетну виставу з новорічним сюжетом), що я облишила ляльку і підійшла до екрану. Цю музику я вже ніколи не забула.

Відтоді завжди, коли мені треба зміцнити дух, я включаю запис цієї дивовижної музики. Спасибі Чайковському за його музичний геній і за мій гарний смак. Його “Вальс квітів” відкрив для мене цілий світ.

(Ганна Г., студентка випускного курсу)

У той же час корисно згадувати, аналізувати і творчо інтерпретувати негативний досвід формально організованого музичного виховання. Жарт, самоіронія, гіркий сарказм стануть дієвим застереженням щодо недолугих методичних прийомів, які були чи можуть бути застосовані в процесі музичного виховання дітей. Пропонуємо приклад такої рефлексивної оцінки:

Муки музики

Сміх і гріх! Хіба можна було вважати це музикою? Вчитель довго записував на дошці слова пісні. А ми дивились йому в спину і веселились щосили. Наша фантазія не мала меж. Чого не скажеш про нашого вчителя музики. За “дитячі злочини” півкласу регулярно отримували від нього записи в щоденник. На це витрачалась інша половина уроку музики.

А чи була Музика?! Не пам'ятаю.

(Сергій П., студент-першокурсник)

Отже, інтроспекція власного дитячого досвіду допомагає майбутньому вчителю зрозуміти механізми емоційно-естетичного впливу музики на дитячу свідомість, а також уникнути в майбутній музично-виховній роботі грубих помилок в її організації.

➤ **Конструювання майбутньої музично-педагогічної діяльності на основі рефлексивних еталонів.** Розвиткові здат-

ності до рефлексії майбутніх учителів істотно сприяє наявність рефлексивних еталонів і адекватного відтворення суттєвих ознак професійного середовища. Потрібно вчитись осмисленню засад професійної діяльності (аналізу структури діяльності, її результатів, усвідомлення себе самого як суб'єкта діяльності). Даний прийом ніби з'єднує воедино два процеси – рефлексію та антиципацію майбутньої виховної діяльності.

На роль рефлексивного еталону можна обрати педагогічну діяльність видатних освітян (наприклад, С. Русової, В. Шацької, В. Сухомлинського, Д. Кабалевського та ін.), в межах якої видатні педагоги успішно здійснювали музично-виховну роботу з дітьми різного віку. Спробуйте системно виконувати творчі завдання типу:

- ☞ Згадайте досвід В.Шацької та організовані нею зустрічі біля роялю в колонії “Бадьоре життя”. Придумайте план музичної бесіди з різновіковою дитячою групою;
- ☞ Уявіть себе вчителем Павлиської школи, якою керував В. Сухомлинський. Потрібно провести урок в “Школі під голубим небом” на тему “Пісня відкриває перед нами красу світу”. Складіть план такого нестандартного уроку;
- ☞ Згадайте книгу Д.Кабалевського “Як розповідати дітям про музику?” і спробуйте на основі досвіду видатного педагога скласти план бесіди з підлітками про джазову музику.

➤ **Ведення “Щоденника музичних зустрічей”.** Цей прийом має на меті збагачення фонду музичних вражень на фоні системного самозвіту і прогнозування варіантів (спрямованих на дитячу аудиторію) художньо-педагогічних оцінок музичних творів, творчості виконавців тощо. Пропонується системно заповнювати щоденник за такою формою (*див. приклад у додатку Г*):

Форма заповнення “Щоденника музичних зустрічей”

Автор (композитор, виконавець)	Назва музичного твору	Джерело музичної інформації	Суб’єктивне враження	Можлива оцінка, пропоно- вана вихованцям
--------------------------------------	-----------------------------	-----------------------------------	-------------------------	--

Аналіз щоденникових записів, який можна здійснювати лише зі згоди студентів, повинен засвідчувати позитивну динаміку збагачення музичних вражень та поглиблення їх рефлексивної оцінки. Системна організація позааудиторної художньо спрямованої роботи (відвідання студентами концертів, конкурсів, фестивалів) забезпечує, як правило, значний приріст згадуваних музичних творів та їх виконавців.

Особливу увагу слід приділяти наближенню майбутнього учителя до дитячої субкультури. З цією метою корисно організовувати зустрічі з місцевими композиторами, які у творчому доробку мають численні дитячі пісні. Результатом таких музичних зустрічей повинні стати не лише записи в щоденнику, але й підготовка індивідуальних творчих завдань на тему “Моя улюблена дитяча пісня: методика вивчення”.

➤ **Участь у вернісажі художніх інтерпретацій.** Важливого значення для формування музично-професійного мислення майбутнього вчителя набуває розвиток умінь інтерпретації музичних вражень на основі інтегративності художнього сприймання та оцінки.

Корисно самостійно створити низку художніх інтерпретацій відомих музичних образів, які можуть бути запропоновані школярам у майбутній музично-виховній роботі (*наприклад, П. Чайковський. Дитячий альбом; Пори року; В. Косенко. 24 дитячі п’єси; К. Дебюссі. Дитячий куточок; С. Прокоф’єв. Дитяча музика; А. Вівальді. Пори рок; Л. Бетховен. Симфонія № 5 та ін.*).

Для надання тематичної спрямованості художнім інтерпретаціям можна виокремити декілька центрів:

- ☞ “Коловорот краси в природі” (пори року в музиці);
- ☞ “Колискові нашим мамам” (тема матері в музиці);
- ☞ ”Ми за них у відповіді” (образи тварин у музиці) ;
- ☞ ”Улюблені іграшки” (дитячі іграшки в музиці);
- ☞ “Музика і серце” (тема кохання в музиці) та ін.

Художні інтерпретації краще виконувати на комплексній музично-літературно-графічній основі (до відомих музичних образів створювати власні музичні, літературні та графічні імпровізації). Радимо адекватно використовувати мультимедійні технології, працювати з графічним редактором Paint, графічною системою Adobe Photoshop, нотно-звуковим редактором Sibelius та ін.

Таким чином, фахова самопідготовка на основі рефлексії та антиципації допоможе уникнути в майбутньому типових недоліків музично-виховної роботи в школі, а саме:

- ☞ не використовувати музику лише як своєрідний “модулятор” емоційного мікроклімату на уроці чи у позакласній роботі (музика перетворюється на фон і втрачає самодостатність як виховний засіб);
- ☞ не підпорядковувати музично-виховну роботу лише просвітницьким цілям за рахунок зменшення сили її особистісної орієнтації;
- ☞ не поспішати опрацьовувати музичний твір з вихованцями, доки не активізована власна творчо-рефлексивна готовність до оперування музичним образом;
- ☞ не ігнорувати цілепокладання майбутнього виховного впливу (на рівні професійної антиципації).

Слід пам’ятати, що у виховній роботі зі школярами учитель зобов’язаний навчити дітей розуміти мову музики, потім інтерпретувати її образний зміст, успішно привласнити ціннісний фонд музичних образів, творити музику та себе в музичних образах і,

врешті, стверджувати свою самобутність у музично-творчій діяльності (слуханні, виконавстві, імпровізації).

4.3. Комплексна реалізація вчителем художньо-аксіологічних та загальнопедагогічних умінь у виховній роботі з учнями

Успішність музично-виховної роботи, яку здійснюватиме майбутній учитель, уможлиблюється не лише і не стільки суто музичною підготовкою. Як показує практика, навіть уміючи грати на музичному інструменті, вчитель не завжди є переконливим і експресивним у виховній роботі з дітьми. Це результат “локального” формування таких умінь у процесі музичної підготовки, яка більшою мірою спрямована на формування технічної вправності поза професійно-виховним контекстом майбутнього педагога.

Сьогодні повинно відбуватись переосмислення цілей, форм і методів музичної освіти вчителя і підпорядкування її широкому освітньому виховному контексту даної спеціальності (А.Вербицький). Художня підготовка такого вчителя повинна обов’язково корелюватися із загальнопедагогічною, що дозволить системно формувати різноманітні уміння – художньо-аксіологічні, загальнопедагогічні й виконавські.

Художньо-аксіологічні уміння вчителя забезпечують грамотний художньо-педагогічний аналіз музичних творів, адекватне тлумачення художнього образу і оптимальне цілепокладання щодо використання його в освітньому процесі. Такі уміння уможливають рефлексивні та антиципаційні процеси в ході аналізу вчителем музичного матеріалу і проектування змісту і форм його подачі дітям.

Загальнопедагогічні (дидактичні, сугестивні, перцептивні та ін.) *уміння* забезпечують необхідну виразність подачі художнього матеріалу і трансляцію власного (рефлексивного) ставлення до

музичного образу. Загальнопедагогічні уміння (до яких відносимо вербальну і пантомімічну виразність) дозволять вчителю втілити власний художньо-емоційний відгук у виховні технології.

Лише комплекс цих умінь дозволить педагогу створити адекватну ситуацію художньо-естетичного спілкування дітей з музикою, уможливити необхідне “емоційне зараження” в процесі її сприймання вихованцями.

Виконавські уміння є незамінною ланкою в системі готовності вчителя до музично-виховної роботи в школі. Крім використання аудіозапису (або модного нині караоке), в позакласній роботі доволі часто виникає необхідність включення “живого” звучання музики. Таку музику діти сприймають і виконують активніше і зацікавленіше. Авторитет учителя, який хоча б в елементарних формах виконує музику, гранично зростає, що посилює відкритість вихованців до його музично-виховного впливу.

Формування ж виконавських умінь вчителя варто чітко пов’язати з художньо-аксіологічними і загальнопедагогічними уміннями. Саме тоді виконавське мислення педагога отримає необхідний психологічний і педагогічний контекст і не звужиться лише до тренажу пальців.

У процесі фахової самопідготовки майбутній учитель повинен максимально прагнути до комплексного розвитку художньо-аксіологічних і загальнопедагогічних умінь. Великої ваги у цьому процесі є набуває формування комунікативної виразності вчителя на основі оригінальності індивідуального проектування позакласної музично-виховної роботи з учнями.

Слід пам’ятати, що музично-виховна робота з дітьми може бути ефективною, якщо вчитель зуміє виразно донести художньо-ціннісний зміст музичного твору, на основі якого проектується виховний вплив на учнівську аудиторію. Для цього педагог має бути комунікативно виразним, щоб учні не тільки розуміли, а й позитивно сприймали як мовлення учителя, так і паралінгвістич-

ний контекст мови (доречність жестів, міміки, зовнішній вигляд тощо) та опанували це мистецтво самі (Н.Миропольська).

Комунікативну виразність у контексті реалізації завдань музично-виховної роботи слід розуміти як:

- ↪ належну експресивність вербально-поведінкових реакцій учителя в процесі художньо-виховного діалогу з учнями;
- ↪ послідовне уникання ним інформаційної надлишковості;
- ↪ забезпечення варіативності форм і методів виховного впливу на ціннісну свідомість школярів на основі домінування музично-ігрової діяльності.

Такий підхід зумовлений віковими потребами учнів, які у більшості не можуть статично, логізовано сприймати музику, яка їм подобається. Вчитель зобов'язаний побудувати художньо-виховний діалог саме так, як того вимагає природа дитини певного віку. Безперечно, шкідливими тут є:

- ↪ перевантаження учнівської уваги номінативною інформацією про музичний твір, його автора, історію створення тощо;
- ↪ одноманітність методів і форм опрацювання музичного матеріалу;
- ↪ відсутність залежності методів і прийомів подачі музичного образу від урахування вікових особливостей дітей;
- ↪ епізодичність включення театральних ігрових прийомів інтерпретації музичних образів на основі експресивно побудованих сюжетів тощо.

Індивідуальне проектування майбутнім вчителем позакласної музично-виховної роботи повинно відбуватись на основі максимальної активізації власного творчого потенціалу.

Творчий потенціал у даному контексті слід розуміти як сукупність педагогічних ресурсів, що дозволяють створювати нові – оригінальні, якісно інші, проте належного рівня художньо-виховні цінності.

Варто усвідомити різницю між творчим педагогом і педагогом-“ремісником”.

Педагоги з високим творчим потенціалом відрізняються розвиненою уявою, сильною інтуїцією, прагненням до самовираження, нестандартним і продуктивним мисленням, новаторством, умінням мобілізувати свої ресурси в процесі виховної діяльності. Ресурсна відновлюваність їх творчого потенціалу забезпечується за рахунок належної пізнавальної активності і освоєння креативних виховних технологій.

“Ремісництво” у музичному вихованні, на жаль, є доволі поширеним явищем і означає байдужість педагога до ціннісного впливу музики на свідомість вихованців, формальне виконання ним суто музично-дидактичних завдань на примітивно-репродуктивній основі.

Творчий педагог вираження своєї індивідуальності знаходить лише у творчій діяльності, причім не лише у сфері художньо-виконавської творчості, але й у педагогічній роботі взагалі. Зокрема, творчість вихователя не може відбутись інакше, як шляхом використання індивідуальної методики, побудованої на основі індивідуального таланту.

Творцем справжніх виховних цінностей вважають того вчителя, який, спираючись на об’єктивні закономірності функціонування в культурі музичного образу, вміє відтворювати їх з неповторною індивідуалізацією. Духовне багатство педагога уможливило глибину індивідуального осягнення ним світу і подальшу трансформацію цього у виховні технології. Тільки оригінальний підхід педагога дає учням змогу побачити високий смисл, морально-естетичну сутність музичного твору.

Саме оригінальність проектування музично-виховної роботи забезпечить зацікавленість нею учнів і зумовить належний авторитет учителя. Лише за його наявності трансльовані педагогом художньо-естетичні цінності успішно привласнюються учнями.

Це стає можливим за умови особистісної референтності педагога. Референтний учитель спроможний органічно увійти, ніби “врости” у внутрішній світ своїх вихованців. Трансльовані ж ним норми, цінності, смаки сприйматимуться дітьми як свої власні (М. Сметанський). Діти беззастережно приймають і полюблять ті зразки музичного мистецтва, які виразно, захоплено та оригінально транслюватиме авторитетний учитель з опорою на власний художній досвід, смакові уподобання і культурні інтереси.

Пропонуємо майбутнім учителям вдатися до своєрідного музично-виховного тренінгу (на основі трансформованої методики В. Орлова):

Заняття 1. Тема “ Я – музика – діти”

Завдання самопідготовки:

- ↪ пом’якшення негативізму у ставленні до майбутньої реалізації естетико-виховних функцій;
- ↪ корекція самооцінки (завищеної чи заниженої) щодо професійних можливостей здійснювати музично-виховну роботу.

Форми роботи:

- ↪ розмова з власним “єго”: “Музика для мене – це...” (*відвертий самоаналіз власних музично-професійних перспектив*);
- ↪ інтерв’ю зацікавлених вихователів (*конфіденціальна розмова з педагогами ВНЗ, шкільними вчителями про радості і труднощі музично-виховної роботи*);
- ↪ виготовлення піктограм на теми: “Музика”, “Діти і музика”; “Я і музика”; “Я – музика – діти” (*самодослідження асоціативного значення музики і власної ролі у пропаганді музичних цінностей за допомогою методики О. Лурії “Піктограма”, яка пропонує певні поняття – слова і сло-*

восполучення – передати у вигляді образного зображення на аркуші паперу);

- ☞ написання вербально-творчих робіт “Музика мого серця”, “Музика з’єднала світ”, “Музика і школа”.

Заняття 2. Тема “Мое виховне кредо”

Завдання самопідготовки:

- ☞ формування мотивів музично-виховної роботи зі школярами; зміцнення впевненості у власній виховній силі в контексті оперування музичними образами;
- ☞ зміцнення впевненості у власній виховній силі в контексті оперування музичними образами.

Форми роботи:

- ☞ дискусія з другом на тему “Чи врятує краса світ?” (*зіткнення художньо-професійних позицій*);
- ☞ виготовлення психомалюнку “Автопортрет вихователя” (рефлексивне осмислення свого педагогічного призначення з проекцією у графічне зображення);
- ☞ виконання вправ із самонавіювання типу ”Я добре відчуваю музику”; ”Я вмю бути цікавим для дітей” (*ауто-тренінг з виконанням самонаказів*);
- ☞ вербально-творчі роботи “Я буду гарним вихователем”; “Я вірю, що я це зможу” (*самозаохочення як прогнозування своїх успіхів у професії*).

Заняття 3. Тема “Моя музично-естетична оцінка: теперішній час”

Завдання самопідготовки:

- ☞ рефлексивна самооцінка власної музичної підготовки;
- ☞ формування навичок художнього оцінювання музичних творів з подальшою трансформацією у виховну програму.

Форми роботи:

- ↪ активне самоспостереження ”Моя найдорожча музика” (*інтроспекція спогадів дитинства*);
- ↪ вербально-творчі вправи на тему “Ця музика зачепила струни моєї душі”(написання творів-мініатюр за мотивами найулюбленіших музичних творів);
- ↪ презентація для кола найближчих друзів художньої оцінки музичного твору для дітей (*співставлення власної художньої оцінки з оцінками інших студентів*).

Заняття 4. Тема “Моя дорога до музики: майбутній час ”

Завдання самопідготовки:

- ↪ проектування програми художньо-естетичного самовдосконалення;
- ↪ складання музичного репертуару для можливого виконання чи слухання.

Форми роботи:

- ↪ дискусія з друзями, які обрали професію педагога ”Чи можна вчителю без музики?” (*учительське самоствердження у зіткненні різноманітних позицій*);
- ↪ я-повідомлення ”Музика, яку я слухатиму завтра і завжди” (*презентація програми художньо-музичного самовдосконалення*);
- ↪ вербально-творчі вправи типу “Моя дорога до Моцарта”; “Народні пісні, які я співатиму все життя”; “Джаз щомісяця, щотижня і щодня” тощо (*програмування власної художньо-слухацької активності на певний період*).

Заняття 5. Тема “Музика в моїх учительських руках”

Завдання самопідготовки:

- ↪ конструювання принципів майбутньої музично-виховної роботи з молодшими школярами;

- ☞ проектування власних педагогічних позицій щодо музики як фактора виховного впливу.

Форми роботи:

- ☞ я-повідомлення на тему “Моє музично-виховне кредо” (*конструювання педагогічних засад майбутньої роботи з учнями*);
- ☞ презентація авторського варіанту комплексної програми музично-естетичного виховання школярів в умовах загальноосвітньої школи (*проектування концептуальних засад використання музики як фактора виховання дітей*);
- ☞ вербально-творчі вправи типу “Музичним пензлем в душах вихованців...” (*написання творів-есе за мотивами системного прослуховування дитячого музичного репертуара*).

Заняття 6. Тема “Моя методична вправність”

Завдання самопідготовки:

- ☞ формування методичної вправності вихователя на основі алгоритмізації проектування позакласної музично-виховної роботи в школі;
- ☞ розвиток здатності до цілепокладання і формотворення в контексті виховання дітей засобами музики.

Форми роботи:

- ☞ інтерв'ю зацікавлених вихователів (*довірлива розмова з учнями різного віку “Навіщо дітям музика?”; “Чи потрібна музика після уроків?”*);
- ☞ презентація авторських музичних гуртків (*захист виховних проєктів у колі однодумців*);
- ☞ виконання вербально-творчої роботи “Абетка форм музичного виховання дітей” (*складання якнайширшого переліку можливих форм позакласної музично-виховної роботи зі школярами*).

Заняття 7. Тема “Моя учительська місія у формуванні Суспільства Культури”

Завдання самопідготовки:

- ↪ самоусвідомлення професійного обов’язку щодо розбудови культури суспільства;
- ↪ конструювання генерального образу музичного виховання дітей у контексті суб’єктивно осмислених методів і форм позакласної виховної роботи;

Форми роботи:

- ↪ думка по колу “Від мене залежить...” (*самовизначення професійного обов’язку у колі однодумців*);
- ↪ створення логотипу “Музичне виховання” (*придумування графічного образу, який ємко передає мету і суть музично-виховної роботи з дітьми*);
- ↪ виконання вербально-творчої роботи “Якщо не я, то хто?” (*складання своєїрідної клятви вихователя*).

Організована в такий спосіб самопідготовка допоможе майбутньому вчителю осмислити власні виховні координати і підвищити психологічну готовність до позакласної музично-виховної роботи в школі.

4.4. Виконавська самопідготовка майбутніх учителів до музично-виховної роботи в школі

Музично-виконавська підготовка вчителя є необхідним складником готовності до позакласної музично-виховної роботи в школі. Учитель повинен отримати необхідні знання і сформувати елементарні навички володіння музичним інструментом. Плідна професійна взаємодія з організатором виховної роботи дозволить педагогу адекватно забезпечити “мистецьке наповнення” другої половини шкільного дня. Без повноцінного музичного оформлення

будь-яка форма виховної роботи втрачає свою привабливість для учнів. Якщо музичне оформлення є недбалим, непрофесійним, то найцікавіше свято, конкурс, вікторина, гра-подорож, концерт набувають відтінку пародійності і викликають зневагу вихованців. Тому музично-виконавська підготовка вчителя до культуротворчої роботи в школі набуває особливої ваги.

Позакласна виховна робота зі школярами на сучасному рівні організації зобов'язує вчителя до належної готовності щодо її музичного оформлення. Ситуація творчого піднесення, несподіваних розв'язків сюжету характерна для колективної творчої діяльності учнів, яка сьогодні є основою позакласної виховної роботи. Тому майбутній учитель має бути підготовленим саме до швидкої творчої реакції на будь-які зміни ситуації під час виховних справ. Вияв дитячої ініціативи, імпульсивність дитячої поведінки, непередбачуваність реакції вихованців на організаційні недоліки – все це повинно стати предметом уваги вчителя, який спроможний специфічними, суто мистецькими засобами відкоригувати атмосферу творчого спілкування. Це вимагає від учителя сформованості певних виконавських навичок, які уможливають успіх музично-виховної роботи.

Виконавство – це продуктивний (творчий) процес відтворення музичного твору голосом або інструментом. Виконавство як складова педагогічної майстерності вчителя музики поєднує дискурсивне та інтуїтивне пізнання, інтелектуальну і фізичну працю, спрямовану на створення цілісного образу, емоційну обдарованість з уявленнями, підсвідомим моделюванням творчих процесів і операцій. Учитель під час виконання музичного твору є посередником між автором художнього твору та вихованцями і тому має володіти високим інтелектуальним потенціалом, здатністю до співтворчості і фантазії.

Музично-виконавська підготовка студента значно поліпшується за рахунок правильно організованої самостійної роботи.

Виконавська самопідготовка допомагає майбутнім фахівцям наполегливо оволодівати необхідним комплексом виконавських навичок, які є абсолютно необхідними для успішної музично-виховної роботи в школі.

Процес виконавської самопідготовки забезпечує поступовий перехід студентів з рівня на рівень творчого освоєння художнього матеріалу, як-от:

- ↪ виконання за зразком;
- ↪ доречна модернізація технічних способів виконання – аплікатурних, штрихових та ін;
- ↪ пошук власного стилю виконання на основі творчої інтерпретації музично-художнього образу – динамічної, темпово-ритмічної, тембральної тощо.

В процесі самопідготовки потрібно системно удосконалювати такі виконавські навички:

➤ **Читання нот з аркуша**

Якісно організувати музично-виховну роботу з дітьми неможливо, абсолютно не володіючи способами розкодування сприйнятої нотної інформації.

Радимо використовувати інтегральні алгоритми сприймання та обробки нотної інформації. Використання інтегрального алгоритму читання нот з аркуша обумовлює творчий підхід до виконавства, оскільки процес розгортається в системі співтворчості автора і виконавця. Читання нот з аркуша, попри вдумливу художньо-образну обробку виконавцем музичної інформації, підпорядковане ще й певній “механізації”. Багаторазове повторення нотних структур переростає в стійкий стереотип на рівні механічної діяльності. Опанування певної системи таких навичок дозволить доволі легко, без особливого напруження, навіть механічно застосовувати в практичній музично-виховній діяльності. Використання інтегрального алгоритму читання нот формує певний динамічний стереотип, кінцевим результатом якого стає програмування вико-

навських навичок на відтворення усталених нотних конструктів у варіативній кількості комбінацій.

Для успішного комплексного сприймання нотного тексту варто усвідомити певні закономірності нотного запису, зокрема:

- ↪ особливості групування нот, що сприяє швидкому сприйманню напрямку руху мелодії;
- ↪ розташування ліг, що підказує фразування;
- ↪ нотнографічні прийоми позначення співзвуччя (інтервалів, акордів), що обумовлює відтворення не окремих звуків, а цілісних нотно-звукових конструктів.

У процесі алгоритмізації читання нот з аркуша потрібно знайти для цього закономірний шлях: від зорового сприйняття, через зорову уяву до моторики відтворення і, врешті, до аналізу відтвореного.

Радимо почергово виконувати наступні “кроки” читання нот з аркуша:

- ↪ роздивитись і побіжно проаналізувати текст (знаки альтерації, лад, тональний план, темп, ритм, розмір, фактуру твору тощо);
- ↪ поглибити аналіз нотного тексту – динамічних нюансів, темпових відхилень, пауз, штрихів, гармонії акомпанементу, ритмічних формул, мелодичних ліній обох рук та ін.
- ↪ уповільнено відтворити музичний твір (з можливими зупинками і поправками).

Розвиток навички читання нот слід розпочинати від простого до складного. Спочатку бажано використовувати прості і знайомі мелодії, прикладом яких можуть бути народні пісні, дитячі пісні з фольклорної скарбниці, колядки, щедрівки тощо. Пізніше варто включати сучасні дитячі пісні і танці, можливі для використання в позакласній музично-виховній роботі зі школярами.

➤ **Гра за слухом і транспонування**

У самопідготовці варто ширше використовувати прийом підбору за слухом знайомої пісні та її транспонування (перене-

сення музичного твору або його фрагменту в нову тональність). Причём здійснювати це не суто механічно (інтервальний перенос мелодії), а контролювати слухом ладове співвідношення звуків та акордів. Гра за слухом і транспонування повинні ґрунтуватися, насамперед, на розвинених музично-слухових уявленнях. Хоча роль неслухових уявлень (наприклад, м'язово-рухових відчуттів) також є немалою. Слід пам'ятати, що гра за слухом є успішною лише за умов наявності у виконавця міцних і якісних слухових уявлень музичного матеріалу та чіткої рухової установки на його відтворення в заданій тональності.

Розрізняють два види транспонування: транспонування на слух (уміння підбирати на слух музичні твори в різних тональностях) і транспонування по нотах (шляхом зорового сприйняття нотного тексту). Потрібно наполегливо вчитись відтворювати метроритмічні, структурні та художньо-образні особливості твору на основі нових музично-слухових уявлень про звуковисотність.

Пропонуємо декілька практичних порад, виконання яких полегшить самопідготовку:

- ↪ транспонування варто розпочинати з тональностей, які не мають ключових знаків, і тональностей з одним ключовим знаком;
- ↪ увагу зосереджувати на загальному графічному малюнку, який фіксує ритмічні та звуковисотні співвідношення;
- ↪ слідкувати за гармонічним планом твору (попередньо його осмислити і точно відтворювати у новій тональності);
- ↪ слід враховувати, що під час навчання гри на баяні транспонування має свої особливості (традиційне кварто-квінтове розташування клавіш лівої руки готового баяна допомагає студенту перенести музичний матеріал в іншу тональність за умов збереження аплікатури; найбільш легким і доступним є транспонування музичного матеріалу на півтора тони, тобто на малу терцію).

Уміння грати за слухом, переносячи мелодію і акомпанемент у зручну для дітей тональність, є запорукою належного авторитету майбутнього педагога серед колег і вихованців.

➤ **Здатність до імпровізації**

Музична імпровізація на задану тему є показником готовності учителя до професійної реакції на швидко зростаючі художні запити дітей. Одноманітність відтворення музичного тексту (особливо пісенного шкільного репертуару) обмежує творчий діапазон учителя і знижує інтерес учнів до музичного матеріалу. Імпровізація ж є творчим процесом, а результатом її стає об'єктивно або суб'єктивно нове відтворення музичного тексту. В цьому процесі вчитель перетворюється ніби на співавтора музичного твору.

Пропонуємо декілька практичних порад:

- ↪ під час самопідготовки не варто робити чітких меж між імпровізацією та грою на пам'ять;
- ↪ імпровізуючи, можна не створювати принципово новий музичний текст, а ніби складати його із готових блоків, які вже запам'ятались;
- ↪ найбільше можливостей для імпровізації надає акомпанемент шкільної пісні (діти з особливим задоволенням сприймають варіативний акомпанемент з елементами підголоскової імітації). З огляду на поставлене завдання, можна поступово оволодівати елементарними навичками імітації шляхом як повного, так і часткового повторення в другому голосі мелодій (мотиву чи теми), які тільки-що прозвучали;
- ↪ особливу увагу слід звернути на підготовку до імпровізації під час виконання найвідоміших пісенних творів (наприклад, з метою підготовки шкільних музичних вікторин “Вгадай мелодію”, “Згадай народну пісню”, “Пісні полум'яних років”, “Композитори – дітям” та ін.).

➤ Ансамблева гра

Розвиток даної навички планомірно готує студента до художньо-педагогічної комунікації, яка відкриває нові можливості для професійного становлення вчителя. Розвивати цю навичку потрібно у партнерстві. Тому самопідготовку варто урізноманітнити спільною виконавською роботою в колі однодумців (педагогів, студентів, музикантів-виконавців).

Процес ансамблевого виконання музики радимо підпорядковувати таким вимогам:

- при спільному музичному виконанні не думати лише про власну виконавську виразність;
- кожному ансамблісту потрібно захопити партнера своїм задумом, передати йому своє бачення музичних образів;
- формувати в себе належне фокусування слуху (вміння підпорядковувати своє виконання досягненню спільної художньої мети).

Гра в ансамблі значно допомагає ствердженню професійно-педагогічних позицій:

- ↪ якнайкраще розвиває партнерські навички;
- ↪ навчає вести діалог (вчасно подавати репліки і вчасно поступатись власними виконавськими амбіціями);
- ↪ допомагає плідно спілкуватися в різних художніх ситуаціях (фразування, побудова загального динамічного плану та ін.);
- ↪ дисциплінує ритміку (вчить рахувати паузи, “порожні” такти, вчасно вступати);
- ↪ вчить долати типові недоліки (невміння тримати один темп, нав’язування в’ялого чи занадто чеканного ритму тощо).

Слід зауважити, що існують безпосередні аналогії між ансамблевою грою та формуванням виховних позицій майбутніх педагогів. Якщо технічно грамотне ансамблеве виконання передбачає

синхронне звучання всіх партій (єдність темпу і ритму партнерів), врівноваженість у силі звучання всіх партій (єдність динаміки), узгодженість штрихів усіх партій (єдність прийомів фразування), то педагогічну культуру ансамблевої взаємодії майбутніх учителів зумовлює сила емпатійних процесів, здатність до передбачення (антиципації), уміння ідентифікації з партнером по творчості.

➤ **Варіантна інтерпретація музичного твору**

У ході самопідготовки корисно апробувати прийоми варіантної інтерпретації музичного матеріалу (зокрема, прийом художньо-го перебільшення чи применшення). Особливу увагу потрібно приділити музичним творам, які плануються для використання у майбутній виховній роботі з учнями різного віку.

Радимо почергово створювати декілька варіантів виконання конкретного музичного твору, кожний з яких художньо виправдано загострюватиме увагу дітей на найбільш характерних засобах виразності. Кожний варіант цілісно розкриватиме художньо-емоційний образ твору, проте за потребою вихоплюватиме з цілісного контексту щось особливе (наприклад, характерологічно значущу деталь, національний колорит, жанрову специфіку тощо).

Наприклад, у ході опрацювання “Дитячого альбому” П. Чайковського казкові сюжети, втілені яскравими художньо-виразними засобами, можуть отримати у варіантах виконання цікаву для дітей інтерпретацію. Так, у п’єсах “Хвороба ляльки”, “Похорон ляльки”, “Нова лялька” для кращого усвідомлення дітьми емоційного змісту музики можна використати пришвидшення або уповільнення темпу виконання. У п’єсах “Марш дерев’яних солдатиків”, “Гра в конячки” можна варіативно змінювати (художньо перебільшувати чи применшувати) ритмічні особливості, реєстрові можливості виконання. Такі “метаморфози” загострюють увагу школярів на провідних для даного твору художніх засобах і допомагають осмислити їхню значущість і незамінність.

Таким чином, творчий підхід до музично-виконавської діяльності є обов'язковим компонентом професійної культури вчителя музики. Поза творчістю виконання музики перетворюється на репродуктивний процес, якому притаманні формалізація і ремісництво. Удосконалити творчі прийоми виконання музичного матеріалу – важливе завдання фахової самопідготовки майбутнього педагога.

4.5. Самопідготовка до педагогічної практики у контексті завдань музично-виховної роботи зі школярами

Педагогічна практика майбутнього вчителя музики є важливим етапом фахової підготовки до реалізації ним виховних функцій у взаємодії з учнями загальноосвітньої школи. Сучасний рівень організації всіх видів практики однозначно вимагає *компетентного підходу*. Це означає таку організацію педагогічної практики, яка спонукає майбутнього вчителя трансформувати отримані знання й окремі уміння та навички в усталені способи педагогічної діяльності щодо розв'язання конкретних завдань музично-виховної роботи з дітьми у пропонуваніх обставинах виховного процесу.

Самопідготовка до педагогічної практики повинна допомогти майбутньому вчителю осмислити необхідність аксіологічної і технологічної культури музичного виховання учнів.

Аксіологічна культура музично-виховної роботи обумовлює надання їй яскраво вираженого ціннісного характеру на основі гуманістичних цінностей, змушує педагога відмовитись від безособистісної, безцінної позиції щодо мистецтва і зобов'язує стати транслятором естетично виправданих ціннісних підходів до музики.

Технологічна культура музично-виховної роботи допомагає педагогу віднайти нетривіальні методи і форми трансляції художніх цінностей на основі грамотної організації музично-художньої творчості дітей; передбачає організацію творчого діалогу вчителя з вихованцями на основі конструювання не окремих “виховних заходів”, а комплексних форм впливу на мотиваційні компоненти ставлення учнів до музики шляхом створення оригінальних виховних ситуацій.

З огляду на це самопідготовка майбутніх учителів до педагогічної практики повинна враховувати наступні вимоги до музично-виховної роботи в школі:

- ***Ціннісна спрямованість музично-виховної роботи з метою її особистісної орієнтації.***

Слід пам'ятати, що педагогу недостатньо лише інформувати учнів про існування в світовій культурі тих чи інших музичних шедеврів. Замало потурбуватись лише про емоційний фон сприймання музики дітьми. Забезпечення цих, з одного боку, необхідних, а з іншого, доволі формалізованих умов усе ж таки не розв'язує проблему реалізації виховного потенціалу музики до кінця. Створення хвилюючих виховних ситуацій є найважливішим етапом у музично-виховній роботі студента-практиканта. Тому потрібно уміти постійно збагачувати мистецько-виховні ситуації новими емоційними відтінками, уміло включаючи учнів у рефлексивну діяльність, допомагаючи “привласнити” музичний образ на особистісному рівні сприйняття та оцінки.

- ***Забезпечення музично-естетичної співтворчості з учнями.***

Варто усвідомити, що мистецтво має гранично демократичну природу, тому навчати мистецтву потрібно лише на послідовно гуманістичній основі, яка передбачає паритет стосунків між суб'єктами педагогічної взаємодії. Уміння вислухати учня, стати на його позицію, вважати її такою ж самоцінною, як і власну,

поважати його смаки і уподобання – все це є необхідною умовою створення естетико-виховного простору як на уроках мистецтва, так і в позакласній роботі.

В процесі музично-естетичної співтворчості дуже важливим є надання учням вільного вибору у всьому, де існує для цього можливість і доцільність. Бути готовим до творчої взаємодії з вихованцями (наприклад, запропонувати учням одну з кількох рівноцінних пісень на вибір; дати можливість самостійно створити “програму художнього виконання”, тобто визначити його темпові та динамічні особливості; дозволити учням обрати домашнє завдання за уподобаннями тощо). Педагог повинен демонструвати дітям зразки творчого підходу до мистецтва, а також формувати креативний потенціал дітей у різних видах художньо-творчої діяльності за їхнім добровільним вибором.

➤ ***Впровадження інтегративного підходу до музично-виховної роботи в контексті синтезу мистецтв.***

Великого значення у формуванні готовності майбутнього вчителя музики до практичної роботи в школі набуває інтегрування музично-педагогічних умінь. Слід підготувати себе до поєднання знань та умінь, отриманих у ході вивчення фахових дисциплін (теорії та історії музики, основного музичного інструмента, основ вокального мистецтва, методики музичного виховання, методики виховної роботи, основ педагогічної майстерності). Вихователь значною мірою стає режисером або координатором об’ємного дійства. А художнє виховання тепер частіше здійснюється не за цеховою ознакою, як це було раніше, коли окремо відбувалося навчання образотворчому мистецтву, музиці, хореографії, а шляхом синтезу різних видів і жанрів мистецтва, що активно використовує синестезію, кінетичні форми діяльності, гру та ін. Тому майбутній учитель повинен уміти, обравши тему-концентр, адекватно згрупувати навколо нього художній матеріал (музичний, літературний, візуально-пластичний) і в експресивній вербально-оцінній та виконавській діяльності репрезентувати основну виховну ідею.

➤ ***Системна самопідготовка до акомпаніаторської практики.***

В ході такої практики майбутній учитель музики поступово оволодіває методами самостійної творчої праці над музичним твором, застосовує на практиці отримані музично-виконавські навички, зокрема: кваліфіковано перекладати для свого інструмента твори пісенно-вокальної музики, читати ноти з аркуша, грати за слухом, транспонувати в елементарних формах потрібний музичний матеріал. Все це концентровано виявляється у здатності до найпростішого акомпанування солістам, танцюристам, хору.

Самопідготовку до акомпаніаторської практики радимо підпорядковувати такому алгоритму:

- ↪ Найбільша увага – відбору музичного матеріалу (кращих зразків народних пісень і танців, популярних дитячих пісень);
- ↪ Фактура музичних творів, а також мелодична і гармонічна мова повинні бути доступними для оволодіння музикантом-початківцем;
- ↪ Художній матеріал слід відбирати за логікою зростання його складності;
- ↪ Варто самостійно скласти власні міні-хрестоматії з найвідоміших пісень і танців, які можна використовувати у виховній роботі зі школярами різного віку.

➤ ***Використання дитячих музичних інструментів у процесі організації позакласної виховної роботи зі школярами.***

Гра на будь-якому музичному інструменті допомагає вихованцям навчитися розрізняти звуки у висотних та ритмічних співвідношеннях, формує сприйнятливість до особливостей їх тембрового забарвлення, підсилює інтерес до музики, відкриває перед дитиною широкі можливості для самовираження. Цей вид діяльності можна творчо вплести в сценарій гри-подорожі, свята чи конкурсу. Це дасть змогу зробити їх цікавішими і привабливішими для шко-

лярів, оскільки у такий спосіб буде враховано дитячий потяг до яскравих нестандартних форм художнього спілкування. За умов грамотної роботи студента-практиканта діти вчать безбоязно імпровізувати, грати в оркестрі або в невеличкому ансамблі.

➤ ***Використання народних музичних інструментів у музично-виховній роботі зі школярами.***

Виховний потенціал музикування на народних музичних інструментах є неоціненним. Під час педагогічної практики в школі радимо щонайперше зробити акцент на використанні сопілки. Цей народний інструмент може стати універсальним як на уроках музики, так і в позакласній виховній роботі (достатньо пригадати безцінний досвід В. Сухомлинського). Саме із сопілкою в руках можна проводити художньо-естетичні бесіди на народознавчому матеріалі (Колискові наших мам; Героїчні пісні мого народу; Легенда про українську пісню та ін.).

Самопідготовка майбутнього вчителя музики до педагогічної практики передбачає варіативний підхід до самовключення у музично-просвітницьку діяльність (художньо-естетичні бесіди на музичному матеріалі; організація музичних вікторин і художніх конкурсів; проведення лекцій-концертів для учнів, учителів, батьків тощо).

Під час педагогічної практики слід удосконалити навичку проектування музично-виховної роботи зі школярами. Абсолютно необхідно навчитись проектуванню художньо-виховних ситуацій, які реалізують такі функції музично-виховної роботи:

- ↪ *ціннісно-орієнтаційну* – залучення школярів до процесу осмислення найвищих загальнолюдських цінностей та чеснот;
- ↪ *нормативно-регулюючу* – ознайомлення учнів з етичними та естетичними нормами взаємодії з природою і суспільством;

- ✎ *творчо-спрямовуючу* – орієнтація дітей на різні форми музично-творчої взаємодії з навколишнім на основі інтелектуальної та художньо-творчої активності.

Художньо-виховна ситуація є окремою виховною справою (бесіда, екскурсія, конкурс, вікторина, музично-творча година, свято та ін.), спрямованою на реалізацію одного з виховних концентрів (людина і мистецтво; людина і природа; людина і суспільство; людина і родина) (див. додаток).

Проектування такої ситуації відбувається за класичними законами драматургії, визначеними ще Аристотелем:

- ✎ яскравий оригінальний початок (так звана увертюра);
- ✎ зав'язка сюжетної лінії з необхідною інтригою для зацікавлення дітей;
- ✎ основний хід подій;
- ✎ кульмінація як найвищий емоційний підйом заходу;
- ✎ яскравий ємкий фінал з підведенням підсумків діяльності дітей;
- ✎ післядія з подальшим плануванням конкретних дій і вчинків.

На роль універсального методичного підходу до проектування і реалізації будь-якої художньо-виховної ситуації пропонуємо ігровий підхід. Дослідники (Б. Кобзар, Н. Кудикіна, Н. Щуркова та ін.) зокрема наголошують, що ігрові методики дуже ефективні в роботі з дитячою групою (особливо на первинному етапі роботи), коли педагог задумав розвинути у дітей ціннісне ставлення до чогось, а вихованцям воно поки не властиве.

Музична гра виконує неабиякі виховні функції: збагачує духовне життя школярів, учить їх спілкуватись, розвиває дитячу ініціативу, сприяє формуванню колективізму. Введення в шкільне життя музичних ігор, як правило, викликає в учнів радісний настрій, створює оптимістичний ритм їх навчання та виховання, благотворно впливає на емоційну сферу дітей. Використання

музичної гри в навчально-виховному процесі дійсно є “методом дитячої радості” (О. Богданова, В. Петрова) у формуванні позитивного ставлення школярів до світу.

Особливий інтерес становить *проекткування ігор-драматизацій*, створених на музичному матеріалі. Беручи за основу відомі музичні збірки п’єс для дітей (П. Чайковський. Дитячий альбом; В. Косенко. 24 дитячих п’єси; С. Прокоф’єв. Дитяча музика; К. Дебюссі. Дитячий куточок та ін.), можна створювати сюжет гри, розподіляти між дітьми ролі і організувати своєрідний “театр музичної п’єси”. Діти, включені в хід гри, активно співпереживають дійовим особам, яскраво втілюючи свої почуття у виконанні музично-драматичних ролей.

Корисно насичувати казково-ігровими елементами наскрізно всю систему художньо-творчих завдань, пропонованих дітям, наприклад, дошкільного і молодшого шкільного віку (незалежно від форми виховної роботи). Наприклад, в ході музичних бесід, мистецьких конкурсів, вікторин, свят студенти радимо давати вихованцям такі творчо-ігрові завдання (за методикою Л. Масол):

- *Простеж за польотом метелика по нотоносії і заспівай мелодію (відповідно вгору чи вниз) і ручками “пурхай” (вгору чи вниз);*
- *Знайди слова, в яких “сховалися нотки” (наприклад: дощ, дошка, докільця, ребус, вітер, квасоля, парасолька, лялька, сірник);*
- *Придумай казочку про ноти на основі “нотних” слів:*
  - ↳ *дотепна До (домівка, доріжка, доброта, добридень, добраніч);*
  - ↳ *реактивна Ре (репертуар, режисер, ремесло, рекорд, реклама);*
  - ↳ *мініатюрна Мі (мікрофон, міцно, міміка, місце, місто);*
  - ↳ *фантазерка Фа (фантазія, фазан, фагот, фарба, фанера);*
  - ↳ *солодкозвучна Соль (соловей, сорока, сова, солістка, солодощі);*

- ☞ ляклива Ля (лялька, ляц, лякати, ляскати, ляпнути);
- ☞ сіренька Сі (сіль, сік, сірники, сімка, сім'я) та ін.

Найдієвішим методичним прийомом самопідготовки до музично-проективної діяльності є моделювання **музично-виховних комплексів (МВК)**. На відміну від художньо-виховної ситуації, МВК можна тлумачити як педагогічно доцільне поєднання *різних форм виховної роботи* на основі єдиного музично-тематичного підходу до її змісту.

Пропонуємо *алгоритм проектування музичного-виховного комплексу (МВК)*, створеного на основі “технологічної карти” виховуючої ситуації (за методикою О. Демченко):

- ☞ цілепокладання (формулювання мети і завдань музично-виховної роботи з учнями);
- ☞ передбачення умов успішного її перебігу;
- ☞ вибір засобів впливу на емоційно-естетичну сферу дітей;
- ☞ проектування ходу естетико-виховної ситуації (вербально-дійових актів вихователя, міжособистісного діалогу, бажаних дій вихованців);
- ☞ вибір методичних прийомів роботи вихователя (емоційного зараження, переконання, навіювання, схвалення тощо);
- ☞ формотворчість (конструювання форми виховного впливу, адекватної цілепокладанню, по можливості оригінальної та естетично виразної);
- ☞ передбачення можливих труднощів і очікуваного виховного результату.

Прикладом МВК може стати *музична гра-подорож* як найбільш “синтетична” з усіх традиційних форм виховної роботи, яка може органічно сполучати в собі музичну бесіду, конкурс, вікторину, вернісаж, концерт чи свято. Традиційно така гра триває від тижня до місяця і включає певну кількість ігрових зупинок. Кожна зупинка має власну назву, обумовлену характером діяль-

ності, передбачає виконання певних ігрових завдань. Всі зупинки підпорядковані загальній сюжетній лінії.

Музичні ігри-подорожі проводяться, як правило, на основі колективної творчої діяльності дітей (*за методикою І. Іванова*): поділ класу на творчі мікрогрупи, розподіл доручень, колективне здійснення всіх етапів підготовки (складання карт, маршрутних листків; ведення бортових журналів; складання листів-сюрпризів; виготовлення малюнків, плакатів, фотогазет, слайдів тощо), колективне підведення підсумків. Музичний матеріал, використовуваний в грі, може бути знайомим для учнів, але й може доповнювати шкільну програму, проте обов'язково повинен бути яскравим, образним, доступним для сприйняття учнями конкретної вікової групи.

Наведемо приклад проектування музичної гри-подорожі (МВК) для проведення у позакласній роботі з учнями початкових класів (*інші приклади у додатку К*):

Музична подорож у Будинок ігор та іграшок (1 клас)

Мета гри-подорожі: гармонізація внутрішнього стану першокласника в умовах адаптації до шкільного життя на емоційно близькому музичному матеріалі.

Завдання:

- а) сформуванню у першокласників захоплення виражальною силою музики на зрозумілих для їхнього віку музичних образах;*
- б) виховати потребу в радісному спілкуванні зі світом іграшкових образів у музиці;*
- в) залучити дітей до посильних форм творчості на теми гри та іграшок.*

Станція І. *Салон улюблених ігор і іграшок дівчаток.*

Музичний матеріал: П. Чайковський. Хвороба ляльки; Похорон ляльки; Нова лялька ("Дитячий альбом"); К. Дебюссі. Серенада ляльці (Дитячий куточок"); А. Хачатурян. Скакалочка.

Станція 2. Салон улюблених ігор і іграшок хлопчиків.

Музичний матеріал: П. Чайковський. Марш дерев'яних солдатиків;.

Гра в конячки (“Дитячий альбом”); В. Майкапар. Маленький командир; Р. Шуман. Сміливий вершник.

Станція 3. Салон дитячих подарунків.

Музичний матеріал: В. Косенко. Не хочуть купити ведмедика. Купили ведмедика (24 дитячих п'єси); Я. Верещагін. Повітряні кульки; А. Лядов. Музична табакерка.

Організаційні форми виховної роботи: виставка улюблених іграшок; вернісаж дитячих малюнків на теми “Моя лялька”, “Я – командир”; організація сюжетно-рольових ігор типу “Лялькова лікарня”, “Парад іграшок”; завершальна вікторина “Іграшки в музиці”; музично-літературна композиція “Наші іграшки”; ляльковий концерт тощо.

Отже, самопідготовка до педагогічної практики, яка здійснюється на компетентнісній основі, уможливить успішне втілення набутих музично-педагогічних знань і навичок у виховні технології.

Питання для осмислення і дискусії

- Як ви розумієте термін “цілепокладання музично-виховної роботи”?
- Поясніть, як рефлексія та антиципація регулюють мислительну діяльність учителя музики? Як впливає цей зв'язок на якість музично-виховної роботи з дітьми?
- Навіщо вчителю музики комунікативна виразність? Обґрунтуйте власну позицію.
- Чи є ефективними, з вашого погляду, тренінгові методики у формуванні готовності студентів до музично-виховної роботи в школі? Що забезпечує (або не забезпечує) таку ефективність?

- Розробіть критерії і здійсніть самооцінку власної виконавської готовності до музично-виховної роботи в школі.
- Обґрунтуйте користь інструментального музикування дітей у позакласній виховній роботі.

Практичні завдання

- Пригадайте музичні враження власного дитинства і напишіть твір-есе “Найкраща пісня дитячих років”.
- Складіть план роботи музичного гуртка (*тематичний напрям і вікова група учнів – на вибір*).
- З опорою на досвід В.Сухомлинського придумайте розповідь про казку в музиці для першокласників (наприклад, в умовах роботи Кімнати казки у Павлівській школі).
- Розпочніть ведення “Щоденника музичних зустрічей” у системі щоденних самозвітів (*див.додаток Г*).
- Використовуючи графічний редактор Paint, графічну системою Adobe Photoshop, нотно-звуковий редактор Sibelius, створіть художні інтерпретації відомих музичних образів (*тематичний концентр – музична Квітляндія*) для використання у майбутній музично-виховній роботі з учнями.
- З огляду на позитивні приклади організації музичної підготовки педагогів в історії розвитку вітчизняної педагогічної освіти, виконайте власний проект реформування такої підготовки у наш час (*теми на вибір: Музику – кожному вчителю; Музика як окраса портфоліо педагога; Музика в педагогічному університеті: наскрізний рух*).
- Скориставшись алгоритмом художньо-виховної оцінки музичного твору (*додаток В*), підберіть музичний матеріал та здійсніть його попередній аналіз з метою проведення художньої бесіди з учнями (орієнтовні теми: “Пісня – душа народу”; “Пісні полум’яних літ”; “Незабутня Шопеніана”;

“Музика незламного духу (за творами Л. Бетховена)” ; “Тема кохання у музиці” та ін.

- Спроектуйте художньо-виховну ситуацію для підлітків на тему “Ми за них у відповіді” (образи тварин у музиці).
- На основі синтезування різних форм музично-виховної роботи змодельуйте музично-виховний комплекс “Подорож у музичні пори року” (*Див.зразки у додатку К*).
- Складіть список літератури (до 5 джерел), який висвітлює проблему організації педагогічної практики вчителя музики в школі. До кожного джерела подайте анотацію.
- Підготуйте повідомлення на одну із запропонованих тем (на вибір):
  - ☞ Педагогічна рефлексія: за і проти.
  - ☞ Ансамблеві уміння вчителя музики: перспективи саморозвитку.
  - ☞ Як “включити” дитину у художньо-виховну ситуацію: методичні алгоритми?
  - ☞ Фахова підготовка вчителя музики у контексті компетентнісного підходу (погляд ізсередини).
- Прокоментуйте ситуацію:

Студент-практикант намагається урізноманітнити позакласну музично-виховну роботу з молодшими підлітками, пропонуючи художні екскурсії, музичні вікторини, мистецькі конкурси та ін. Проте відчуває протидію класного керівника, який звертає його увагу на зайнятість учнів “серйозними” видами діяльності.

Як би ви побудували діалог з класним керівником з метою роз’яснення незамінності музично-виховної роботи з учнями? Які аргументи на користь виховного потенціалу музичних видів діяльності навели б?
- Скориставшись додатком Ж, складіть програму самопідготовки до педагогічної практики у школі 1 ступеня.

Рекомендована література:

1. Береза А. В. Педагогічно-виконавська практика майбутнього вчителя музики. – Вінниця : ВДПУ, 2003.
2. Береза А. В., Нестерович Б. І. Удосконалення виконавської підготовки баяніста в процесі самостійної роботи. – Вінниця, 2006.
3. Болгарський А. Г., Бодрова Т. О. Педагогічна практика у загальноосвітніх навчальних закладах з предмету “Музика”: навч.-метод. посіб. для студ. муз. спеціальностей пед. ун-тів / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Інститут мистецтв. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008.
4. Брылин Б. А. Вокально-инструментальные ансамбли школьников: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1990.
5. Брилін Б. А., Брилін Е. Б. Акомпанемент та імпровізація: Тексти лекцій та практичні матеріали. – Вип. 2. – Одеса: СВД Черкесова М. П., 2008.
6. Буко В. А. Чуківські музики. Збірник творів для ансамблів сопілок та окарин. – Вінниця: Нова книга, 2006.
7. Вакарчук Н. О. Ігри-подорожі в початковій школі // Поч. школа. – 2002. – № 3. – С. 27–30.
8. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ та слухачів ін-тів післядипломної освіти. – Вінниця : Планер, 2005.
9. Карпенко Є., Карпенко Н. Дитяча опера як засіб естетичного виховання // Мистецтво та освіта : науково-методичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 40-44.
10. Лебедев В. К. Використання народних музичних інструментів у загальноосвітній школі. – Вінниця: Нова книга, 2004.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М. : Педагогика, 1996.

12. Нестерович Б. І. Організація музично-виховної роботи з молодшими школярами в контексті компетентнісного підходу до педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів : методичний посібник. – Вінниця: ВДПУ, 2008.
13. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004.
14. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія : Монографія. – К. : Наук. думка, 2003.
15. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. – К.: Муз. Україна, 1982.
16. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початкових класах. – Тернопіль: Навч. книга. – Богдан, 2001.
17. Тарасенко Г. С. Паросток: Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003.
18. Троцько Г. В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі. – Харків : ХДПУ, 1995.
19. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія. – К.: КДПУ, 1996.
20. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : учебное пособие / Н. Е. Щуркова. – СПб. : Питер, 2005.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

1. **Абсолютний слух** – природжена здатність точно визначити на слух абсолютну висоту звуку.
2. **Автентичний** – справжній, дійсний, достеменний, вірогідний.
3. **Авторитарний стиль виховання** – регламентація вчителями і батьками поведінки дітей відповідно до жорстких стандартів.
4. **Адекватний** – співвимірний, еквівалентний, відповідний, узгоджений.
5. **Акмеограма** – основний метод акмеографічного підходу; система вимог до створення певних умов, які б сприяли прогресивному розвитку професіоналізму конкретних суб'єктів праці.
6. **Акмеологія** – галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності та механізми творчого розвитку людини на етапі зрілості, досягнення нею високого рівня розвитку.
7. **Аксіологія** – галузь філософського знання, що вивчає духовні, моральні, естетичні цінності.
8. **Аксіологія педагогічна** – розділ загальної педагогіки, в якому досліджуються цінності, які треба формувати у вихованців.
9. **Алгоритм** – сукупність правил, спосіб поведінки, система заданих “кроків” для ефективного розв'язання завдань.
10. **Аналіз художній** – логічний прийом; спосіб вивчення художнього твору, його розкладання на складові, кожна з яких розкладається окремо для того, щоб виділені складові поєднати з допомогою синтезу в ціле.
11. **Ансамбль дитячий** (франц. ensemble, букв. – разом) одна з форм художньої самодіяльності дітей; група дітей шкільного віку, яка утворює єдиний художній колектив.
12. **Антиципація** – угадування наперед, передбачення, випереджене віддзеркалення.

13. **Аперцепція** (від лат. ad – до percipio – сприймання) – обумовленість сприймання попереднім досвідом, запасом знань, усім змістом психічного життя людини.
14. **Асоціація в мистецтві** – зв'язки між образами художнього твору та явищами реального світу, які існують поза свідомістю людини і залежать від індивідуального досвіду та культурно-естетичного розвитку суб'єкта художньої діяльності.
15. **Афонія** (від грец. – німота, безмовність) – втрата звучності голосу при збереженні шепітної мови. У шкільній практиці А. може бути усунута за допомогою спеціальних логопедичних методів виправлення недоліків мови.
16. **Бесіда** – метод отримання чи передачі інформації за допомогою словесного спілкування.
17. **Викладання** – діяльність учителя в процесі навчання; полягає в постановці перед учнями пізнавального завдання, повідомленні нових знань, організації спостережень, лабораторних і практичних занять, керівництві роботою учнів по засвоєнню, закріпленню й застосуванню знань у перевірці якості знань, умінь і навичок.
18. **Виховання** – процес цілеспрямованого формування особистості дитини; діяльність педагогів (вихователів), спрямована на зміну свідомості, світогляду, психіки, ціннісних орієнтацій, способів діяльності особистості, що сприяє її духовно-моральному вдосконаленню.
19. **Вихователь** – у широкому розумінні слова – особа або організація, яка здійснює виховання; у вузькому значенні – посадова особа, яка займається вихованням дітей і молоді в навчально-виховних закладах.
20. **Виховна ситуація** – поєднання психологічних, педагогічних, соціальних, матеріальних та інших умов; система взаємозв'язаних об'єктивних і суб'єктивних обставин життєдіяльності вихованця і вихователя.

21. **Виховний вплив** – процес організації спільної активної діяльності педагога і учнів з метою зміни моральних, соціально-психологічних характеристик та перебудови поведінки об'єктів виховного впливу.
22. **Гра** – один з видів дитячої діяльності, спрямований на орієнтування у предметній і соціальній дійсності; провідна діяльність дошкільника; важливий метод виховання.
23. **Гра-драматизація** – розігрування в особах літературних творів зі збереженням послідовності епізодів.
24. **Гра-подорож** – уявна чи реальна подорож у просторі і часі відповідно до наперед визначених станцій (зупинок).
25. **Гуманізація виховання** – олюднення виховних стосунків; визнання цінності дитини як особистості, її прав на соціальний захист, щастя, розвиток здібностей.
26. **Гуманність** – увага до людей, прагнення добрих стосунків з ними, готовність надавати допомогу, виявляти співчуття і співпереживання.
27. **Детермінованість** – філософська концепція, що вивчає питання причинності.
28. **Дидактична гра** – ігровий спосіб формування у дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом; засіб удосконалення пізнавальних сил дитини.
29. **Дитяча музика** – музика, яка призначена для слухання або виконання дітьми. Твори, призначенні для слухання, характеризуються жвавим поетичним змістом, яскравими образами, простою і чіткою формою.
30. **Емпатія** – здатність емоційно відгукуватися на переживання іншої людини, що виявляється у співчутті, співпереживанні, співстражданні.
31. **Естетика** – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності людиною, суть і форми відображення й перетворення життя за законами краси.

32. **Естетична діяльність** – безперервний процес формування і реалізації творчих умінь, навичок, здібностей; шлях до гармонізації себе і світу.
33. **Естетична культура особистості** – своєрідний сплав особистісних якостей, які обумовлюють критерії оцінювання прекрасного і потворного, визначають вияв чуття міри у власній творчості.
34. **Естетична свідомість** – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідеалів щодо краси навколишнього.
35. **Естетичне виховання** – послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей; виховання художніх потреб і здатності до художньої творчості.
36. **Естетичне почуття** – почуття, спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту).
37. **Естетичне сприймання** – процес відображення сутності предметів та явищ естетичної дійсності; співвідношення сприйнятого зі сповідуваними особистістю естетичними критеріями.
38. **Естетичне ставлення** – здатність до емоційного переживання, активного засвоєння художнього досвіду, самостійного навчання, пошукових дій з метою розвитку спеціальних художніх і творчих здібностей.
39. **Естетичний ідеал** – соціально обумовлений взірець досконалості, який є орієнтиром в оцінюванні естетичних явищ і власної художньо-творчої діяльності.
40. **Естетичний розвиток особистості** – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості.
41. **Естетичний смак** – здатність особистості до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які

найбільш відповідають її поглядам та ідеалам, породжують позитивні почуття в процесі сприймання.

42. **Естетичні погляди** – думки, судження, уявлення про прекрасне і потворне, які є основою ставлення до явищ буття загалом і явищ мистецтва зокрема.
43. **Естетичні потреби** – внутрішня необхідність в досягненні певних естетичних цінностей і розвитку певних умінь.
44. **Етнізація** – природне входження дітей у духовний світ свого народу, нації як елемент загальнолюдської культури, позбавлений національної обмеженості та егоїзму.
45. **Закономірності педагогічного процесу** – об’єктивні, стійкі та істотні зв’язки, які зумовлюють ефективність навчання, виховання, розвитку особистості дитини.
46. **Захоплення** – психічний стан значного поглинання навчанням, роботою, грою, творчістю. Означає вищий рівень прихильності до певної особи чи справи; сприяє тому, що людина віддає їй певну частину свого часу, значні фізичні й нервово психічні зусилля.
47. **Змістова цілісність** – відображення у меті і змісті освіти досвіду людства у взаємозв’язку знань, умінь і навичок; досвіду творчої діяльності; досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу.
48. **Ідентифікація** – процес ототожнення з кимсь, завдяки якому дитина присвоює характеристики “іншого”.
49. **Іманентний** – внутрішньо властивий будь-якому явищу; такий, що впливає із самої природи явища.
50. **Індивід** – людина як окрема природна істота, представник виду, носій індивідуально своєрідних рис; найістотніші характеристики індивіда – цілісність психофізичної організації, стійкість у взаємодії із зовнішнім світом.
51. **Індивідуальність** – неповторне, унікальне поєднання рис і особливостей людини, що зумовлює її несхожість з іншими людьми.

52. **Інтеграція** мистецтв – взаємопроникнення мистецтв, вироблення спільного підходу до їх вивчення, спосіб поліхудожнього пізнання мистецьких явищ.
53. **Інтерація** – характеристика діяльності, в якій беруть участь два або більше суб'єктів.
54. **Інтерес** – форма впливу пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей, предмету, засобів і процесу діяльності та сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності.
55. **Інтеріоризація** – формування внутрішніх структур людської психіки завдяки засвоєнню структур зовнішньої діяльності; процес перетворення зовнішніх, реальних дій з предметами на внутрішні ідеальні дії, перетворення об'єктивного змісту на суб'єктивні смисли.
56. **Інтерпретація** – своєрідне тлумачення художнього твору залежно від індивідуальності, соціальної належності, рівня розвитку суб'єкта; необхідний елемент процесу художньої творчості, сприйняття мистецтва; суттєва характеристика виконавської майстерності.
57. **Катарсис** – характеристика естетичного впливу мистецтва на людину, що передбачає духовне очищення та відновлення гармонії внутрішнього світу людини.
58. **Класична музика** (від лат. Classicus – зразковий) – музичні твори, які відповідають найвищим художнім вимогам, поєднуючи глибину, змістовність, ідейність з досконалістю форми, а також ті, які витримали перевірку часом та увійшли в скарбницю світового музичного мистецтва.
59. **Компетентність** – психосоціальна якість, яка означає силу і впевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності, яка сприяє усвідомленню особистістю власної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням.

60. **Креативність** – творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і входять у структуру обдарованості.
61. **Мета виховання** – способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки.
62. **Метафора** – засіб образної виразності в мистецтві, в основу якого покладено перенесення значення одного предмета на інший при усвідомленні їх відмінностей.
63. **Методи виховання** – способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети і завдань виховання і вікових особливостей дітей.
64. **Мислення** – процес опосередкованого й узагальненого пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостях, зв'язках і відносинах.
65. **Модифікація** – відозміна, зміна форми.
66. **Мотив** – спонукання до діяльності, пов'язане із задовільненням потреб людини.
67. **Мотивація** – спонукання, яке спричиняє активність організму і визначає її спрямованість.
68. **Музика** (від грец. μουσική — мистецтво муз) — мистецтво організації музичних звуків, передовсім у часовому (ритм), звуковисотному, тембральному та інших відношеннях.
69. **Музикальний слух** – здатність сприймати звукові поєднання, запам'ятовувати їх і свідомо відтворювати. Розрізняють *М.с. абсолютний* – здатність впізнавати або відтворювати висоту звуків, не порівнюючи їх з іншими звуками, висота яких відома, і *відносний* – здатність визначати висоту звуків шляхом порівняння їх з іншими, здатність впізнавати і відтворювати музичні інтервали.
70. **Музичне виховання** – процес цілеспрямованого пізнання музики, розвиток музично-естетичних смаків дитини, збагачення її музичної культури та здібностей.

71. **Музичне мислення** – творчий процес, спрямований на сприймання, засвоєння і передачу музичної інформації.
72. **Наслідування** – відтворення дій, ідеалів, рис характеру, творчої манери інших осіб.
73. **Нові інформаційні технології навчання** – методологія і технологія навчально-виховного процесу з використанням новітніх електронних засобів, передусім ЕОМ.
74. **Обдарована дитина** – дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень в певному виді діяльності.
75. **Обдарованість** – високий рівень загальних і спеціальних здібностей, які є передумовою творчих досягнень.
76. **Операційно-технологічна цілісність** – внутрішня цілісність процесів освоєння, організації змісту освіти і матеріальної бази, ділової взаємодії педагога і вихованців, освіти і самоосвіти.
77. **Особистісна рефлексія** – заглиблення у світ власних вчинків, почуттів, переживань, співвіднесення їх із навколишньою дійсністю.
78. **Особистість** – людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально-неповторного.
79. **Оцінка естетична** – спосіб встановлення естетичної цінності якогось об'єкта, усвідомлений результат естетичного сприйняття, що фіксується у судженнях на взірць “Це гарно”, “Це потворно” та ін.
80. **Парадигма** – система теоретичних, методологічних та аксіологічних установок, які поділяються більшістю і беруться за зразок членами наукового співтовариства.
81. **Педагогічна емпатія** – співпереживання, адекватна реакція на вчинки і почуття дітей.
82. **Педагогічна і психологічна компетентність** – здатність зрозуміти потреби дітей, раціонально спрямувати зусилля і засоби на уміння бачити перспективи розвитку дитини.

83. **Педагогічна інноватика** – розроблення, освоєння та впровадження нових педагогічних технологій, методик, засобів.
84. **Педагогічна парадигма дитинства** – сукупність характерних для суспільства на повному історичному етапі установок, цінностей, шляхів і механізмів їх реалізації в галузі педагогічної підтримки, освіти і виховання дітей.
85. **Педагогічна рефлексія** – вміння вихователів аналізувати, критично оцінювати власну виховну діяльність, знаходити причини своїх педагогічних помилок.
86. **Педагогічна технологія** – сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід і композицію форм, методів, способів, прийомів, засобів у навчально-виховному процесі.
87. **Педагогічне спостереження** – спеціально організоване, цілеспрямоване, систематичне та планомірне сприйняття досліджуваного об'єкта в природних умовах повсякденного життя.
88. **Педагогічний процес** – спеціально організована, динамічна взаємодія педагога і дітей, спрямована на забезпечення їх навчання, виховання розвитку.
89. **Перспективне планування** – черговість вирішення поставлених завдань на тривалий період (навчальний рік, півріччя, квартал, місяць).
90. **Перспективність навчання і виховання** – визначення пріоритетних напрямків підготовки дитини до школи з урахуванням її потреб.
91. **Перцепція** – відображення речей і явищ у свідомості людини за допомогою органів чуття.
92. **Позакласна робота** – різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом школи.

93. **Позашкільна робота** – освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва.
94. **Поточне (календарне) планування** – планування педагогічної роботи на термін від 1–2 днів до 1–2 тижнів, місяця, кварталу.
95. **Принципи виховання** – керівні положення, що відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, методів та форм виховного процесу.
96. **Розуміння мистецького твору** – мислительний процес, спрямований на виявлення істотних рис, властивостей та смислових зв'язків художнього зору, здатність до інтерпретації метафорично-символічного значення образного змісту.
97. **Рефлексія** – самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом.
98. **Самовиховання** – систематична й свідома діяльність людини, спрямована на вироблення в собі бажаних фізичних, розумових, моральних, естетичних якостей, позитивних рис волі й характеру.
99. **Самоосвіта** – освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі.
100. **Самооцінка** – суб'єктивне сприйняття і оцінка особистістю досягнутих результатів і сформованих якостей.
101. **Самопізнання** – процес, який ґрунтується на самоспостереженні, самоаналізі та самооцінюванні особистістю особливостей її життєдіяльності.
102. **Самосвідомість** – норми, які примушують дотримуватися певних правил поведінки та діяльності.
103. **Самоспостереження** – цілеспрямоване фіксування об'єктом педагогічного дослідження себе самого: думок, почуттів, душевного стану.
104. **Система виховання** – сукупність взаємопов'язаних цілей і принципів організації виховного процесу, методів і прийомів

- поетапної реалізації у рамках певної соціальної структури (сім'ї, дитячого садка, школи, ВНЗ, держави).
105. **Смак** – здатність особистості судити про красу і виразність.
  106. **Спадкоємність навчання і виховання** – врахування школою рівня знань, умінь і навичок дітей; подальший розвиток, перехід від навчально-ігрової діяльності до навчальної.
  107. **Сприйняття** – пізнавальний процес, який полягає у цілісному відображенні предметів і явищ, здатності індивіда отримувати багато наочних, звукових, тактильних і смакових вражень.
  108. **Сугестія** (лат. suggestion) – процес впливу на психічну сферу людини, пов'язаний із зниженням усвідомлення та критичності сприйняття змісту, з відсутністю цілеспрямованого його розуміння, логічного аналізу та оцінки на тлі співвідношення з минулим досвідом і дійсним станом суб'єкта.
  109. **Сюжетно-рольова гра** – образна гра за певним задумом дітей, який розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей.
  110. **Талант** – поєднання особливих здібностей, завдяки яким людина створює значущі, новаторські продукти діяльності.
  111. **Творчі ігри** – ігри, які придумують самі діти, відображаючи у них враження від пізнання навколишнього світу.
  112. **Творчість** – продуктивна діяльність, результатом якої є створення якісно нових матеріальних благ та духовних цінностей; має психологічний аспект і передбачає наявність у особистості здібностей, мотивів, знань та вмінь, завдяки яким створюється продукт, що характеризується новизною та оригінальністю.
  113. **Увага** – спрямованість і зосередженість свідомості на певному предметі, явищі, людині тощо.
  114. **Управління процесом виховання** – діяльність педагогів, що забезпечує планомірний і цілеспрямований виховний вплив на вихованців.

115. **Уява** – процес створення людиною образів об’єктів на основі попереднього досвіду.
116. **Художнє виховання** – складова естетичного виховання; формування засобами мистецтва естетичного сприймання; розвиток художньо-творчих здібностей людини в різноманітних галузях мистецтва.
117. **Художнє сприймання** – пізнання дійсності засобами різних видів мистецтва.
118. **Художня мова** – сукупність історично усталених, особливих у кожному виді мистецтва відображувально-виражальних засобів створення художніх образів.
119. **Художня самодіяльність дітей** – позакласні і позашкільні заняття різними видами мистецтва (музикою і співом, хореографією, образотворчим, театральним мистецтвом).
120. **Цілепокладання у вихованні** – визначення та усвідомлення вчителем на основі виховних цінностей цілей і завдань освітньо-виховної роботи з дітьми.
121. **Ціннісні орієнтації** – вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей.
122. **Цінність** – значущість, яку люди надають речам і явищам і яка є основою ставлення до них.
123. **Чеснота** – категорія етики, що позначає позитивні моральні якості особистості, що визначають її вчинки.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Авдієвський А., 41
Авраменко К., 94, 99
Азаров Ю., 27
Азархін А., 7
Анічкін С., 103
Ананьєв Б., 7, 18
Аристотель, 19, 148
Асаф'єв Б., 16, 35
Афанасьєв Ю., 7, 35

Байбородова Л., 59
Безпалько О., 45
Бекетова Ю., 94
Береза Б., 155
Бех І., 6, 7, 24, 25, 39, 88
Бібік Н., 91
Богданова О., 45, 66, 149
Богуш А., 41
Бойко А., 7, 89
Болгарський А., 8, 155
Бондаревська Є., 7, 39, 89
Бондар В., 90, 91, 104, 111
Болюбаш Я., 111
Бор Н., 121
Брилін Б., 8, 155
Брилін Е., 155
Бутенко Н., 92, 111

Вакарчук Н., 155
Вербець В., 27

Вербицький А., 119, 127
Виготський Л., 7, 18
Вишневецький О., 7, 54
Вишнякова Н., 27, 32, 91, 111

Гавриш Н., 41
Гейзінга Й., 64
Глушков В., 121
Гоноболін Ф., 102
Гончаренко С., 5, 24, 26, 30, 35, 214
Гузій Н., 27
Гуревич Р., 155
Дем'янюк Т., 45
Демченко О., 150
Демчишин М., 8, 35
Деркач А., 103, 111
Дряпіка В., 8

Жупанин С., 23

Загвязинський В., 27, 30, 35
Зазикін В., 103, 111
Зеєр Е., 92
Зимняя І., 91, 111,
Зязюн І., 27

Іванов І., 59, 151
Ільченко О., 91

Кабалевський Д., 7, 18, 22, 35, 41, 108, 124
Кадемія М., 155
Карпенчук С., 45

Киричук О., 6
Кічук Н., 27, 36
Кобзар Б., 45, 148
Коваль Л., 23
Козловська І., 90, 111
Костюк О., 36
Кремень В., 27, 89
Крупник Є., 7
Крутецький В., 27
Кудикіна Н., 45, 64, 148
Кузьміна Н., 90, 102, 112
Кузьмічова В., 94
Кукушин В., 39, 45
Кулюткін Ю., 27
Кульневич С., 39
Купісевич Ч., 52, 89

Лавриненко О., 94
Ліхачов Б., 103
Лебедєв В., 155
Лещенко М., 8
Лозова В., 23
Локарева Г., 8, 32, 36
Лосєв О., 7
Мазель Л., 7
Мазепа В., 7
Майборода В., 95, 112
Маркова А., 89, 91, 114, 155
Масол Л., 7, 23, 89, 149
Медушевський В., 7, 16
Мелік-Пашаєв О., 7, 17
Мельничук С., 95, 112

Менделєєв Д., 121
Мигунов О., 7
Миропольська Н., 8, 23, 129
Михайличенко О., 50, 60, 89
Моляко В., 7, 27, 39, 89
Мороз О., 27, 90, 102, 112

Назайкінський Є., 7, 16, 36
Неменський Б., 41
Нестерович Б., 89, 112, 155, 156
Ничкало Н., 102
Ніколенко Д., 102

Овчарук О., 91
Оконь В., 52, 89
Олексюк О., 8
Орлов В., 8, 32, 56, 120, 131, 156
Осовський С., 52
Остроменський В., 16, 36
Отич О., 8

Падалка Г., 7, 92, 109, 156
Петрова В., 66, 103, 149
Петрушин В., 7, 16
Пошетун О., 91
Поташник М., 27, 30, 36
Пуанкаре А., 121
Пустовіт Г., 45

Рагозіна В., 23
Ражніков В., 7, 16
Рибалка В., 27, 32

Рожков М., 7, 37, 45, 46, 59, 89

Роменець В., 7

Ростовський О., 7, 156

Рудницька О., 7, 27, 36, 93

Русова С., 124

Савченко О., 7, 27, 39, 91

Селіванов В., 59

Сельченко К., 19

Семашко О., 7

Семиченко В., 112

Серов О., 17

Сисоєва С., 27, 103

Скульський Р., 102

Сластьонін В., 102, 112

Сметанський М., 131

Сохор А., 7, 16, 36

Ставицький В., 95

Сухомлинська О., 7

Сухомлинський В., 7, 20, 21, 36, 124, 147, 153

Сущенко Т., 45, 47

Танько Т., 95, 112

Тарасевич Н., 27

Тарасенко Г., 8, 23, 27, 156

Титова О., 59

Тихомиров О., 121

Троцько Г., 112, 156

Хомич Л., 36, 95

Хуторський А., 91

Ципін Г., 7, 16, 36
Цукерман В., 7
Чебикін О., 32
Чернилевський Д., 91

Шапошнікова І., 104
Шацька В., 124
Шевченко Г., 8, 23, 27
Шкіль М., 102
Шульгіна В., 7
Шумська О., 95

Щербаков О., 90, 102
Щербо А., 8, 23, 27, 103
Щолокова О., 7, 156
Щуркова Н., 7, 45, 47, 148, 156

Юсов Б., 8, 39, 41

Яворський Б., 16
Якобсон П., 7

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет музичного мистецтва
Кафедра музикознавства та інструментальної підготовки

Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі

*Навчальна програма спецкурсу
для студентів денної форми навчання
(за вимогами кредитно-модульної системи)*

Напрямок підготовки: 0202 “Мистецтво”
Спеціальність: 7.020207 “Музична педагогіка та виховання”
(на базі освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”)
Спеціалізації: Ансамблева гра.
Режисура музично-виховних шкільних заходів.

Вінниця – 2009

Рекомендовано Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 1 від 27.08.2009 р.)

Укладач: *Нестерович Б. І.* кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри музикознавства та інструментальної підготовки факультету музичного мистецтв Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Рецензенти: *Щолокова О. П.*, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри фортепіанного виконавства і художньої культури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;
Отиц О. М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України

Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі: Навчальна програма для студентів денної форми навчання спеціальності 7.020207 “Музична педагогіка та виховання” / Укладач: Нестерович Б. І. – Вінниця: ВДПУ, 2009.

Зміст навчальної програми

1. Загальна характеристика навчальної дисципліни
2. Пояснювальна записка
3. Структура спецкурсу
4. Зміст навчального матеріалу
5. Структура залікового кредиту дисципліни
6. Вимоги до якості засвоєння навчального матеріалу
7. Поточний і підсумковий контроль знань, умінь і навичок студентів
8. Зміст та структура лекційних занять
9. Завдання для самостійної роботи
10. Зміст та вимоги до ІНДЗ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**Навчальна дисципліна:
*Мистецькі чинники позакласної
музично-виховної роботи в школі***

Характеристика дисципліни	Галузь знань, напрямок підготовки, освітньо-кваліфіка- ційний рівень	Академічний календар, вид занять
<p>Кількість кредитів ECTS: 1</p> <p>Модулів: 1</p> <p>Змістових модулів: 2</p> <p>Загальний обсяг дисципліни: 36 год.</p> <p>Аудиторних годин на тиждень: 2,5</p>	<p style="text-align: center;">0202 Мистецтво</p> <p style="text-align: center;">7.020207 Музичне мистецтво</p> <p style="text-align: center;">Спеціаліст</p>	<p>За вибором</p> <p>Рік підготовки: III</p> <p>Семестр: V</p> <p>Аудиторні: 18 год. Лекції: 18 год.</p> <p>Самостійна робота: 12 год.</p> <p>Індивідуальна робота: творчий проект (ІНДЗ) – 6 год.</p> <p>Вид підсумкового контролю: залік</p>

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Учитель музики в школі є тією особою, на професійну діяльність якої покладена велика відповідальність за інтелектуальну, морально-ціннісну та художньо-естетичну підготовку школярів. Але педагог лише тоді зможе успішно виконувати ці завдання, коли рівень його професійно-практичної підготовки буде адекватний сучасним вимогам, поставленим суспільством перед освітою. Соціальна детермінованість проблеми формування професійно компетентного вчителя, оцінка його фахової спроможності як важливої передумови оновлення рівня професійної освіти, важливість виокремлення професійно й соціально значущих особистісних характеристик педагога сучасної школи зумовили зростання інтересу вищої школи до пошуку шляхів покращення його фахової підготовки в контексті компетентнісного підходу.

Сучасний музичний простір реальність має в своєму арсеналі значний позитивний виховний потенціал, створює нові можливості для розвитку особистості, її самовизначення і самореалізації. Разом з цим існують негативні явища музичного середовища, які нівелюють гуманітарну і гуманістичну спрямованість освіти. Небезпека руйнування системи успадкування культурно-історичного досвіду, дегуманізація особистості і суспільства, роз'єднаність поколінь, руйнування духовних цінностей – лише частковий перелік виховних проблем сучасної загальноосвітньої школи, яка є ідеальною ланкою для системної корекції у вирішенні випереджувальних завдань соціуму, пов'язаних з конструктивним розвитком особистості.

З огляду на це концепція сучасного українського виховання вимагає від вчителя музики глибинного теоретико-методологічного осягнення ним шляхів використання інноваційних технологій для досягнення оптимального культурно-розвивального результату, аби забезпечити перехід від нормативних до ціннісних

механізмів регуляції процесом художньо-естетичного становлення особистості школяра, аби уможливити розробку дієвих технологій музичного виховання, які культивують високі художні смаки, людяність, милосердя, толерантність, доброту на основі принципів гуманізму, свободи, демократії.

Все більшої актуальності набуває й необхідність розвитку творчого потенціалу, інноваційності, критичності мислення майбутнього вчителя музики, що зумовлене ускладненням і постійним розширенням сфери освітніх послуг, появою інноваційних типів шкіл, авторських педагогічних систем, проєктів, технологій, зростаючим рівнем запитів соціуму до особистості педагога. У новій соціокультурній ситуації актуалізується пошук моделі педагогічної освіти майбутнього вчителя музики, оскільки невпинно зростає значення загальноосвітньої школи у розвитку особистісного потенціалу школяра як послідовника і творця культури (Є. Бондаревська).

Вища педагогічна школа повинна системно вивчати і відбирати ті інноваційні освітні моделі, які виявились найбільш культурологічними та результативними, активно використовуючи їх для поліпшення якості викладання (проблемне навчання, імітаційне моделювання, ділові ігри тощо). Ці моделі, по-перше, забезпечують таке навчальне середовище, в якому майбутній учитель посідає активну особистісну позицію і, завдяки демократизму співпраці з викладачем та іншими студентами, максимально реалізує себе як суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності. По-друге, навчальна діяльність отримує необхідний – професійно спрямований – контекст (А. Вербицький), що сприяє створенню умов природної трансформації навчально-пізнавальної діяльності у професійну.

В той же час вища педагогічна школа невпинно шукає шляхи подолання суперечностей, які об'єктивно виникають у процесі фахової підготовки вчителя музики. Ці суперечності часто обумовлені абстрактним предметом навчальної діяльності студента, який

орієнтований, перш за все, на оволодіння розрізненими знаннями як текстами, знаками і знаковими системами. Водночас у педагогічній практиці реальним предметом професійної діяльності вчителя є швидкий відбір фахових знань і системне їх використання в контексті навчально-виховних процесів і ситуацій. Учитель музики повинен не лише добре орієнтуватися в музичному матеріалі, але й уміти перетворити такі знання на фундамент створення культурно-виховних ситуацій у школі. Втім фахова підготовка вчителя музики нерідко центрована на виконавських аспектах і побіжно звертається до організаційно-методичної готовності такого вчителя до системної музично-виховної роботи з дітьми.

Через ці суперечності власне й виникають проблеми інтегрування спеціальних музичних знань і умінь студентів у реальну виховну практику. Це обумовлює й проблеми тривалої адаптації (від трьох до п'яти років) молодих фахівців у школі. Саме практика допомагає майбутньому вчителю поглибити теоретичні знання і отримати досвід їхнього застосування у роботі з дітьми. Тут коригується ціннісно-мотиваційна основа майбутньої педагогічної діяльності, що згодом детермінує успішний перебіг становлення професійної культури вчителя. Саме практична робота в школі закладає міцний фундамент професійно-педагогічної культури як інтегративного соціально-психологічного утворення в структурі особистості вчителя, яке визначає світоглядні орієнтири, ціннісні установки, загальну концепцію життєвих прагнень і позицій.

Під час побудови змісту курсу ми виходили з того, що фундаментальним завданням загальнопедагогічної підготовки студентів є оволодіння майбутніми вчителями базовими основами педагогічної культури як динамічної системи загальнолюдських педагогічних цінностей, творчих способів педагогічної діяльності й особистісних досягнень людей, які присвятили життя навчанню і вихованню молодих поколінь.

Вивчення спецкурсу “Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі” орієнтовано на формування у студентів не нормативно-описового, а творчого професійного мислення, що виявляється в здатності осмислювати педагогічну дійсність з позиції значущості явищ для себе особисто і для вихованців. Формуванню такого рівня професійного мислення дозволяє тлумачити процес виховання з позицій ситуативного підходу як системи динамічних, несподіваних, неоднозначних і поліфункціональних виховних ситуацій.

Для підвищення рівня та набуття практичного досвіду використання отриманих знань, а також для розвитку творчого потенціалу студентів програмою передбачене проведення КТС, мистецьких справ, ігор, дискусій та інших організаційних форм позакласної музично-виховної роботи в школі.

Засвоєння предмету організовується за кредитно-модульною технологією з відповідною структуризацією змісту, використанням активних методів навчання і введенням рейтингової системи контролю за його якістю.

В контексті вище означеного **мета курсу** “Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі” полягає в тому, щоб *створити умови* для сприйняття, осмислення і засвоєння нових тенденцій, концепцій, технологій і програм щодо здійснення виховної діяльності вчителя музики в сучасній загальноосвітній школі; *допомогти в оволодінні* базовими основами музично-педагогічної культури; *сприяти розвитку* виховної компетентності майбутніх фахівців та їх творчого потенціалу; *підготувати студентів* до самостійного, цілеспрямованого перетворення здібностей і особистісних властивостей в соціально і професійно значущі якості.

Завдання курсу:

- сформувати у майбутнього вчителя музики гуманістичну педагогічну позицію й суб’єктні якості особистості педагога як

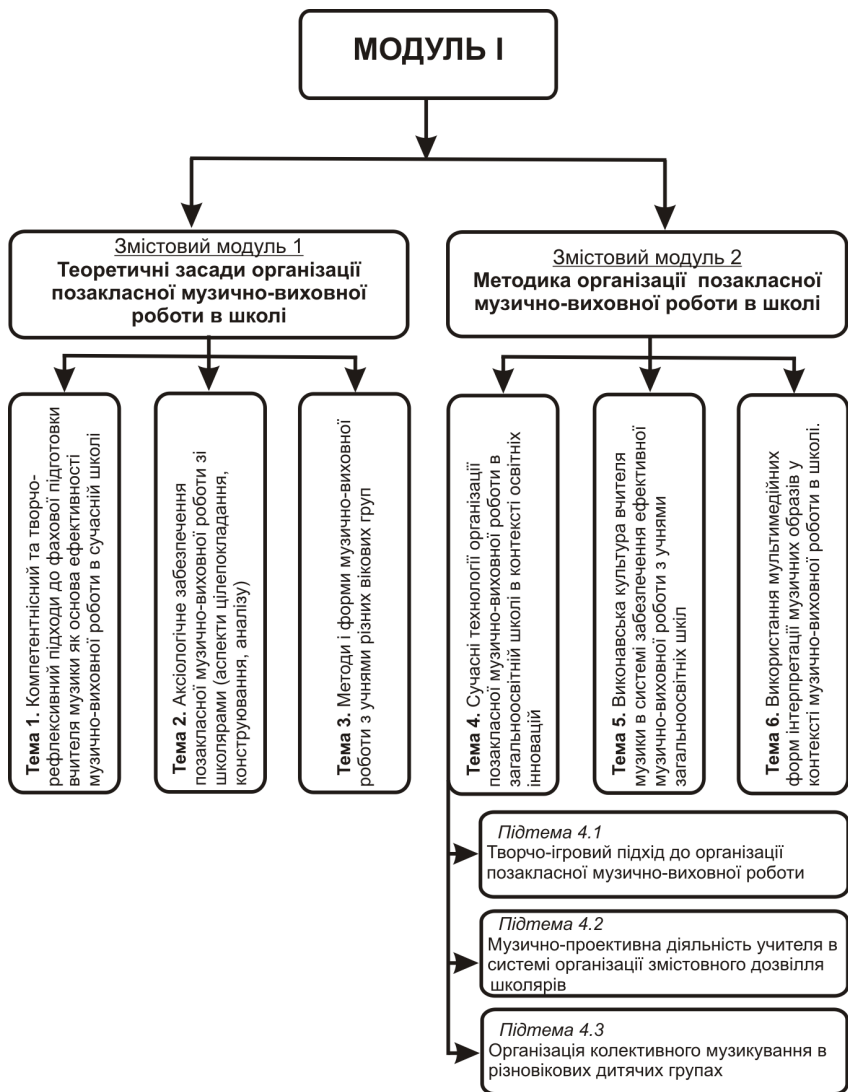
людини культури, що дозволять їй інтегруватись у широкий світовий соціокультурний контекст;

- ☑ допомогти зрозуміти унікальність культур, поглядів, позицій (у тому числі й дітей), що передбачає вироблення кроскультурної грамотності, здатності побачити себе на місці іншого й зрозуміти його погляди, віру, переконання;
- ☑ вдосконалити досвід творчої педагогічної діяльності, культури професійної поведінки, використання способів саморозвитку і саморегуляції особистості, обґрунтування власної педагогічної діяльності як системи (дидактичної, виховної, методичної);
- ☑ сприяти професійному самовизначенню студентів, зміцненню позитивних мотивів в освоєнні спеціальності, включенню майбутніх учителів музики в активну професійно-виховну та культурно-просвітницьку діяльність у процесі навчання у ВНЗ і після його закінчення;
- ☑ сформувати в майбутніх вчителів музики наступні виховні уміння і навички:
  - ↪ самостійно шукати, аналізувати і відбирати необхідну мистецьку інформацію, самостійно здобувати нові художньо орієнтовані знання;
  - ↪ аналізувати нормативно-правову, навчально-програмну і теоретико-методологічну документацію, що визначає зміст і вимоги до організації виховної роботи, статус вчителя музики та інших організаторів виховного середовища, їх професійні права і обов'язки;
  - ↪ проектувати, здійснювати і оцінювати успішність музично-виховної діяльності відповідно до сучасних підходів щодо побудови змісту і технологій виховання школярів;
  - ↪ програмувати способи педагогічної взаємодії, обґрунтовано відбирати зміст виховного процесу, форми, методи і мистецькі засоби його організації;

- ✎ складати різні види планів виховної роботи вчителя музики з учнями, батьками; розробляти програми індивідуальної роботи з дітьми, корекції поведінки і діяльності конкретного вихованця; розробляти і проводити виховні справи різної спрямованості;
- ✎ організувати позакласну виховну роботу, володіти методиками проведення масових і колективних творчих справ;
- ✎ здійснювати виховну діяльність із застосуванням доцільних способів вербальної і невербальної педагогічної комунікації, оптимальних прийомів спілкування з учнівським колективом і окремими вихованцями;
- ✎ організувати навчально-виховну роботу в групах продовженого дня (ГПД) у контексті єдиного освітньо-виховного середовища школи; здійснювати виховну роботу в літніх оздоровчих таборах (ЛОТ) в умовах різновікового колективу;
- ✎ здійснювати педагогічне керівництво процесом самовиховання художніх смаків школярів.

Вивчення курсу, з одного боку, ґрунтується на знаннях, отриманих студентами в процесі вивчення курсів “Педагогіка національної школи”, “Методика виховної роботи”, “Вікова психологія”, а з іншого, закріплює підготовку з “Педагогічних основ виконавської практики” та допомагає засвоєнню курсу “Методики музичного виховання”.

СТРУКТУРА СПЕЦКУРСУ “МИСТЕЦЬКІ ЧИННИКИ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ”

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ СПЕЦКУРСУ

Змістовий модуль 1.

Теоретичні засади організації позакласної музично-виховної роботи в школі

Місце спецкурсу “Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі” у структурі фахової підготовки майбутнього вчителя музики. Мета та завдання спецкурсу.

“Виховна культура вчителя музики”, “позакласна музично-виховна робота”, “професійна готовність учителя музики до позакласної музично-виховної роботи” як базові поняття дисципліни. Їх сутність, основні ознаки.

Компетентнісний підхід до фахової підготовки вчителя музики. Особистісна орієнтація музично-виховної роботи в сучасній школі. Реалізація комунікативної функції мистецтва в педагогічному процесі.

Аксіологічна спрямованість музично-виховної роботи вчителя.

Ціннісна та технологічна культура музично-виховної роботи вчителя мистецьких дисциплін.

Художньо-аксіологічні та загальнопедагогічні уміння вчителя музики.

Цілепокладання у музично-виховній діяльності педагога. Формотворення у позакласній музично-виховній роботі вчителя.

Формування музично-професійного мислення учителів мистецьких дисциплін у контексті інтегральної дії антиципації та рефлексії.

Комунікативна виразність учителя музики в контексті індивідуального проектування позакласної музично-виховної роботи з учнями.

Творчо-рефлексивна основа інтерпретації вчителем художньо-музичних образів.

Методи і форми музично-виховної роботи з учнями різних вікових груп.

Експонуючі методи як способи трансляції художніх цінностей.

Імпресивні методи в контексті сприйняття, педагогічно доцільної трансформації та інтерпретації художньої інформації.

Експресивні методи в системі створення виховних ситуацій з метою трансляції у виховний процес музично-естетичних цінностей.

Вербально-емоційні методи стимулювання музично-образного мислення.

Метод інтерпретації музики на поліхудожній основі.

Форми позакласної музично-виховної роботи в загально-освітній школі.

Змістовий модуль 2.

Методика організації позакласної музично-виховної роботи в школі

Сучасні технології організації позакласної музично-виховної роботи в загальноосвітній школі в контексті освітніх інновацій.

Педагогічне моделювання в системі виховної роботи вчителя музики. Рольове спілкування вчителя і учнів у процесі опрацювання музичних образів. Режисура художньої комунікації у контексті розв'язання певної виховної проблеми. Імпровізація в межах заданої естетико-виховної ситуації.

Алгоритм художньо-виховної оцінки музичного твору.

Конструювання музично-виховних бесід. Методичні вимоги до проведення музично-виховних бесід з учнями різного віку.

Творчо-ігровий підхід до організації позакласної музично-виховної роботи в школі. Інноваційні методики синтезування різних видів художньої діяльності учнів у процесі музично-ігрової діяльності. Музично-дидактичні ігри та їх виховний потенціал. Організаційно-методичні особливості проведення музичних ігор-подорожей у процесі позакласної роботи.

Музично-проективна діяльність учителя музики в системі організації змістовного дозвілля школярів. Моделювання художньо-виховної ситуації. Алгоритм проектування музичного-виховного комплексу (МВК). Цілепокладання художньо-гурткової роботи.

Виконавська культура вчителя музики в системі забезпечення ефективної музично-виховної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл. Варіантне музичне виконання музичного твору в контексті складання майбутньої виховної програми. Виховний потенціал ансамблевого музикування. Організація колективного музикування в різновікових дитячих групах. Використання дитячих музичних інструментів у позакласній музично-виховній роботі з учнями.

Мультимедійна форма виразу естетичної інформації. Варіанти застосування мультимедійних технологій у музично-виховній роботі. Творче використання прикладних програм Paint, PowerPoint, Word, Internet та ін. у контексті позакласної музично-виховної роботи в школі. Мультимедійні форми інтерпретації музичних образів у контексті поліхудожнього підходу до музично-виховної роботи в школі.

Карта самооцінки рівня готовності вчителя до позакласної музично-виховної роботи на основі рефлексивних еталонів.

**СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ
ДИСЦИПЛІНИ
ВИМОГИ ДО ЯКОСТІ ЗАСВОЄННЯ
НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ**

№ п/п	Змістові модулі, теми	Види навчальної роботи		Всього годин
		Лекційні заняття	Самостійна робота	
Змістовий модуль 1. <i>Теоретичні засади організації позакласної музично-виховної роботи в школі</i>		6	4	10
1.	Компетентнісний та творчо-рефлексивний підходи до фахової підготовки вчителя музики як основа ефективності музично-виховної роботи в сучасній школі	2	–	2
2.	Аксіологічне забезпечення позакласної музично-виховної роботи зі школярами (аспекти цілепокладання, конструювання, аналізу)	2	2	4
3.	Методи і форми музично-виховної роботи з учнями різних вікових груп	2	2	4
Змістовий модуль 2. <i>Методика організації позакласної музично-виховної роботи в школі</i>		12	14	26

4.	Сучасні технології організації позакласної музично-виховної роботи в загальноосвітній школі в контексті освітніх інновацій	8	8	16
5.	Виконавська культура вчителя музики в системі забезпечення ефективної музично-виховної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл	2	4	6
6.	Використання мультимедійних форм інтерпретації музичних образів у контексті музично-виховної роботи в школі	2	2	4
Всього годин		18	18	36
Вид підсумкового контролю				залік

Студенти повинні:

знати	вміти
<ul style="list-style-type: none"> – особливості організації виховного процесу в загальноосвітній школі відповідно до специфіки роботи з різними віковими групами дітей; – нові освітньо-методологічні підходи (зокрема, особистісно орієнтований, культуро- 	<ul style="list-style-type: none"> – самостійно шукати, аналізувати і відбирати необхідну мистецьку інформацію; – самостійно здобувати нові художньо орієнтовані знання; – аналізувати нормативно-правову, навчально-програмну і теоретико-методологічну документацію, що визначає

<p>логічний, акмеологічний, компетентісний) до організації музично-виховного процесу в сучасній школі;</p> <ul style="list-style-type: none"> – організаційно-дидактичні умови, що забезпечують ефективність функціонування естетико-виховної системи загальноосвітньої школи; – ознаки виховної культури вчителя музики; – дефінітивну характеристику музично-виховної роботи в школі; – особливості планування музично-виховної роботи в школі; – особливості оцінювання ефективності музично-виховної роботи з дітьми; 	<p>зміст і вимоги до організації виховної роботи, статус вчителя музики та інших організаторів виховного середовища, їх професійні права і обов'язки;</p> <ul style="list-style-type: none"> – здійснювати режисуру художньої комунікації з учнями різного віку; – проектувати, здійснювати і оцінювати успішність музично-виховної діяльності відповідно до сучасних підходів щодо побудови змісту і технологій виховання школярів; – програмувати способи педагогічної взаємодії, обґрунтовано відбирати зміст виховного процесу, форми, методи і мистецькі засоби його організації; – складати різні види планів виховної роботи вчителя музики з учнями, батьками; розробляти програми індивідуальної роботи з дітьми, корекції поведінки і діяльності конкретного вихованця; розробляти і проводити виховні справи різної спрямованості; – організовувати позакласну виховну роботу, володіти методиками проведення масових і колективних творчих справ; – моделювати художньо-виховні
--	---

<ul style="list-style-type: none"> – вимоги до організації й проведення різних форм позакласної музично-виховної роботи – методичні етапи організації та керівництва музично-ігровою діяльністю учнів; – особливості музично-виховної роботи в умовах різновікового колективу учнів; – методи трансляції художніх цінностей (імпресивні та експресивні); – форми позакласної музично-виховної роботи в загальноосвітній школі; – сучасні технології організації позакласної музично-виховної роботи в загальноосвітній школі в контексті освітніх інновацій; – імовірні шляхи удосконалення музично-виховного процесу в загальноосвітній школі майбутнього. 	<ul style="list-style-type: none"> – ситуації у роботі з учнями; – реалізовувати художньо-ігровий підхід до організації виховної роботи зі школярами; – здійснювати виховну діяльність із застосуванням доцільних способів вербальної і невербальної педагогічної комунікації, оптимальних прийомів спілкування з учнівським колективом і окремими вихованцями; – реалізовувати виховний потенціал ансамблевого музикування дітей; – організовувати художньо-гурткову роботу в школі; – організовувати навчально-виховну роботу в групах продовженого дня (ГПД) у контексті єдиного освітньо-виховного середовища школи; здійснювати виховну роботу в літніх оздоровчих таборах (ЛОТ) в умовах різновікового колективу; – застосовувати мультимедійні засоби музично-естетичного виховання молодших школярів у позакласній освітньо-виховній роботі; – здійснювати педагогічне керівництво процесом самовиховання художніх смаків школярів.
--	---

По завершенні вивчення спецсемінару “Мистецькі чинники позакласної музично-виховної роботи в школі” навчальним планом передбачено складання студентами заліку. Формою складання заліку є залікова робота: міні-проект “Музично-виховна робота в школі майбутнього”, який передбачає розробку та захист авторської ідеї щодо удосконалення музично-виховного процесу в загальноосвітній школі.

Критеріями оцінювання проекту є:

- оригінальність авторської пропозиції;
- обґрунтованість методичних шляхів її практичної реалізації;
- оформлення проекту (чітке структурування змісту, достатня джерельна база, наявність ілюстрацій, естетичне оформлення).

ПОТОЧНИЙ ТА ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК СТУДЕНТІВ

Шкала оцінок за модульно-рейтинговою системою оцінювання

Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	Сума балів
A	відмінно	90–100
B	добре	82–89
C	добре	75–81
D	задовільно	67–74
E	задовільно	60–66
F	незадовільно з можливістю повторного складання	35–59
X	незадовільно з можливістю повторного складання	1–34

Кількість балів за одиницю виконаної роботи

Види роботи	Бали за одиницю виконаної роботи	Кількість робіт (по ЗМ)		Всього балів (по ЗМ)	
		I	II	I	II
• присутність на занятті	1	3	6	3	6
• активність на занятті	1	3	6	3	6
• реферат або міні-виступ (ІНДЗ)	5	3	–	15	–
• виконання творчо-проективного завдання (ІНДЗ)	9	–	3	–	27
• участь у виконанні та представленні групового завдання (ІНДЗ)	20	–	1	–	20
• залікова робота	20				20
Всього балів				21	79

Розподіл балів з дисципліни

Модулі 1-2			
ЗМ 1		ЗМ 2	
Види робіт	Бали	Види робіт	Бали
Присутність на занятті	3	Присутність на занятті	6
Активність на занятті	3	Активність на занятті	6
Реферати (ІНДЗ)	15	Виконання творчо-проективних завдань	27
		Участь у виконанні та представленні групового завдання	20

Всього за ЗМ 1	21	Всього за ЗМ 2	59
Підсумковий контроль: залік – 20 балів.			
Всього балів: 100			

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль № 1

Лекційне заняття № 1

Тема. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ТА ТВОРЧО-РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХОДИ ДО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

Цілі:

- з'ясувати суть і особливості позакласної музично-виховної роботи в сучасній загальноосвітній школі;
- обґрунтувати необхідність особистісної орієнтації музично-виховної роботи з учнями загальноосвітньої школи;
- ознайомити із сучасними освітніми підходами до професійної підготовки вчителів мистецьких дисциплін;
- розкрити психологічні механізми формування фахової готовності вчителя музики до оперування музичним матеріалом у системі виховної роботи зі школярами.

План

1. Позакласна музично-виховна робота в загальноосвітній школі: дефінітивний підхід.
2. Особистісна орієнтація музично-виховної роботи в сучасній школі.

3. Компетентнісний підхід до фахової підготовки вчителя музики.
4. Творчо-рефлексивна основа інтерпретації вчителем художньо-музичних образів.

Література

1. Афанасьев Ю. Л. Социально-культурный потенциал художественной деятельности. – Львів : Світ, 1990. – 160 с.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1987. – № 1. – С. 8–14.
3. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития. – М. : Академия, 2006. – 240 с.
5. Зимняя И. Ключевые компетентности // Высшее образование. – 2003. – № 5. – С. 32–36.
6. Зязюн І. А. Освітні технології у вимірах педагогічної рефлексії // Світло. – 1996. – № 1. – С. 4–9.
7. Зязюн І. А. Філософія освіти : парадигми і технології // Педагогічні новації столичної освіти : теорія і практика. – К., 2001. – С. 7–20.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
9. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 48–55.
10. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті : сучасний напрям розвитку духовності нації // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2 (51). – С. 17–30.

11. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М. : Педагогика, 1996. – 256 с.
12. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / Укл. І. А. Зязюн, О. М. Семашко // Рідна шк. – 1995. – № 12. – С. 29–52.
13. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
14. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе : содержание, структура, функционирование. – М., 1982. – 286 с.
15. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

Лекційне заняття № 2

Тема: АКСІОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКОЛЯРАМИ (АСПЕКТИ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ, КОНСТРУЮВАННЯ, АНАЛІЗУ)

Цілі:

- розкрити сучасні вимоги до культури виховної роботи в школі;
- обґрунтувати необхідність ціннісного забезпечення музично-виховної роботи з дітьми на основі національних та загальнолюдських цінностей;
- сформулювати поняття про цілепокладання і формотворення у позакласній музично-виховній роботі з учнями.

План

1. Ціннісна та технологічна культура музично-виховної роботи в загальноосвітній школі.

2. Аксиологічна спрямованість музично-виховної роботи з учнями в контексті оновленої парадигми освіти.
3. Цілепокладання музично-виховної роботи педагога зі школярами.
4. Формотворення у позакласній музично-виховній роботі з дітьми.
5. Взаємозв'язок художньо-аксіологічних та загальнопедагогічних умінь учителя музики.

Література

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1987. – № 1. – С. 8–14.
2. Гончаренко С. У. І все-таки гуманітаризація // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 12–18.
3. Дряпіка В. І. Орієнтація студентської молоді на цінності музичної культури. – Кіровоград, 1997. – 215 с.
4. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи. – К. : Вища школа при КДУ, 1976. – 174 с.
5. Лозова В. І. Педагогічні цінності сучасної освіти // Педагогічна і психологічна науки в Україні : збірник наукових праць до 15-річчя АПН України : у 5 томах. – К. : Педагогічна думка, 2007. – Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. – С. 68–79.
6. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема : монографія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – 254 с.
7. Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
8. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / Укл. І. А. Зязюн, О. М. Семашко // Рідна шк. – 1995. – № 12. – С. 29–52.
9. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія : монографія / за заг. ред. І. А. Зязюна. – К. : Наук. думка, 2003. – 262 с.

10. Рудницька О. Професійна освіта і мистецтво : традиції, пошуки, перспективи // Мистецтво та освіта. – 1996. – № 1. – С. 39–44.
11. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
12. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми і перспективи // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24–27.
13. Тарасенко Г. С. Виховний потенціал учителя в контексті його професійної культури // Світ виховання. – 2007. – № 6 (25). – С. 12–14.
14. Троцько Г. В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі. – Харків : ХДПУ, 1995. – 241 с.
15. Хомич Л. Роль мистецтва у професійно-педагогічній підготовці вчителя / Л.Хомич // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 4. – С. 50–53.

Лекційне заняття № 3

Тема: МЕТОДИ І ФОРМИ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

Цілі:

- ознайомити з експонуючими методами музичної дидактики;
- сформувати уявлення про вербально-емоційні способи виховної взаємодії вчителя музики з учнями різних вікових груп;
- обґрунтувати плідність поліхудожнього підходу до конструювання музично-виховної роботи в школі;
- презентувати форми позакласної музично-виховної роботи в загальноосвітній школі.

План

1. Експонуючі методи як способи трансляції художніх цінностей:
  - 1.1. Імпресивні методи формування музичного сприйняття, та інтерпретації художньої інформації.
  - 1.2. Експресивні методи в системі створення музично-виховних ситуацій.
2. Вербально-емоційні методи стимулювання музично-образного мислення дітей.
3. Метод інтерпретації музики на поліхудожній основі.
4. Форми позакласної музично-виховної роботи в загальноосвітній школі.

Література:

1. Береза А. В. Педагогічно-виконавська практика майбутнього вчителя музики. – Вінниця : ВДПУ, 2003.– 178 с.
2. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. – К. : Компас, 1997. – 63 с.
3. Букач М. М. Формування педагогічної культури вчителя музики засобами спеціальних практик. – О. : Логос, 1997. – 196 с.
4. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе : методическое пособие. – М. : Высшая школа, 1991. – 208 с.
5. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. – М. : Педагогика, 1987. – 160 с.
6. Кіт Г.Г. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки вчителя початкових класів : навч.-метод. посібник для студентів педагогічних закладів освіти. – Вінниця : Едельвейс і К, 2007. – 222 с.
7. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / Ч. Куписевич ; пер. с польск. О. В. Долженко. – М. : Высш. шк., 1986. – 368 с.

8. Масол Л. М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво і освіта. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
9. Нестерович Б. І. Роль імпресивних та експресивних методів у фаховій підготовці вчителя музики // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Київ-Вінниця : 2002. – Ч.2. – С. 323 – 325.
10. Оконь В. Введение в общую дидактику / В. Оконь ; пер. с польск. Л. Г. Кашкуровича, Н. Г. Горина. – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
11. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія : монографія / за заг. ред. І. А. Зязюна. – К. : Наук. думка, 2003. – 262 с.
12. Падалка Г. М. Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування // Вища і середня пед. освіта. – К., 1991. – Вип. 15. – С. 56–61.
13. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144 с.
14. Феруз І. О. Музичні бесіди: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Мелітополь : МДПУ, 2008. – 108с.

Змістовий модуль № 2

Лекційне заняття № 4

Тема: СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Цілі:

- ознайомити з педагогічним моделюванням музично-виховних ситуацій;

- розкрити особливості художньої комунікації в контексті розв’язання вчителем музично-виховних завдань;
- обґрунтувати можливості інтерактивного підходу до побудови музично-виховних бесід зі школярами різного віку.

План

1. Педагогічне моделювання в системі виховної роботи вчителя музики.
2. Рольове спілкування вчителя і учнів у процесі опрацювання музичних образів.
3. Режисура художньої комунікації у контексті розв’язання поставленої музично-виховної проблеми.
4. Конструювання музично-естетичних бесід на інтерактивній основі. Методичні вимоги до проведення музично-естетичних бесід з учнями різного віку.

Література:

1. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
2. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 72–78.
3. Вишневецький О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич : КОЛО, 2003. – 528 с
4. Демченко О. П. Формування у майбутніх учителів уміння створювати виховуючі ситуації : інноваційний підхід // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць : Київ-Вінниця : 2002. – Ч.2. – С. 39–43.
5. Дем’янюк Т. Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі : науково-методичний посібник / Т. Д. Дем’янюк. – Суми : Антей, 2006. – 384 с.

6. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посібник / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.
7. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в сучасній школі : навчально-методичний посібник. – К. : Науковий світ, 2001. – 182 с.
8. Кобзар Б. С. Внеурочная воспитательная работа в школах продленного дня. – К. : Рад. школа, 1991. – 223 с.
9. Кобзар Б. С. Позакласна і позашкільна робота. – К. : Рад. школа, 1975. – 156 с.
10. Масол Л. М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво і освіта. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
11. Нестерович Б. І. Музично-виховна робота в початковій школі : реалії та перспективи оновлення // Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості. – К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2005. – С. 91–94.
12. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібник / О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старева та ін.; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.
13. Рожков М. И. , Байбородова Л. В.. Организация воспитательного процесса в школе : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 256 с.
14. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : учебное пособие. – СПб. : Питер, 2005. – 366 с.

Лекційне заняття № 5

Тема: ТВОРЧО-ІГРОВИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ

Цілі:

- розкрити виховний потенціал музичних ігор;
- ознайомити з методичними особливостями проведення музично-дидактичних ігор у позакласній роботі з учнями;

- презентувати варіанти проведення музичних ігор-подорожей у процесі позакласної роботи зі школярами.

План

1. Виховний потенціал музично-ігрової діяльності дітей.
2. Синтезування різних видів художньої діяльності учнів у процесі музично-ігрової діяльності.
3. Музично-дидактичні ігри та їх виховний потенціал.
4. Організаційно-методичні особливості проведення музичних ігор-подорожей у процесі позакласної роботи з учнями.

Література:

1. Білик Я. М. Дослідження ігрового феномену в культурі. – Х. : Константа, 1998. – 143 с.
2. Верховинець В. М. Весняночка: Ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.– К.: Музична Україна, 1989. – 343 с.
3. Використання музичних іграшок-іструментів у роботі з молодшими школярами: Метод. поради / О. С. Аліксійчук (уклад.). – Кам'янець-Подільський : ІВВ Кам'янець-Подільського держ. ун-ту, 2005. – 31с.
4. Довженко Г.В. Український дитячий фольклор. – К.: Наукова думка, 1984. – 178 с.
5. Її величність гра: Теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник статей / за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. – 322 с.
6. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2005 . – 343 с.
7. Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. – К. : КМПУ, 2003. – 272 с.

8. Кузь В. Г., Сивачук Н. П. Українські народні дитячі ігри: Посібник. – К. : Науковий світ, 2003. – 33 с.
9. Литвиненко С. А. Основи ігротерапії: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. – О. : ПНЦ АПН України, 2007. – 199 с.
10. Нестерович Б. І. Музична гра як засіб активізації навчально-виховного процесу // Початкова школа. – 1987. – № 2. – С. 34–37.
11. Нестерович Б. І. Організація музично-виховної роботи з молодшими школярами в контексті компетентнісного підходу до педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів : методичний посібник. – Вінниця: ВДПУ, 2008. – 61 с.
12. Нестерович Б. І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до використання музичних ігор у навчально-виховній роботі з дітьми // Освіта Донбасу. – 2007. – № 4. – С. 54–58.
13. Організація та методика ігрової діяльності: Метод. вказівки до вивч. курсу / Л. Г. Тишевська (уклад.). – Х., 1998. – 24 с.
14. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: Навч. посібник для студ. вищих навч. закладів. – К. : Вища школа, 2004. – 208 с.

Лекційне заняття № 6

Тема: МУЗИЧНО-ПРОЕКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІСТОВНОГО ДОЗВІЛЛЯ ШКОЛЯРІВ

Цілі:

- розкрити сутність музично-проективної діяльності вчителя в системі позакласної виховної роботи;
- ознайомити з проектуванням анімаційно-релаксаційних форм організації дитячого дозвілля;

- з'ясувати особливості планування і проведення художньо-гурткової роботи з учнями.

План

1. Моделювання художньо-виховних ситуацій у загальноосвітній школі.
2. Алгоритм проектування музичного-виховного комплексу (МВК).
3. Анімаційно-релаксаційні хвилинки у позакласній музично-виховній роботі з учнями.
4. Цілепокладання художньо-гурткової роботи з учнями у контексті креативного підходу до планування і організації музично-виховної роботи в загальноосвітній школі.

Література

1. Береза А. В. Педагогічно-виконавська практика майбутнього вчителя музики. – Вінниця : ВДПУ, 2003.– 178 с.
2. Вишнякова Н. Ф. Креативная акмеология : психология высшего образования. – Минск, 1996. – 300 с.
3. Демченко О. П. Формування у майбутніх учителів умінь створювати виховуючі ситуації : інноваційний підхід // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць : у 2-х част. / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця, 2002. – Ч.2. – С. 39–43.
4. Дем'янюк Т. Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі : науково-методичний посібник. – Суми : Антей, 2006. – 384 с.
5. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога. – Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 368 с.

6. Коберник О. М. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація. – К. : Знання, 1998. – 274с.
7. Коберник О. М. Проектування навчально- виховного процесу в школі. – К. : Хрещатик, 1995. – 153с.
8. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі: Навч.-метод. посіб. – К. : Науковий світ, 2001. – 182с.
9. Кукушин В. С. Теория и методика воспитания : учебное пособие. – Ростов-на-Дону : МарТ , 2002. – 320 с.
10. Нестерович Б. І. Організація музично-виховної роботи з молодшими школярами в контексті компетентнісного підходу до педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів : методичний посібник. – Вінниця: ВДПУ, 2008. – 61 с.
11. Орлов А. А. Формирование педагогического мышления // Сов. педагогика. – 1990. – № 1. – С. 82–86.
12. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія : монографія / за заг. ред. І. А. Зязюна. – К. : Наук. думка, 2003. – 262 с.
13. Педагогічна творчість : методологія, теорія, технології / В. П. Андрущенко, С. О. Сисоєва, Н. В. Гузій та ін. ; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 183 с.
14. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально–педагогической подготовки учителя : монография / под общ. ред. И. А. Зязюна. – К. : Высш. шк., 1997. – 281 с.

Лекційне заняття № 7

Тема: ОРГАНІЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНОГО МУЗИКУВАННЯ В РІЗНОВІКОВИХ ДИТЯЧИХ ГРУПАХ

Цілі:

- розкрити виховний потенціал колективної музичної діяльності школярів;
- схарактеризувати типи та освітньо-виховні функції дитячих музичних колективів;
- презентувати варіанти використання музичних інструментів (народних, дитячих) у позакласній виховній роботі з учнями.

План

1. Виховний потенціал колективної музичної діяльності школярів.
2. Особливості організації музичування дітей у різновіковому колективі.
3. Дитячі музичні колективи: типи, характеристика, освітньо-виховні функції.
4. Використання народних музичних інструментів у позакласній виховній роботі з учнями.
5. Дитячі музичні інструменти: варіанти застосування у музично-виховній роботі зі школярами.

Література

1. Барановська І. Г. Музично-естетичний розвиток підлітків в процесі діяльності ансамблю народної музики // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць / Ред. кол. О. Г. Мороз, Н. В. Гузій (відповідальні редактори) та інші. Вип. 4 (14). – К.: НПУ, 2005. – С. 217 – 220.

2. Барвінок І. В. Аналіз формування музично-естетичної культури молодших школярів у самодіяльних художньо-творчих колективах / Національна парламентська бібліотека України. Інформаційний центр з питань культури і мистецтва. – К., 1999. – 19 с.
3. Береза А. В. Педагогічно-виконавська практика майбутнього вчителя музики. – Вінниця : ВДПУ, 2003. – 178 с.
4. Брылин Б. А. Вокально-инструментальные ансамбли школьников: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 109 с.
5. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 72–78.
6. Брилін Б. А., Брилін Е. Б. Акомпанемент та імпровізація: Тексти лекцій та практичні матеріали. – Одеса: СВД Черкесова М. П., 2008 – 537 с.
7. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посібник. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.
8. Лебедев В. К. Використання народних музичних інструментів у загальноосвітній школі. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 112 с.
9. Нестерович Б. І. Творчий підхід до використання дитячих музичних інструментів у позакласній виховній роботі з молодшими школярами // Світ виховання. – № 2. – 2007. – С. 16–20.
10. Ростовський О. Я. Музична педагогіка : навчальні програми, методичні рекомендації та матеріали. – Ніжин, 2001. – 112 с.
11. Цыпин Г. М. Психология музыкальной деятельности : проблемы, суждения, мнения. – М. : Интерпракс, 1994. – 373 с.
12. Ятло Л. П. Теорія та методика роботи з дитячим хором: навч.-метод. посіб. для викладачів і студ. муз.-пед. вузів, керівників дит. хор. колективів, вчителів музики. – Умань : СПД Жовтий, 2008. – 155 с.

Лекційне заняття № 8

Тема: ВИКОНАВСЬКА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

Цілі:

- розкрити зміст поняття “виконавська культура вчителя музики”;
- ознайомити з особливостями виконання музичного твору в контексті складання виховної програми ознайомлення дітей з художнім образом;
- з’ясувати вимоги до акомпанементу в системі музично-виховної роботи вчителя.

План

Виконавська культура вчителя музики та її роль у вихованні учнів.

1. Варіантне виконання музичного твору в контексті складання виховної програми ознайомлення дітей з художнім образом.
2. Мистецтво акомпанементу та його виховне значення.
3. Організація самопідготовки вчителя до виконавського забезпечення музично-виховної роботи в школі.

Література

1. Береза А. В. Педагогічно-виконавська практика майбутнього вчителя музики. – Вінниця : ВДПУ, 2003.– 178 с.
2. Береза А. В., Нестерович Б.І. Удосконалення виконавської підготовки баяніста в процесі самостійної роботи. – Вінниця, 2006. – 83 с.

3. Бурська О. П. Технологічні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів у процесі фортепіанної підготовки: Методичні рекомендації. – Вінниця: ВДПУ, 2003. – 40 с.
4. Гусейнова Л. В. Виховання професійних якостей у процесі формування виконавської культури майбутнього вчителя музики // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – К.: Наук.-метод. Центр вищої освіти, 2001. – Вип. 30. – С. 202–207.
5. Мозгальова Н. Г. До питання про специфіку мислення студента-виконавця // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 152–155.
6. Моїсєєва М. А. До питання про фортепіанний супровід шкільного пісенно-хорового репертуару // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2000. – № 6. – С. 222–224.
7. Нестерович Б. І. Виконавська підготовка майбутніх учителів початкових класів і музики до культуротворчої роботи в школі // Сучасні вимоги до виховної діяльності вчителя початкових класів : матеріали II регіональної науково-практичної конференції / [гол. ред. М. Х. Комісарчук] – Бар : БГПК ім. М. Грушевського, 2005. – С. 42–45.
8. Нестерович Б. І. Творчий потенціал музично-виконавської підготовки майбутнього вчителя // Актуальні проблеми культурологічного та музично-естетичного виховання : збірник наукових статей та матеріалів. – Вінниця : ВДПУ, 2004. – Вип. 2. – С. 35–37.
9. Нестерович Б. І. Формування художньо-педагогічної комунікації в процесі ансамблевої гри // Культура, мистецтво та освіта в умовах глобалізації : проблеми і перспективи розвитку : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. – С. 90–93.
10. Синицин В. М. Исполнительская практика // Подготовка студентов МПФ к воспитательной, просветительной и творческой работе в школе. – Винница, 1988. – С.18–21.

Лекційне заняття № 9

Тема: ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ФОРМ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МУЗИЧНИХ ОБРАЗІВ У КОНТЕКСТІ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

Цілі:

- ознайомити з мультимедійними формами виразу художньо-естетичної інформації;
- розкрити художньо-виховний потенціал мультимедійних технологій;
- презентувати варіанти використання прикладних комп'ютерних програм у позакласній музично-виховній роботі з учнями різного віку.

План

1. Мультимедійні форми виразу художньо-естетичної інформації.
2. Варіанти застосування мультимедійних технологій у музично-освітній діяльності педагога загальноосвітньої школи.
3. Творче використання прикладних комп'ютерних програм у позакласній музично-виховній роботі з учнями різного віку.

Література

1. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ та слухачів ін-тів післядипломної освіти. – Вінниця : Планер, 2005. – 366 с.
2. Кадемія М. Ю. Термінологічний словник з інноваційних методик навчання на основі інформаційно-телекомунікаційних технологій. – К., 2008. – 172 с.

3. Козлакова Т. О. Теоретичні і методичні основи застосування інформаційних технологій у вищій технічній освіті. – К.: ІЗМН, 1997. – 180 с.
4. Коломієць А. М. Інформаційна культура вчителя початкових класів. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 379 с.
5. Машбиц Е. К. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.
6. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Мосеева, А. Е. Петров; под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 1999. – 224 с.
7. Олійник В. Ф. Основи комп'ютерного аранжування музичних творів з використанням програми Cubase SX 3: метод. посібник. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2006. – 88с.
8. Поплавська Ю. О. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання комп'ютерних технологій на уроках музики в школі I ступеня // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. ;– Київ-Вінниця, 2007. – Вип. 14. – С. 381–387.
9. Фадеева К. В. Музичні комп'ютерні технології ХХ століття / Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2006. – 399 с.
10. Шестоपालюк О. В. Проблеми підготовки вчителя до організації виховної діяльності в умовах інформаційного суспільства // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.; – Київ-Вінниця, 2007. – Вип. 14. – С. 72–76.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

- Визначити основні цінності сучасного виховання та сформулювати відповідно до цього завдання музично-виховної роботи з учнівською молоддю.
- Знайти в педагогічній літературі (або розробити самостійно) критерії та показники оцінки рівня музичної вихованості учня загальноосвітньої школи (передбачити вивчення свідомості, почуттів, поведінки, ставлень). Підібрати відповідні діагностичні методики для здійснення такої оцінки.
- На основі вивченої літератури скласти схему “Форми музично-виховної роботи”.
- Скласти картотеку статей з періодичних видань України і близького зарубіжжя на тему “Особистісно орієнтований підхід до музичного виховання дітей”.
- Створити на основі особистісно-рефлексивних оцінок “Калейдоскоп музичних вражень дитинства”: написати короткий нарис (есе) про власні дитячі враження від зустрічі з музичним мистецтвом, яка захопила чи, навпаки, залишила неприємний осад (теми на вибір: “Музика мого дитинства”, “Колискові наших мам”, “Бабусина пісня”, “Мої перші уроки музики”, “Найкраща пісня дитячих років”; “Мій анти-досвід музичного виховання” тощо).

- Оформити “Щоденник власних музичних зустрічей” за формою:

Автор (композитор, виконавець)	Назва музично- го твору	Джерело музичної інформації	Суб’єктивне враження	Можлива оцінка, пропонована вихованцям
--------------------------------------	-------------------------------	-----------------------------------	-------------------------	---

- Здійснити розгорнуту художньо-виховну оцінку твору сучасної музичної культури України чи зарубіжжя (на власний вибір) за таким алгоритмом:
  - ↪ Чи подобається мені прослухана музика?
  - ↪ Чим для мене особисто близька ця музика?
  - ↪ Чим ця музика може бути цікавою для школярів?
  - ↪ Що виражає (чи зображує) прослухана музика (настрій, характер, переживання, думки, почуття, передача станів та явищ природи і т.п.)?
  - ↪ Які засоби музичної виразності тут є найбільш “промовистими”?
  - ↪ Яким чином вони сприяють втіленню музичного образу?
  - ↪ Чи відповідає назва музичного твору його художньому змісту?
  - ↪ Що відомо мені про автора музики (тексту), обставини створення даного твору?
  - ↪ У чому вбачаю виховну цінність даного музичного твору?
  - ↪ Складаю орієнтовну “виховну програму” ознайомлення школярів (вказати вікову групу) з даним музичним твором:
    - основна виховна мета;
    - окремі завдання музично-виховної роботи;
    - форма виховної роботи;
    - зв’язок із суміжними мистецтвами;
    - організація художньо-творчої інтерпретації дітьми музичних вражень.

Змістовий модуль 2.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

- На основі врахування вікових особливостей учнів (вікова група – на вибір) обґрунтувати цілі і завдання художнього виховання дітей даної вікової групи; визначити тип взаємодії вихователя з ними; скласти *план музично-виховної роботи* з ними на місяць (чверть, півріччя, рік);
- Розробити план-конспект *музично-естетичної бесіди для учнів початкових класів* (орієнтовні теми: Про “трьох китів” у музиці; Де зустрічається музика зі словом; Як музика з танком подружилася; Казка у музиці; Іграшки у музиці; Подорож сторінками ”Дитячого альбому” Петра Чайковського; Дитяча музика Сергія Прокоф’єва; В гості до Віктора Косенка; Музичний зоопарк Каміля Сен-Санса; Музична Квітляндія; Композитори Вінниччини – дітям тощо).
- Розробити план-конспект *музично-естетичної бесіди на народознавчому матеріалі для учнів підліткового віку* (орієнтовні теми: Легенда про українську пісню; Героїчні пісні мого народу; Чи може пісня жартувати; Пісня вчить, як на світі жить; Колядки і щедрівки; Що знаємо ми про кобзарів; Найкращі виконавці пісень мого народу; Сучасні обробки українських народних пісень та ін.).
- Розробити план-конспект *музично-естетичної бесіди для учнів старших класів* (орієнтовні теми: Як слухати і чути музику; Чи може музика говорити; Кохання і музика – вічний союз; Музична Шевченкіана; На хвилях шопенівських вальсів;

Духовний подвиг Миколи Леонтовича; Що ми знаємо про оперу; Оперні “соловейки” України; Чи любимо ми балет; Симфонія – це сучасно; Зірки зарубіжної естради; Бітломанія – це не мода; Зірки сучасної української естради тощо).

- Розробити план проведення *художньої екскурсії* з молодшими школярами (орієнтовні теми: Де живе музика (філармонія); Як народжується скрипка (майстерня скрипкового майстра); У царство нот (бібліотека, нотний магазин); Де живуть музичні інструменти (музичний магазин); Професія – диригент (музичний театр); Де ми чуємо лялькову музику (ляльковий театр); В гості до композитора (зустріч з митцем) тощо)
- Розробити зміст *музично-творчої години* для школярів (Веселий металофон; Чудо-сопілочка; Краса музичного ритму; Умілі музичні пальчики; Намалюймо музику; Заграймо разом; Літературно-музичний салон; Музично-поетичні хвилинки; Ми – композитори; Ми – актори; Майстерня нотного запису; Чарівний пензлик в гостях у музики; Наш музично-ляльковий театр та ін.).
- Розробити *музичну вікторину* для учнів підліткового і старшого віку (орієнтовні теми: Вгадай мелодію (на матеріалах сучасних українських пісень); Вгадай мелодію (на матеріалах зарубіжної естради), Згадай народну пісню; Пісні полум’яних років; Музичні цікавинки; Чи знаєте ви українські народні пісні; Знавці музичних мультяшок; 20 хвилин з мистецтвом; Сторінками нотних книжок України; Що ми знаємо про музику кіно; Тварини-співаки; Рослини в музиці; Улюблені пісні наших батьків; Що?Де? Коли? у житті музичної естради України та ін.)

- Розробити план підготовки та проведення *музичного свята* для школярів (вікова група – на вибір). Орієнтовні типи і теми:
  - Державні: Горда пісня моєї Батьківщини (Незалежності України); Громадянином щастя бути (Конституції України); Ніколи не забути (Перемоги); Міжнародний день музики та ін.
  - Календарно-обрядові: Покрови; Андрія; Миколая; Різдва; Водохреща; 40 святих; Великодня; Трійці; Івана Купайла та ін.
  - Сезонні: Осені; Листопаду; Першого снігу; Новорічної ялинки; Проліска; Жайворонка; Весняної води; Весняних квітів; Літнього сонця тощо.
  - Шкільні: Букваря; Урожаю; Хліба; Книги; Пісні; Танцю; Казки; Гра та іграшки та ін.
  - Родинні: Мамин день; Свято татусів; День іменинника; Вечорниці; Родинної пісні; Сімейної творчості та ін.

- Розробити *музично-дидактичну гру* для використання в позакласній роботі з молодшими школярами (ігри на вибір: “Музичне коло”, “Чарівна сопілочка”, “Три кити”, “Розв’яжи ребус”, “Луна”, “Оркестр”, “Дощик”, “Живий рояль”, “Хто це?” “Сонце – Хмара”, “Ми – композитори” та ін.).

- У контексті завдань музичного виховання визначити тему і розробити зміст однієї з *нових форм позакласної виховної роботи*, запропонованих нижче: презентація, вернісаж, захист фантастичних проєктів, робота столу знахідок, брейн-ринг, музичний КВК, концерт у концерті, конкурс магнітофонів, день творця, рекреаційна кімната, бюро музичних послуг, музей однієї пісні, вогник знайомств, літературно-музична вітальня, конкурс веселих запитань, ярмарок музичних талантів; шкільна філармонія, музичні перерви, музично-дидактичний театр,

музична агітбригада, шкільний музичний телетайп, музичний ринг; прес-конференція, бюро музичних фонограм, переключка музичних смаків, музично-ляльковий театр тощо).

- Змоделювати *художньо-виховну ситуацію* в контексті завдань музично-виховної роботи зі школярами певного віку (в межах заданих тематичних концентрів):
  - ↪ людина і природа;
  - ↪ людина і суспільство;
  - ↪ людина і родина;
  - ↪ людина і мистецтво;
- На основі підбору музики та відповідних рухів створити варіант *анімаційно-релаксаційної хвилинки* для дітей молодшого шкільного віку (музична фізкультхвилинка; динамічна пауза; музично-ритмічне інтермецо; жартівливий антракт).
- Обґрунтувати цілі і завдання художньо-гурткової роботи зі школярами молодшого підліткового віку; визначити типи взаємодії керівника з гуртківцями на різних етапах діяльності гуртка; *скласти план роботи музичного гуртка* на півріччя (з передбаченням участі всіх можливих учасників виховного процесу) за схемою:

Назва музичного гуртка					
№	Тема заняття гуртка	Форма проведення	Місце проведення	Термін проведення	Співучасть митців, батьків, шефів

- Скласти річний план роботи гуртка “Чарівна сопілочка” (для учнів III–IV класів)

- Скласти *партитуру для оркестру* дитячих музичних інструментів.
- Запропонувати *варіант використання дитячих музичних інструментів* під час музично-естетичної бесіди (вікторини, конкурсу, творчої години, свята).
- На основі рефлексивного самоаналізу намітити *план виконавського самовдосконалення і оформити щоденник самопідготовки* “Моя музично-виконавська лабораторія” (акомпанемент, читка з аркуша, транспонування та ін.).
- Підготувати творчі роботи для участі у “Вернісаж художніх інтерпретацій”: на основі використання графічного редактору Paint, графічної системи Adobe Photoshop, нотно-звукового редактору Sibelius створити *комплекс музично-літературно-графічних імпровізацій* на теми відомих музичних образів, які можуть бути запропоновані школярам у майбутній музично-виховній роботі (наприклад: П. Чайковський. Дитячий альбом; Пори року; В. Косенко. 24 дитячі п’єси; К. Дебюссі. Дитячий куточок; С. Прокоф’єв. Дитяча музика; А. Вівальді. Пори року; В. А. Моцарт. Маленька нічна серенада; К. Сен-Санс. Карнавал тварин; Л. Бетховен. Сонати №№ 8, 14, 23; симфонії №№ 5, 6, 9; Ф.Шопен. Вальс № 7; К. Дебюссі. Місячне сяйво; М. Равель. Болеро; Е. Гріг. Пер Гюнт; Д. Гершвін. Рапсодія в стилі блюз та ін.).

ЗМІСТ ТА ВИМОГИ ДО ІНДЗ

Змістовий модуль 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

1. Підготувати *реферат* на одну із запропонованих тем (на вибір):

- ↪ Виховний потенціал учителя музики;
- ↪ Творчо-рефлексивний підхід до професійного становлення вчителя музики;
- ↪ Компетентнісний підхід до фахової підготовки вчителя музики;
- ↪ Аксиологічна спрямованість музично-виховної роботи з учнями в контексті оновленої парадигми освіти;
- ↪ Готовність учителя до музично-виховної роботи в контексті акмеології;
- ↪ Особистісно орієнтований підхід до музичного виховання учнів;
- ↪ Психологія професіоналізму вчителя музики як вихователя;
- ↪ Цілепокладання музично-виховної роботи у світлі сучасних вимог;
- ↪ Методи музичної дидактики;
- ↪ Поліхудожній підхід до музично-виховної роботи в школі.

2. Підготувати *міні-виступ* з нагальних проблем музично-виховної роботи з дітьми.

Орієнтовні теми (на вибір):

- ↪ Позакласна робота в школі – резерв чи тягар?
- ↪ Моє бачення цілей музично-виховної роботи з дітьми;

- ☞ Виконавська майстерність учителя музики: забаганка чи необхідність?
- ☞ Чому школярі не люблять класичну музику?
- ☞ Чи може школа змінити художні смаки учнів?
- ☞ Діти – телевизор – музичне виховання;
- ☞ Плідність союзу музики, живопису, поезії у вихованні учнів;
- ☞ Музика в системі арттерапії (або як допомогти дітям з особливими потребами засобами музики);
- ☞ Як виховати музичні смаки дітей у сім'ї?
- ☞ Школа – батьки – учні : можливості творчої взаємодії на шляху до музичного мистецтва.

Змістовий модуль 2.

МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ

1. Виконати індивідуальне творчо-проективне завдання: спроектувати *музично-виховний комплекс (МВК)*: розробити маршрут, зміст музичної гри-подорожі, підібрати форми виховної роботи в контексті загальної сюжетної лінії (орієнтовний алгоритм проектування: освітня мета гри-подорожі; її виховні завдання; зміст і форми роботи по станціях; проектування допоміжних форм роботи на поліхудожній основі (зв'язок із суміжними видами мистецтва) тощо.

Орієнтовні напрями музичних ігор-подорожей: у Музикоград; у будинок музичних ігор та іграшок; у музичну Мультяндію; до музичного зоопарку; у світ музичних професій; у місто музичних майстрів; у країну музичних знань; у гості до нотних знаків; у світ музичних захоплень; до бабусиної скрині; музичною стежкою по Вінниччині; до країни Рок-н-ролл; у світ сучасної музичної естради та ін.

2. Взяти участь у виконанні та представленні групового завдання – *колективної творчої справи (КТС)* на музичному матеріалі.

Вимоги до підготовки і проведення КТС:

- ↪ відповідність теми і змісту КТС інтересам школярів певного віку;
- ↪ дотримання всіх етапів підготовки і проведення КТС (колективне цілепокладання; колективне планування справи; колективна підготовка справи; проведення справи; колективний аналіз; найближча післядія);
- ↪ доцільний розподіл обов'язків між мікрогрупами, врахування здібностей і можливостей кожного студента для оптимальної творчої самопрезентації;
- ↪ узгодженість складності завдань та часового регламенту з віковими можливостями учнів;
- ↪ збалансоване використання різноманітних форм виховної роботи з метою включення дітей до різних видів мистецької діяльності;
- ↪ виготовлення необхідного реквізиту, використання ТЗН, наочного матеріалу, відеосюжетів, комп'ютерних презентацій тощо;

Орієнтовні напрями підготовки і проведення КТС: конкурс “Алло, ми шукаємо музичні таланти!”; гра-подорож сторінками “Дитячого альбому” П. І. Чайковського; гра-подорож до країни музичних інструментів; музична подорож у пісенну давнину; музична подорож у казку; музична подорож в екопарк; музична подорож у світ закоханих; музично-творча година “Весняна симфонія”; вікторина “Пісні народів світу”; свято Вальсу; свято Народної Пісні; свято Джазу та ін.

**ДІАГНОСТИЧНИЙ КОМПЛЕКС ДЛЯ ВИВЧЕННЯ
ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ДО
ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ**

Б.1. Анкета ”Музика у вашому житті”

(для вивчення музичних інтересів майбутніх учителів музики)

1. Чи любите Ви слухати музику? (оберіть позицію або допишіть потрібну)
  - так
  - скоріше так, ніж ні
  - скоріше ні, ніж так
  - ні
  - інша відповідь

4. Яка форма сприймання музики для Вас найбільш прийнятна:
  - наодинці;
  - разом із друзями;
  - у концертних залах;
  - на дискотеці
  - на заняттях з музики у ВНЗ;
  - інша відповідь

5. Яким за характером музичним творам Ви надаєте перевагу? (Вкажіть назву для прикладу)
  - радісним _____
  - сумним, меланхолійним _____
  - заспокійливим _____
  - збуджено-схвильованим _____
  - гостро ритмічним _____

- лірико-драматичним _____
- інша відповідь*

6. Яку музику Вам подобається слухати найбільше:

- класичну
- естрадну
- народну
- інша відповідь*

7. Назвіть улюблені музичні твори:

- пісню _____
- танок _____
- марш _____
- оперу _____
- балет _____
- симфонію (концерт) _____
- музику кіно _____
- інша відповідь* _____

8. Які з Ваших улюблених музичних творів Ви обов'язково включите в майбутню виховну роботу з молодшими школярами?

---

9. Які твори (явища) сучасної музичної культури Ви не взяли б за основу музично-виховної роботи з дітьми? Чому?

Б. 2. Анкета для студентів випускного курсу “Я – виховник”
(спеціаліст, магістр)

1. Які, на Вашу думку, цінності повинні лежати в основі музично-виховної роботи зі школярами:

- _____
- _____
- _____

2. Сформулюйте основний принцип музично-виховної роботи з дітьми:

_____

3. Визначте організаційно-педагогічні табу для музично-виховної роботи з учнями (чого однозначно не можна):

- _____
- _____
- _____

4. Якої результативності Ви очікуєте від музично-виховної роботи з дітьми?

_____
_____
_____

5. Презентуйте власний виховний “ексклюзив” (опишіть оригінальну форму музично-виховної роботи, яку плануєте впровадити у практичній роботі з дітьми):

_____
_____

---

6. Чи пощастило Вам побачити еталон музично-виховної роботи з учнями (спогад про педагогічну практику)? Назвіть вчителя (школу), наведіть приклад з його роботи.

---

7. Придумайте “формулу” успішної музично-виховної роботи з дітьми:

Музично-виховна робота

зі школярами = _____ + _____ + _____

Б.3. Карта самооцінки рівня готовності майбутнього вчителя початкових класів до позакласної музично-виховної роботи зі школярами (за методикою І. Казанжи)

Оцініть за 5-бальною шкалою власний рівень готовності до позакласної музично-виховної роботи за означеними критеріями та показниками (підкресліть обрану цифру):

- ↪ Готовність до цілепокладання музично-виховної діяльності:
- вміння визначити мету і завдання позакласної музично-виховної роботи в школі   **0 1 2 3 4 5**
  - вміння творчо добирати зміст, методи, форми позакласної музично-виховної роботи з дітьми   **0 1 2 3 4 5**
  - вміння передбачати адекватну участь у такій роботі інших учасників виховного процесу (батьків, шефів, митців та ін.)   **0 1 2 3 4 5**
- ↪ Готовність до трансляції музично-естетичних цінностей:
- вміння організувати музично-просвітницьку роботу в школі в процесі бесід (конкурсів, вікторин, лекцій-концертів)   **0 1 2 3 4 5**
  - вміння організувати музично-ігрову діяльність школярів у позакласній виховній роботі   **0 1 2 3 4 5**
  - вміння організувати художньо-творчу діяльність школярів у контексті інтерпретації музичних вражень   **0 1 2 3 4 5**
- ↪ Готовність до проектування музично-виховної роботи зі школярами:
- вміння створювати музично-виховні ситуації на уроках і в позакласній музично-виховній роботі   **0 1 2 3 4 5**

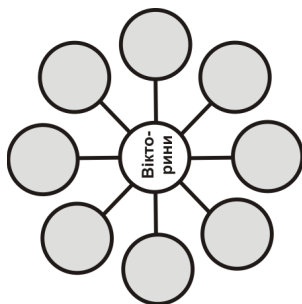
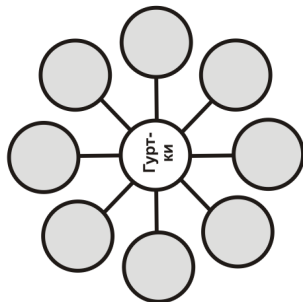
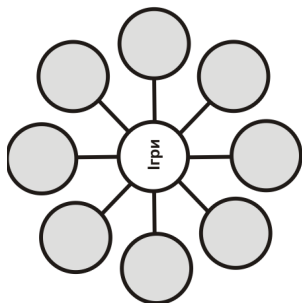
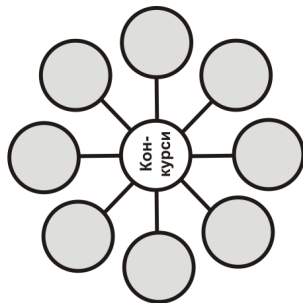
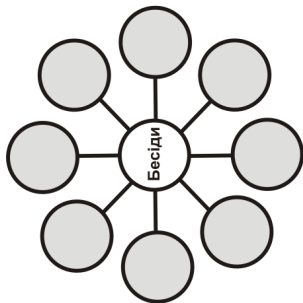
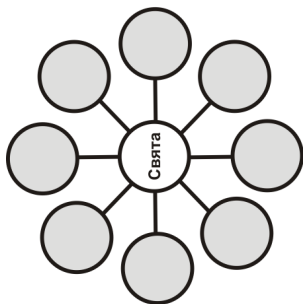
- вміння проектувати комплексні музично-виховні справи в школі (свята, ігри-подорожі та ін.) **0 1 2 3 4 5**
- вміння проектувати і організовувати роботу музичного гуртка для школярів **0 1 2 3 4 5**

↳ Дайте загальну оцінку своєї готовності до здійснення позакласної музично-виховної роботи відповідно до власних оцінок (суміруйте числа і підкресліть потрібну відповідь):

- висока (45–38)
- достатня (37–27)
- недостатня (26–9)
- не можу визначитись.

Проективно-творче завдання “Фонтан формотворчості”

Вкажіть якомога більше різних форм позакласної музично-виховної роботи в школі (підберіть конкретні назви)

АЛГОРИТМ ХУДОЖНЬО-ВИХОВНОЇ ОЦІНКИ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ МУЗИЧНОГО ТВОРУ

1. Чи подобається Вам прослухана музика?
2. Чим для Вас особисто близька ця музика?
3. Чим ця музика може бути цікавою для молодших школярів?
4. Що, на Вашу думку, виражає (можливо, зображує) прослухана музика (настрій, характер, переживання, думки, почуття, передача станів та явищ природи і т.п.)?
5. Які засоби музичної виразності тут є найбільш “промовистими”?
6. Яким чином вони сприяють втіленню музичного образу?
7. Чи знаєте назву цього музичного твору?
8. Що Вам відомо про автора музики, історію створення даного твору?
9. У чому Ви вбачаєте виховну цінність прослуханого твору?
10. Складіть орієнтовну “виховну програму” ознайомлення з даним твором молодших школярів:
  - ↪ основна виховна мета;
  - ↪ окремі завдання музично-виховної роботи;
  - ↪ форма виховної роботи;
  - ↪ зв’язок із суміжними мистецтвами;
  - ↪ організація художньо-творчої інтерпретації музичних вражень.

ЩОДЕННИК МУЗИЧНИХ ЗУСТРІЧЕЙ

Автор (композитор, виконавець)	Назва музичного твору	Джерело музичної інформації	Суб'єктивне враження		Можлива оцінка, пропонована вихованцям
			+	-	
П. Чайков- ський	“Пори року”	СД-диск	Захоплення, зачарування красою му- зики. Точне відтворення емоційного стану кожної пори року.	-	Саме так треба люби- ти природу – безко- рисливо беззастереж- но, щиро і творчо. Тут ніби душа компози- тора злита з кожним явищем природи, яке він оспівує.
Ніна Матвієнко	Українські народні пісні	Телевізійний фільм	Золотий голос України, який лунає ніби з глибини віків, від дідів і прадідів. Чиста крини- ця моєї куль- тури.	-	Чистим, сильним, теплим голосом Ніни Матвієнко ніби співає сама матінка Україна. Ця співачка уособлює пісенну душу нашо- го народу. Кожний її виступ – незабутня подія.

Христина Соловій	Народні пісні в сучасній інтерпретації	Концерт у Києві	Гарний голос, гарна зовнішність притягують мою увагу. Репертуар звернений до почуттів людини. Багато пісень про кохання – це хвилює, адже мені близьке.	Репертуар варто урізноманітнити (наприклад, естрадними піснями сучасних авторів). Краще режисерувати звук. Збагатити сценографію виступів.	Христина – велика трудівниця, яка співає змалечку і постійно зростає як співачка. Вона є окрасою сучасної української естради. Невипадково її підтримує авторитетний співак України Святослав Вакарчук.
------------------	--	-----------------	---	--	---

**ПЛАН РОБОТИ ГУРТКА “ЧАРІВНА СОПЛІЧКА”
(Ш–ІV КЛАСИ) НА ПЕРШЕ ПІВРІЧЧЯ**

№	Тема заняття	Форма проведення	Місце проведення	Термін проведення	Співучасть митців, батьків, шефів
1.	Як народилась сопілочка	Бесіда	Клас	Вересень	–
2.	Наслідуюмо природу (граємо музику природи)	Урок милування природою	Ліс, парк, сад, річка, озеро	Вересень	Допомога батьків, шефів
3.	Вправні пальчики	Конкурс	Клас, подвір'я	Вересень	Запрошення в журі шефів
4.	Ми – композитори	“Перші кроки”	Ліс, парк	Вересень	Співтворчість з батьками
5.	В гості до української народної пісні (вгадай пісню)	Творча година Музична вікторина	Клас	Жовтень	Запрошення митців
6.	Слухаймо сопілочку	Відвідання концерту	Заклад культури	Жовтень	Допомога батьків
7.	Вчимося творити музику осені	Творча година	Ліс, парк	Жовтень	Співтворчість з батьками

8.	Подорож в українську давнину Хто чого навчився	Екскурсія	Музей нар.- знавства	Жовтень	Допомога батьків
9.	Подарунок малюкам	Конкурс юних сопілкарів	Актова зала ДНЗ	Листопад	Запрошення митців
10.	На гостини до народного майстра	Шефський концерт	Майстерня сопілкаря	Листопад	Допомога вихователів ДНЗ
11.		Бесіда-зустріч			Співтворчість з митцем
12.	Запрошує країна Сопілкарія	Гра-подорож Відвідання	Клас, школа	Листопад	Допомога шефів
13.	Сопілка – душа українського народу	Фестивалю народної творчості	Заклад культури	Грудень	Допомога батьків, митців
14.	Радість співтворчості (музика до зимових свят)	Зустріч з гуртківцями	Палац школярів	Грудень	Допомога керівників гуртків
15.	Сопілка на світлинах	Палацу школярів	Клас	Грудень	Фото-і-відеозйомка батьками
16.	Новорічний бал у Королівстві Сопілки	Творча година	Актова зала	Грудень	Співтворчість з батьками, шефами, митцями

ПАМ'ЯТКА СТУДЕНТУ-ПРАКТИКАНТУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ МУЗИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

Мета позакласної музично-виховної роботи в початкових класах – формування у дітей естетичного ставлення до природи і суспільства шляхом залучення до художнього досвіду людства на основі національних та загальнолюдських цінностей.

Місце і час проведення позакласної виховної роботи традиційно надають **класні (виховні) години**.

Основні функції класної години:

- **ціннісно-орієнтаційна** – залучення молодших школярів до процесу осмислення найвищих загальнолюдських цінностей та чеснот – свободи, справедливості, добра і милосердя, любові до вітчизни і батьків, поваги до старших поколінь, гуманного ставлення до природи та ін., закарбованих у кращих зразках національного та світового мистецтва;
- **нормативно-регулююча** – ознайомлення учнів з етичними та естетичними нормами взаємодії з природою і суспільством;
- **творчо-спрямовуюча** – орієнтація дітей на різні форми творчої взаємодії з навколишнім світом на основі інтелектуальної та художньо-творчої активності.

Вимоги до проведення класних годин:

- **систематичність** (1 раз на тиждень протягом навчального року);
- **чіткий регламент часу** проведення в залежності від вікових особливостей учнів та форми виховної роботи (до 15–20 хвилин для першокласників; до 25–30 хвилин для другокласників; до 35–40 хвилин для учнів 3–4 класу);

- **варіативність** форм виховної роботи з дітьми на основі залучення до різних видів індивідуальної та колективної діяльності (бесіди, екскурсії, ігри, читацькі конференції, зустрічі з митцями та представниками художніх професій; творчі години; трудові справи, конкурси, змагання, вікторини, концерти, свята тощо);
- **залучення** до організації та проведення класних годин батьків, шефів, студентів-практикантів, а також митців і працівників культурно-освітніх установ.
- **створення належної атмосфери** для проведення плідної виховної роботи з дітьми (доброзичлива увага до кожної дитини, відмова від формалізму та зайвої регламентації стосунків, підтримка дитячої ініціативи, заохочення творчих самовиявів: співробітництво з учнями, батьками, гостями на засадах демократизму тощо).

Основні центри формування естетико-виховного змісту класних годин:

- Людина і мистецтво – формування естетичного ставлення до національної та світової художньої культури, розвиток художніх смаків та уподобань; стимуляція творчої активності дітей шляхом залучення до різних видів художньо-творчої діяльності;
- Людина і природа – формування правильного ціннісного ставлення до довкілля шляхом ознайомлення учнів з художніми образами природи та включення їх в доцільну предметно-естетичну діяльність на користь природі;
- Людина і суспільство – виховання громадянськості, патріотизму, законослухняності на основі засвоєння основних правил і норм співжиття людей у суспільстві шляхом ознайомлення з моральним змістом високохудожніх музичних творів;

- Людина і родина – формування правильного ціннісного ставлення до сім’ї та родинно-побутових відносин; виховання любові та поваги до батьків та старших поколінь; оволодіння нормами етноморалі щодо ставлення до батька й матері, брата і сестри, родичів на основі поєднання завдань морального, та художньо-естетичного виховання.

Форми музично-виховної роботи на класних годинах (орієнтовна тематика)

Бесіди

Пізнавальні: Музика – цариця мистецтв; Коли народилась музика; Сім чарівних нот; Видатні композитори нашого краю; Народні митці Поділля; Розмова про рідну пісню; Музика мого народу; Колискові наших мам; Музика на сторінках дитячих книг; Композитори – дітям; Подорож у країну симфонічних інструментів тощо

Етичні: Музика, яка вчить мужності; Героїчні пісні нашого народу; Краса патріотичних пісень; Як добро і зло змагаються у музиці; Як музика вчить милосердю; Заспіваймо про чесність; Як пісня вчить дружити; Якщо у друга день народження; Пісні в нашій родині; Вклонімося природі (музика про природу); Ми у відповіді за тих, кого приручили (пісні про тварин) тощо.

Художньо-естетичні: Як слухати і чути музику; Чи може музика говорити; Про “грюх китів” у музиці; Де зустрічається музика зі словом; Як музика з танком подружилася; Живопис, який співає; Намалюймо музику; Казка у музиці; Іграшки у музиці; Подорож сторінками ”Дитячого альбому” Петра Чайковського; Дитяча музика Сергія Прокоф’єва; В гості до Віктора Косенка; Музичний зоопарк Каміля Сен-Санса; Що ми знаємо про дитячі опери тощо.

Екскурсії

Природничі (уроки милування природою): Музика нашого ботанічного саду; Пісня лісової кринички; Осінній балет у міському парку; Весняний ліс співає; На гостини до річки-щебетухи; Весняна симфонія; Про що співають пташки; Квітковий бал весни; Заспіваймо калині пісню; Як танцюють листочки; Прощальна пісня осені; Сніжинки-балеринки; Хоровод навколо живої ялинки та ін.

Художньо-профорієнтаційні: Де живе музика (філармонія); Як народжується скрипка (майстерня скрипкового майстра); У царство нот (бібліотека, нотний магазин); Де живуть музичні інструменти (музичний магазин); Професія – диригент (музичний театр); Де ми чуємо лялькову музику (ляльковий театр); В гості до композитора (зустріч з митцем) тощо.

Ігри (творчі)

Сюжетно-рольові: Музична школа; Музичний магазин; Ми працюємо на радіо; Ми – учасники телепередачі "Крок до зірок"; Симфонічний оркестр; Ми в театрі; День народження у композитора тощо.

Ігри-драматизації: Ми і наші ляльки; Ми – олов'яні солдатики (за п'єсами П. Чайковського); Мій новий ведмедик (за творами В. Косенка); Три дива (за творами М. Римського-Корсакова); Пан Коцький і лісові звірі; Коза-Дерева (за творами М. Лисенка, К. Стеценка) тощо.

Ігри-подорожі: В Музикоград; У музичну Мультиляндію; У країну музичних іграшок; До музичного зоопарку; У світ музичних професій; У місто музичних майстрів; У країну музичних знань; В гості до нотних знаків; У світ музичних захоплень; До бабусиної скрині; В пісенну давнину; Музичною стежкою по Вінниччині та ін.

Творчі години

Веселий металофон; Чудо-сопілочка; Краса ритму; Умілі музичні пальчики; Заграймо разом; Літературно-музичний салон; Музично-поетичні хвилинки; Ми – композитори; Ми – актори; Майстерня нотного запису; Чарівний пензлик в гостях у музики; Наш музично-ляльковий театр та ін.

Художньо-трудові справи

Допоможемо зимовим співакам (пташині їдальні); Хай вічно співає вода (джерельце); Квіткова соната (наш квітничок); Музика підводного царства (наш акваріум); Збережемо зелену музику (друзі лісу); Здрастуйте, весняні співаки (зустріч птахів); Похід бережливих; Живи, нотна книго; Майстерня музичних інструментів; Музична лікарня; Наш куточок краси; Мій пісенний дарунок ветерану; Радість людям тощо.

Конкурси

Дитячої пісні; Народного танцю; Юних музикантів; Музично-лицарський турнір; Аукціон музично-творчих ідей; Турнір допитливих музикознавців; Музичний КВК та ін.

Вікторини

Музичні цікавинки; Чи знаєте ви українські народні пісні; Знавці музичних мультяшок; 20 хвилин з мистецтвом; Вгадай мелодію (на матеріалах сучасних пісень); Сторінками нотних книжок України; Що ми знаємо про музику кіно; Тварини-співаки; Рослини в музиці; Улюблені пісні наших батьків (брейн-ринг) та ін.

Свята

Державні: Горда пісня моєї Батьківщини (Незалежності України); Громадянином щастя бути (Конституції України); Ніколи не забути (Перемоги); Міжнародний день музики та ін.

Календарно-обрядові: Покрови; Андрія; Миколая; Різдва; Водохреща; 40 святих; Великодня; Трійці; Івана Купайла та ін.

Сезонні: Осені; Листопаду; Першого снігу; Новорічної ялинки; Проліска; Жайворонка; Весняної води; Весняних квітів; Літнього сонця.

Шкільні: Букваря; Урожаю; Хліба; Книги; Пісні; Танцю; Казки; Світлофору; Гри та іграшки та ін.

Родинні: Мамин день; Свято татусів; День іменинника; Свято сімейної творчості; Вечорниці та ін.

Примітка: Варто поступово розвивати у молодших школярів здатність до участі в колективних творчих справах (КТС), пам'ятаючи, що КТС – не окрема форма виховної роботи, а спосіб організації більшості її форм. Найбільш зручними для колективної творчої підготовки є ігри-подорожі; трудові та творчі справи; свята. Елементи колективної участі можуть бути більш-менш представлені в бесідах, конкурсах, вікторинах та інших формах.

Запропоновані форми позаурочної виховної роботи з молодшими школярами варто вибірково (відповідно до плану, вікових особливостей та індивідуальних нахилів дітей) проводити протягом року в межах класних годин та в іншій позаурочний час. Всі форми діяльності мають пропонуватись дітям і батькам тактовно, без примусу та відразливої інструктивності. Головне завдання вчителя – зацікавити, захопити учнів різноманітною музично-творчою діяльністю. Головна умова – природність і технологічна культура виховного впливу. Слід пам'ятати цінну пораду В. О. Сухомлинського: “Учню не потрібно у кожний момент знати, що вчитель його виховує” (*Сто порад учителю: порада 100*).

ЗРАЗКИ ПРОЕКТУВАННЯ МУЗИЧНИХ ІГР-ПОДОРОЖЕЙ

**МУЗИЧНА ПОДОРОЖ У КАЗКУ
(II–IV КЛАСИ)**

Мета гри-подорожі: формування творчого потенціалу учнів на основі радісного сприймання музично-казкових образів.

Завдання:

- виховати поважливе ставлення школярів до художньої творчості різних народів;
- допомогти дітям згрупувати музичні і літературні враження на теми казкових сюжетів;
- розвинути у дітей потяг до фантазійного перетворення казкової музики у власній творчості.

Станція 1. Печера української казки.

Музичний матеріал: М. Лисенко. Коза дереза (фрагменти); К. Стеценко. Лисичка, Котик і Півник (фрагменти); Я. Степовий. Іде, іде дід (“Проліски”).

Станція 2. Поляна російських казок.

Музичний матеріал: П. Чайковський. Баба-Яга; М. Мусоргський. Хатинка на курячих ніжках; А. Лядов. Кикімора.

Станція 3. Острів Пушкінських казок

Музичний матеріал: М. Глінка. Марш Чорномора (“Руслан і Людмила”), М. Римський-Корсаков. Три дива (“Казка про царя Салтана”).

Станція 4. Грот скандинавських казок.

Музичний матеріал: Є. Гріг. Хід гномів. Танок ельфів. Кобольд.

Допоміжні форми роботи: літературний конкурс “Придумуємо казку”; вікторина за творами дитячої книжкової графіки; вікторина “Казка в живописі”; вернісаж дитячих малюнків на казкові сюжети; парад казкових костюмів; ярмарок казок.

МУЗИЧНА ПОДОРОЖ В ЕКОПАРК (V–VI класи)

Мета гри-подорожі: формування в учнів екологічної культури засобами музики.

Завдання:

- сформувати у школярів уявлення про зображальні можливості музичної мови;
- виховати у дітей гуманне ставлення до мешканців природи на основі художньої емпатії;
- розвинути в учнів потребу творчої взаємодії зі світом живої природи.

Станція 1. Пташині вольєри.

Музичний матеріал: П. Чайковський. Пісня жайворонка (“Дитячий альбом”); Е. Гріг. Пташка; Я. Степовий. Зозуля (“Проліски”); В. Сокальський. Пташка; М. Глінка. Жайворонок; Б. Фільц. Танок сорок.

Станція 2. Дикі тварини.

Музичний матеріал: К. Сен-Санс. Королівський марш левів. Слон. Кенгуру (“Карнавал тварин”); К. Дебюссі. Колискова слона (“Дитячий куточок”); В. Рєбіков. Ведмідь;

Я. Степовий. Зайчик (“Проліски”); Д. Кабалевський. Зайчик дратує ведмежатко.

Станція 3. Домашні тварини.

Музичний матеріал: К.Сен-Санс. Півні і кури; Віслюки (“Карнавал тварин”); П.Чайковський. Танець Кота і Кішечки (“Спляча красуня”) М.Мусоргський. Балет пташенят, що не вилупилися (“Картинки з виставки”); М.Сільванський. Пташка і кицька.

Станція 4. Озеро.

Музичний матеріал: К. Сен-Санс – Лебідь, Акваріум (“Карнавал тварин”); Я. Степовий. Качка йде (“Проліски”); Р. Щедрін. Золоті рибки.

Станція 5. Комахи.

Музичний матеріал: М. Римський-Корсаков. Політ джмеля (“Казка про царя Салтана”); В.Косенко. За метеликом (24 дитячих п’єси); С. Прокоф’єв. Хода коників (“Дитяча музика”); Я. Степовий. Пчілка (“Проліски”).

Допоміжні форми роботи: вернісаж дитячих малюнків “Менші брати”; конкурс дитячих творів “Моя улюблена тварина”; сюжетно-рольові ігри “Ведмідь і бджоли”, “Квочка і курчата”; пластичні загадки та імпровізації; конкурс дитячих пісень про тварин; вікторина за малюнками художників-аніمالістів; еко-концерт “Ми за них у відповіді”.

«МИ – ОРКЕСТР НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ»

А вже весна

(Українська народна пісня)

Не поспішаючи

mf >

Сопілка
Голос

А вже вес-на, а вже красна, із стріх, во-да кап -ле,

Баян

Цимбали

Бубон

4

із стріх, во-да кап - ле, із стріх во-да кап - ле. // пах - не.

Соловейко

Жваво

Сопілка

Баян

Трикутник

Бубон

Со-ло-ве-сч - ку, сват- ку, сват - ку, чи бу-вав же ти ша-шим сад- ку?

5

Чи ви - дав же ти, як мак сі - ють? Ой так,

tr

8

ой так, ой так_ сі - ють мак.

tr

Подоляночка

Помірно

Сопіллка
Голос

p Десь тут бу - ла по - до - ля - ноч - ка, десь тут бу - ла мо - ло - де - сень - ка.

Цимбали

Баян

Трикутник

Бубон

5

Тут во - на сі - ла, тут во - на впа - ла, до зем - лі при - па - ла,

8

сім літ не вми - ва - лась, бо во - ди не ма - ла. *ten,*

The musical score is written in 4/4 time with a key signature of one sharp (F#). It consists of three systems. The first system includes a vocal line with lyrics and accompaniment for sopranino, cymbals, bayan, triangle, and drum. The second system shows the piano accompaniment with lyrics. The third system continues the piano accompaniment and vocal line, ending with a fermata and a 'ten.' marking.

За городом качки пливуть

М.Д. Леонтович
Обробка Б. Нестеровича

Leqiero, con moto

Сопілка *mf* *p*

Ксилофон *mf* *p*

Мет-фон
Баян

Фор-піано

Бубон

mf *p*

12

Musical score for measures 12-14. The score is written for six staves: two treble clefs (top two), two alto clefs (middle two), and two bass clefs (bottom two). The key signature is one flat (B-flat). A repeat sign is present at the beginning of measure 13. The dynamic marking *p* (piano) is indicated in the first two staves of measure 13. The music consists of eighth and quarter notes, with some chords and rests.

15

Musical score for measures 15-17. The score is written for six staves: two treble clefs (top two), two alto clefs (middle two), and two bass clefs (bottom two). The key signature is one flat (B-flat). The score is divided into two first endings (1. and 2.) by a double bar line. The first ending leads to the second ending. The music consists of eighth and quarter notes, with some chords and rests.

Перепілонька

(Білоруська народна пісня)

Обробка Б. Нестеровича

Moderato

The first system of the musical score is for measures 1-4. It features five staves: Sopilka (flute), Ksilofon/Met-fon (xylophone/metallophone), Bayan (bayan), For-piano (piano), and Buben (bass drum). The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 2/4. The tempo is marked 'Moderato'. The Sopilka part begins with a melodic line. The Ksilofon/Met-fon part has rests. The Bayan part has a rhythmic pattern with trills. The For-piano part has chords in the bass. The Buben part has a simple drum pattern.

5

The second system of the musical score is for measures 5-8. It features five staves: Sopilka, Ksilofon/Met-fon, Bayan, For-piano, and Buben. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 2/4. The tempo is marked 'Moderato'. The Sopilka part continues with a melodic line, marked with a piano (*p*) dynamic in measure 5 and a mezzo-forte (*mp*) dynamic in measure 8. The Ksilofon/Met-fon part has rests. The Bayan part has a rhythmic pattern with trills. The For-piano part has chords in the bass. The Buben part has a simple drum pattern.

9

mf

14

mf

Щедрик

Обробка М. Леонтовича
Перекладення Б. Нестеровича

18

Musical score for measures 18-23. The score is in 3/4 time with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). It features five staves: a vocal line (top), a piano right-hand line, a piano left-hand line, and two bass lines. The vocal line begins with a half note G4, followed by a half note F4, and then a quarter note G4. From measure 4, it features a melodic line with eighth notes and a dynamic marking of *f*. The piano right-hand line has a similar melodic line with eighth notes, also marked *f*. The piano left-hand line consists of a steady eighth-note accompaniment. The two bass lines are marked with 'x' and contain a simple rhythmic pattern of quarter notes.

24

Musical score for measures 24-28. The score continues in 3/4 time with a key signature of two flats. It features five staves: a vocal line (top), a piano right-hand line, a piano left-hand line, and two bass lines. The vocal line starts with a quarter note G4, followed by quarter notes F4 and E4. In measure 25, it has a melodic line with eighth notes and a dynamic marking of *mf*. In measure 27, it has a melodic line with eighth notes and a dynamic marking of *pp*. The piano right-hand line has a steady eighth-note accompaniment. The piano left-hand line consists of a steady eighth-note accompaniment. The two bass lines are marked with 'x' and contain a simple rhythmic pattern of quarter notes.

29

mp

33

p *pp* *rit.* *rit.*

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Теорія і методика виховання

(загальнопедагогічний аспект)

1. Бех І. Виховний процес: глибинні психологічні чинники оптимізації // Рідна школа. – 2008. – № 1/2. – С. 11–16.
2. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації / А. М. Бойко. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
3. Божко І. Г. Нові нетрадиційні форми проведення виховних заходів у школі // Позакл. час. – 2000. – № 18. – С. 57–58.
4. Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
5. Виховання в школі / Упоряд. В. Варава, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2003. – 128 с.
6. Виховна система школи / Упорядник В. В. Григораш. – Х.: Основа, 2005. – 128 с.
7. Виховні технології / Упоряд. В. Варава, В. Зоц. – К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. – 120 с.
8. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Вишневський. – Дрогобич : КОЛО, 2003. – 528 с.
9. Волик В. План виховної роботи // Позакласний час. – 2001. – січ. (№ 2–3). – (дод.). – С. 54.
10. Волков М. И., Байбородов Л. В. Организация воспитательного процесса в школе: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Владос, 2000. – 256 с.
11. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид. Центр “Академія”, 2001. – 576 с.

12. Воловик А. Ф., Воловик В. А. Педагогика досуга: Учебник. – М.: Московский психолого-социальный институт, Флинта, 1998. – 240 с.
13. Воронов В. В. Технология воспитания. Пособие для преподавателей вузов, студентов и учителей. – М.: Школьная Пресса, 2000. – 96 с.
14. Воспитательная система школы: проблемы управления. Очерки прагматической теории /Под ред. В. А. Караковского, Л. И. Новиковой, Н. А. Селивановой, Е. И. Соколовой – М.: Сентябрь. – 1997. – 112 с.
15. Галузьяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка: Навчальний посібник. – Вінниця: “Книга-Вега», 2003. – 416 с.
16. Гнутель Я. Б. Виховна робота в сучасних умовах: теорія й методика: Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: АСТОН, 1998. – 262 с.
17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1977. – 376 с.
18. Головнева Е. В. Теория и методика воспитания: Учебное пособие. – М., Высшая школа, 2006. – 256 с.
19. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ та слухачів ін-тів післядипломної освіти. – Вінниця : Планер, 2005. – 366 с.
20. Дем'янюк Т. Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі : науково-методичний посібник / Т. Д. Дем'янюк. – Суми : Антей, 2006. – 384 с.
21. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
22. Дмитрик І. С., Бурлака Я. І. Технологія виховного процесу. – К., 1991. – 67 с.
23. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога. – Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. – 368 с.

24. Иванов И. П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М. : Педагогика, 1989. – 208 с.
25. Капустина Н. М., Юсупов В. З. Методика коллективной творческой деятельности // Сов. педагогика. – 1990. – № 10. – С. 24–27.
26. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посібник / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – 304 с.
27. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: ПП “Едельвейс і К”, 2008. – 302 с.
28. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в сучасній школі : навчально-методичний посібник. – К. : Науковий світ, 2001. – 182 с.
29. Кобзар Б. С. Позакласна і позашкільна робота. – К. : Рад. школа, 1975. – 156 с.
30. Коваленко Є. І., Конончук А. І., Пінчук І. М., Солова В. М. Методика роботи в літньому оздоровчому таборі. – К.: ІЗМН, 1997. – 280 с.
31. Коломієць А. М. Інформаційна культура вчителя початкових класів : монографія. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – 379 с.
32. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи // Рад. школа. – 1991. – № 6. – С. 48–55.
33. Кукушин В. С. Теория и методика воспитания : учебное пособие. – Ростов-на-Дону : МарТ, 2002. – 320 с.
34. Куписевич Ч. Основы общей дидактики: пер. с польск. О. В. Долженко. – М. : Высш. шк., 1986. – 368 с.
35. Литвяк О. Ідея колективної творчої діяльності // Завуч. – 2002. – № 1. – С. 9-10.
36. Методика воспитательной работы: Учеб. пособие / Л. А. Байдакова, Л. К. Гребенкина и др. / под ред. В. А. Сластинина. – М.: Академия, 2004. –144 с.

37. Методика воспитательной работы: Учебное пособие для студ. пед. ин-тов / Ю. П. Азаров, Л. М. Байтенова, Е. П. Белозерцев и др. / под ред. Л.И.Рувинского. – М.: Просвещение, 1989. – 335 с.
38. Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
39. Моделювання виховної діяльності в системі професійної підготовки студентів: Теорія, практика, програми /за заг. ред. А. Й. Капської; Упоряд. Н.І.Косарева. – К.: ІЗМН, 1998. – 192 с.
40. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник. – 5-е вид., К., 2007. – 656 с.
41. Морозова З. В. Група продовженого дня: Методичний посібник для вихователя. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 160 с.
42. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / Укл. І. А. Зязюн, О. М. Семашко // Рідна шк. – 1995. – № 12. – С. 29–52.
43. Нестерович Б. І. Роль імпресивних та експресивних методів у фаховій підготовці вчителя музики // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – Київ-Вінниця : 2002. – Ч.2. – С. 323–325.
44. Нечволод Л.І. Виховна робота в школі. – Х.: Основа: Тріада +, 2007. – 112 с.
45. Огородников А. А. Содержание и методика воспитательной работы в группе продлённого дня: Учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1988. – 208 с.
46. Оконь В. Введение в общую дидактику : пер. с польск. Л. Г. Кашкуревича, Н. Г. Горина. – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
47. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2008. – 80 с.

48. План виховної роботи / Під загред. В. В. Григораша. – Х.: Основа, 2007. – 208 с.
49. Практична педагогіка виховання: Посібник з теорії та методики виховання / Упоряд. Іванюк Г.І.; За ред. Красовицького М. Ю. – К. – Ів.-Франківськ: Плай, 2000. – 218 с.
50. Поляков С. Коллективное творческое дело // Воспитательная работа в школе. – 2004. – № 1. – С. 79–84.
51. Рожков М. И., Байбородова М. В. Организация воспитательного процесса в школе: Учеб. пособие для студ. высш. учебных заведений. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС. – 2000. – 256с.
52. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. – К.: Цудзинович Т. І. – 2007. – 204 с.
53. Селевко Г. К., Селевко А. Г. Социально-воспитательные технологии. – М.: Народное образование, 2002. – 176 с.
54. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.
55. Слостенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе : содержание, структура, функционирование. – М., 1982. – 286 с.
56. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми і перспективи // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24–27.
57. Тарасенко Г. С. Виховний потенціал учителя в контексті його професійної культури // Світ виховання. – 2007. – № 6 (25). – С. 12–14.
58. Технологія виховного заходу // Завуч. – 2003. – лип. (№ 20 – 21). – С. 9.
59. Троцько Г. В. Професійно-педагогічна підготовка студентів до виховної роботи в школі. – Харків : ХДПУ, 1995. – 241 с.
60. Холковська І. Л. Організація дозвілля дітей у літньому таборі. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2009. – 256 с.

61. Шахов В. І. Базова педагогічна освіта майбутнього вчителя : загальнопедагогічний аспект. – Вінниця : ВДПУ, 2007. – 383с.
62. Шестоपालюк О. В. Проблеми підготовки вчителя до організації виховної діяльності в умовах інформаційного суспільства // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.; – Київ-Вінниця, 2007. – Вип. 14. – С. 72–76.
63. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : учебное пособие. – СПб. : Питер, 2005. – 366 с.

Мистецька педагогіка

1. Апраксина О. А. Методика развития музыкального восприятия. – М., 1985.
2. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – Л., 1973.
3. Афанасьев Ю. Л. Социально-культурный потенциал художественной деятельности. – Львів : Світ, 1990. – 160 с.
4. Белобородова В. К. Развитие музыкального восприятия младших школьников // Музыкальное воспитание в школе.– Вип. 13. – М., 1976.
5. Бервецький З., Хлебнікова Л. Виховувати музичну культуру // Грані творчості : Книга для вчителя. – К., 1989.
6. Береза А. В. Педагогічно-виконавська практика майбутнього вчителя музики. – Вінниця : ВДПУ, 2003.– 178 с.
7. Береза А. В., Нестерович Б. І. Удосконалення виконавської підготовки баяніста в процесі самостійної роботи. – Вінниця, 2006. – 83 с.
8. Брылин Б.А. Вокально-инструментальные ансамбли школьников: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 109 с.

9. Брилін Б. А. Педагогічні проблеми організації вільного часу школярів // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 72–78.
10. Брилін Б. А., Брилін Е. Б. Акомпанемент та імпровізація: Тексти лекцій та практичні матеріали. – Вип. 2. – Одеса: СВД Черкесова М. П., 2008 – 537 с.
11. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини. – К., 1978.
12. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С.60–63.
13. Демчишин М. С. Формування музичного мислення школярів. – К., 1994.
14. Дряпіка В. І. Орієнтація студентської молоді на цінності музичної культури. – Кіровоград, 1997. – 215 с.
15. Кабалевський Д. Б. Про трьох китів та інші цікаві речі. – К., 1973.
16. Кабалевський Д. П. Як розповідати дітям про музику. – К., 1981.
17. Карпенко Є., Карпенко Н. Дитяча опера як засіб естетичного виховання // Мистецтво та освіта : науково-методичний журнал. – 2007. – № 4. – С. 40–44.
18. Костюк О. Г. Сприймання музики і художня культура слухача. – К., 1965.
19. Лебедев В. К. Використання народних музичних інструментів у загальноосвітній школі. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 112 с.
20. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема : монографія. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – 254 с.
21. Масол Л. Концепція загальної мистецької освіти // Мистецтво і освіта. – 2004. – Вип. 1. – С.4.
22. Масол Л. М. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво і освіта. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
23. Назайкинський Е. О. О психологии музыкального восприятия. – М., 1972.

24. Нестерович Б. І. Організація музично-виховної роботи з молодшими школярами в контексті компетентнісного підходу до педагогічної практики майбутніх учителів початкових класів : методичний посібник. – Вінниця: ВДПУ, 2008. – 61 с.
25. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія : монографія / За заг. ред. І. А. Зязюна. – К. : Наук. думка, 2003. – 262 с.
26. Остроменский В. Д. Восприятие музыки как педагогическая проблема. – К. : Муз. Україна, 1975. – 199 с.
27. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти: монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці: Зелена Буковина, 2008. – 440 с.
28. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. – К.: Муз. Україна, 1982. – 144 с.
29. Поплавська Ю. О. Методика навчання музичної грамоти в початковій школі: Навч.-метод. посібн. – Видання 3-є, змінене та доповнене. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 128 с.
30. Процюк В. М. Інтегрований підхід у підготовці вчителів музики до виховання у молодших школярів морально-естетичних почуттів засобами народної музичної творчості // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 1–2 (70–71). – С. 52–56.
31. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початкових класах. – Тернопіль: Навч. книга. – Богдан, 2001.
32. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання. – К., 1997.
33. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
34. Рудницька О. Професійна освіта і мистецтво : традиції, пошуки, перспективи // Мистецтво та освіта. – 1996. – № 1. – С. 39–44.
35. Рудницька О. П. Сприйняття музики і педагогічна культура вчителя – К. : КДПІ, 1992. – 96 с.

36. Синицин В. М. Исполнительская практика // Подготовка студентов МПФ к воспитательной, просветительной и творческой работе в школе. – Винница, 1988. – С.18–21.
37. Сохор А. Н. Воспитательная роль музыки. – М. : Музыка, 1975. – 64 с.
38. Хомич Л. Роль мистецтва у професійно-педагогічній підготовці вчителя // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 4. – С. 50–53.
39. Цыпин Г. М. Психология музыкальной деятельности : проблемы, суждения, мнения. – М. : Интерпракс, 1994. – 373 с.
40. Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка. – К. : ДАККІМ, 2005. – 272 с.
41. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія. – К.: УДПУ, 1996. – 196 с.
42. Ятло Л. П. Теорія та методика роботи з дитячим хором: навч.-метод. посіб. для викладачів і студ. муз.-пед. вузів, керівників дит. хор. колективів, вчителів музики. – Умань : СПД Жовтий, 2008. – 155с.

Дисертаційні дослідження

1. Алейніков М. М. Розвиток музично-творчих здібностей молодших школярів у ігровій діяльності (на матеріалі дитячих муз. шкіл та муз. студій): Автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський ін-т культури. – К., 1995. – 26 с.
2. Андрасян А. Л. Музично-дидактичні ігри як засіб активізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку з вадами зору: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т (м. Одеса) ім. К. Д. Ушинського. – О., 2004. – 21с.
3. Андрющенко В. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів до музично-естетичної діяльності :

- Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – О., 2000. – 20 с.
4. Барановська І. Г. Методичні засади художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 20 с.
  5. Безпалько О. В. Формування готовності студентів педвузу до проектування організаційних форм виховної діяльності : Автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. – К., 1998. – 17 с.
  6. Белявіна Н. Д. Педагогічні умови використання комп’ютерних технологій на початковому етапі музичної освіти: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський держ. ун-т культури і мистецтв. – К., 1999. – 18 с.
  7. Біла О. О. Формування готовності студентів до активізації художньої діяльності молодших школярів : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – О., 1999. – 20 с.
  8. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – К., 2003. – 38 с.
  9. Боднарук І. М. Педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання”. – К., 2006. – 19 с.
  10. Брилін Б. А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозвілля : Автореф.

- дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки”. – К., 1998. – 40 с.
11. Гусейнова Л. В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання музики і музичне виховання”. – К., 2005. – 20 с.
  12. Дубасенюк О. А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – К., 1996. – 48 с.
  13. Коновальчук І. І. Формування у майбутніх учителів умінь проектувати виховну діяльність: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 19 с.
  14. Моїсєєва М. А. Спільна музично-виконавська діяльність як засіб формування професійних якостей учителя музики (на матеріалі концертмейстерського класу) : Автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання музики і музичне виховання”. – К., 1998. – 16 с.
  15. Нестерович Б. І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – Вінниця, 2009. – 20 с.
  16. Отич О. М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору) : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – К., 1997. – 18 с.
  17. Павлова О. В. Педагогічне керівництво формуванням ціннісних орієнтацій молодших школярів засобами музично-ігрової

- діяльності: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2005. – 20 с.
18. Процюк В. М. Підготовка майбутніх учителів музики до виховання у молодших школярів морально-естетичних почуттів засобами народної музичної творчості : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – Вінниця, 2007. – 20 с.
  19. Сверлюк Я. В. Формування готовності студентів вузів культури до роботи з дитячим духовим оркестром: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 1999. – 20с.
  20. Сорока Г. І. Формування ініціативності особистості школяра в умовах колективної творчої діяльності: Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 1996. – 24 с.
  21. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності молодших школярів у процесі фольклорно-ігрової діяльності: Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 1999. – 19с.
  22. Фрицюк В. А. Формування креативності майбутніх учителів музики : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – Вінниця, 2004. – 20 с.
  23. Яременко Н. В. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи: Автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. – Вінниця, 2006. – 20 с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Амлінська Р. С. Музичні інструменти-іграшки. – К.: Музична Україна, 1986. – 24 с.
2. Антонова В. В. Музичні ігри, танці і вправи. – К., 1969.
3. Бакало С. П., Булейко С. Р. Нехай панує на землі добро, Нехай панує на землі краса:[Сценарій свята] // Позакласний час. – 2003. – січ. (№ 1). – (дод. 1). – С. 41–43.
4. Балицький О. Святковий настрій усім. Технологія підготовки дитячого свята // Шк.світ. – 2002. – черв. (№ 24). – С. 8.
5. Барсова І.О. Книга про оркестр. – К.: Музична Україна, 1988. – 156 с.
6. Білоус О., Богуславская З. Занимательные игры и развлечения для детей. – М., 1985.
7. Буко В. А.Чуківські музики. Збірник творів для ансамблів сопілок та окарин. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 72 с.
8. Вакарчук Н. О. Ігри-подорожі в початковій школі // Поч. школа. – 2002. – № 3. – С. 27–30.
9. Васильев Ю. А., Широков А. С. Рассказы о русских народных инструментах. – 2-е изд. – М.: Сов. композитор, 1986. – 88 с.
10. Вейс П. Ступеньки в музику // Пособие по сольфеджио. – М., 1987.
11. Верховинець В. М. Весняночка: Ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.– К.: Музична Україна, 1989.
12. Газарян С. В мире музыкальных инструментов: Кн. для учащихся старших классов. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.
13. Горlach.Т. Методичні рекомендації щодо проведення свята “І буде син, і буде мати, і будуть люди на землі”: до Дня Матері // Початкова школа. – № 4. – С. 3–4.

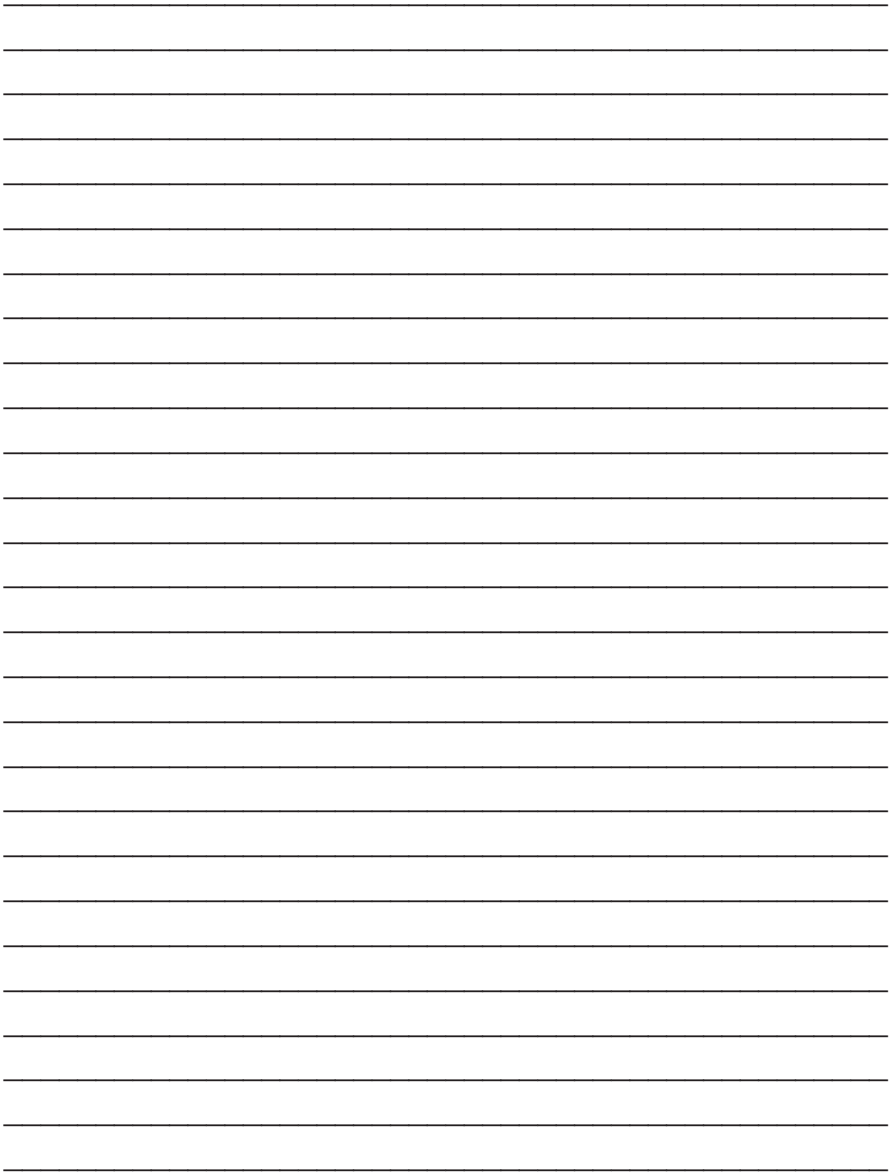
14. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. – 419 с.
15. Дверій Р. Є. Сопілонька // Зірка. – 1987. – № 27. – 1988. – С. 42–49.
16. Довженок Г. В. Український дитячий фольклор. – К.: Наукова думка, 1984.
17. Дорошенко Т. В. Ігри у навчанні музики // Початкова школа. – 1996. – № 9. – С. 38–41.
18. Дризо В. І. Розповіді про музику. – К.: Музична Україна, 1975. – 93 с.
19. Євтодій І. В. Міс Весняночка: Свято для учнів 3–4 кл. // Бібліотечка вчителя поч. шк. – 2006. – лют. (№2). – С. 45–48
20. Зеленецька І. Музично-дидактичні ігри на уроках // Початкова школа. – 1999. – №. 4.– С. 29–77.
21. Зильбервит М. А. Рождение фортепиано. – М.: Советский композитор, 1973. – 48 с.
22. Клименко Л. Свято іграшок // Поч освіта. – 2002.– серп. (№ 30–31).– с. 8–9.
23. Климчук Т. В. В гостях у Мийдодіра: Свято для учнів 1–3 кл. // Розкажіть онуку. – 2002.– бер. (№ 5).– С. 76–77.
24. Колесса Ф. Шкільний співаник. – К.: Музична Україна, 1991.
25. Коли закінчилися уроки (Родинні зустрічі, свята, конкурси, години спілкування) // Бібліотечка вчителя поч. шк. – 2004. – жовт. (№ 10). – С. 73–74.
26. Колядки і щедрівки. – К.: Музична Україна, 1991. – 239 с.
27. Кондрацька Л. В. Веселкова стежечка: вірші, лічилки, мирилки, забавлянки, фізкультхвилинки, ігри. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 47 с.
28. Котилася торба: Українські народні дитячі ігри. – К.: Веселка, 1990.
29. Лисенко М. В. Молодощі: Збірка танків та веснянок. – К., 1990.

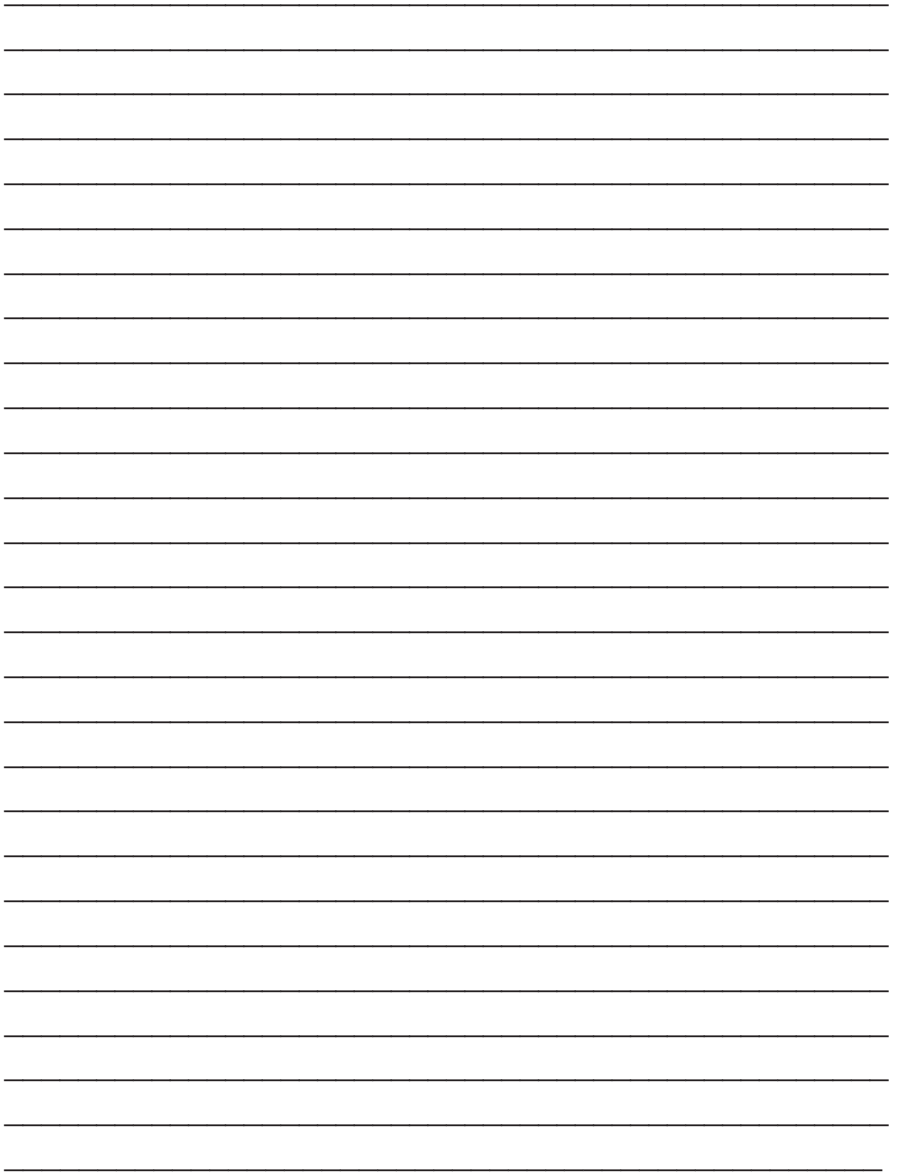
30. Літо. Табір. Вожатий: Навчально – методичний посібник / Упорядник Т.А. Нечипоренко. – Вінниця: СК-центр, 2004. – 112 с.
31. Лобас О. Чи знаєте ви музику. – К.: Музична Україна, 1969. – 134 с.
32. Мазур Я. Буквар сопілкаря. – К.: Музична Україна, 1990.
33. Макаренко В. Сценарій свята “Ми – українці” //Українська мова і література в школі. – 2001. – № 2. – С. 64–68.
34. Марченко І. В. Дидактичні ігри як засіб музично-естетичного виховання шестиліток // Початкова школа, 1984. – № 2.
35. Михеева Л. Музыкальный словарь в рассказах. – М.: Советский композитор, 1988. – 175 с.
36. Нестерович Б. І. Музична гра як засіб активізації навчально-виховного процесу // Початкова школа. – 1987. – № 2. – С. 34–37.
37. Пісні Буковини: Пісенник. – К.: Музична Україна, 1990.
38. Португалов К.П. Серьезная музыка в школе: Пособие для учителей. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Просвещение, 1980. – 144 с.
39. Процюк В. М. Хроматична сопілка. – Чернівці, 2000.– 41 с.
40. Свято “Мова квітів” : Сценарій // Шкільний світ. – черв. (№ 23). – С. 9–10
41. Середюк О.Родинне свято у соціальному вихованні учнів // Початкова школа. – 2002. – № 6. – С. 10–11.
42. Смійся та грай – світ пізнавай: Сценарії шкільних свят. – К.: Початкова школа, 2000. – 128 с.
43. Стадник С. Великдень – миле свято: Сценарій проведення свята Великодня // Рідна школа. – 2001. – №4. – С.25–26.
44. Стахов В. П. Скрипка и ее мастера в наши дни. – Л.: Музыка, 1978. – 53 с.
45. Степовий Я. Проліски. – К.: Музична Україна, 1970.

46. Суровцев В. Людина починається з добра: Сценарій свята // Поч. освіта. – 2004. – лют. (№7). – С. 27–29
47. Сценарії, сценарії...: Методика побудови сценарію. Деякі методичні поради // Позакласний час. – 1999. – № 5. – С. 5–8.
48. Сценарії шкільних світ. – Х.: Вид. Група “Основа”. – 2006. – вип. 1. – 352 с.
49. Тарасенко Г. С. Дивосвіт: уроки естетико-екологічної культури на матеріалах українознавства. – К. : МПП Центр “Київ”, 1995.– 204 с.
50. Тарасенко Г. С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 144 с.
51. Ткаченко Л. Свято Купала // Початкова школа. – 2005. – № 6. – С. 59–63.
52. Українське дозвілля: Пісні, ігри, танці, вірші й загадки. – К., 1992.
53. Українські дитячі народні ігри // Початкова школа. – 1989. – № 9. – С. 69.
54. Українські народні ігри та забави // Позакл. час. – 2004. – трав. (№ 11–12). – С. 23–30.
55. Федоренко Д., Курочка О. Свято козацького роду // Початкова школа. – 2002. – № 9. – С. 55–58.
56. Федоров В. День святого Миколая: Сценарій проведення свята // Рідна школа. – 2003. – №8. – С.35–36.
57. Фіцак-Курсак М. М. Здоров’я сім’ї – здоров’я дитини: Фізкультурно-художнє свято. 2–4 клас // Розкажіть онуку. – 2004. – черв. (№ 16–17). – С. 50–54.
58. Фольклорна веселка: Українські народні колискові пісні. – Вип. 2–3. – К., 1989.
59. Ходить сонко по вулиці: Українські народні колискові пісні. – К., 1990.

60. Шуть М. М. Музично-ігрова діяльність молодшого школяра // Розкажіть онуку. – 1999. – N 7,8. – С. 52–53, С. 42–43.
61. Щедрий вечір: Українські народні пісні. – К., 1989.
62. Щипунова Г. А. Музично-дидактичні ігри // Початкова школа. – 1997. – № 2.
63. Экерт Я. 500 музыкальных загадок. – М.: Советский композитор, 1971. – 121 с.
64. Якименко С. М. Музична гра у початкових класах // Початкова школа. – 1988. – № 3.
65. Яткевич Н. І на тім рушникові оживе все знайоме до болю: Сценарій свята // Поч. освіта. – 2002. – серп. (№30–31). – С. 26–27.

Навчальне видання

Богдан Іванович Нестерович

**Педагогічні основи позакласної
музично-виховної роботи в школі**

Навчальний посібник

Видання 2-ге доповнене

Редактор – Л. Ф. Коваль
Комп'ютерна верстка – Р. В. Рудий

Підписано до друку 28.10.2015
Формат 60x84/32. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Друк офсетний.
Ум.друк.арк. 15,11. Наклад – 300 прим. Зам. 143.

Видавець ФОП Данилюк В. Г.
м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 145
тел.: (0432) 43-51-39, 57-65-44
E-mail: dilo_vd@mail.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої
справи ДК № 3510 від 25.06.2009 р.

Видруковано з оригінал макету
у Вінницькому державному педагогічному університеті
імені Михайла Коцюбинського
21100, Вінниця, вул.Острозького, 32